

VERENIGING
VAN GRIFFIERS

Jaarboek 2021

'Verharding:
last of logisch?'

Jaarboek 2021

‘Verharding: last of logisch?’

• Inhoudsopgave

- 5 Inleiding
- 11 Samenwerken of samenvechten, een tweegesprek
- 17 Parlementaire omgangsvormen in historisch perspectief
- 29 Snel weer terug naar fysiek vergaderen
- 33 Digitale politiek in coronatijd.
- 41 Politiek door de ogen van een tiener
- 43 Je zit niet in de raad om vrienden te maken – en hoe goed dat soms lukt
- 55 Vroeger was niet alles beter, wel anders
- 61 Zonder verliezen zoveel te winnen
- 65 Politiek is ruzie maken
- 69 Er is meer mediawijsheid nodig in onze samenleving
- 77 Geleerd van de lockdown
- 91 De lessen van Hoogeveen
- 101 Onzichtbaar conflict
- 105 De gemeenteraad is geen geitenfokvereniging
- 113 Zin en onzin van Hoffelijkheid
- 117 Over de auteurs

••• Verruwing, lastig
of logisch?

Harmen Binnema

Het raadsdebat dat deze week leidde tot het gedwongen vertrek van wethouder Pastors van Rotterdam, was hard. Het was kenmerkend voor de nare onderlinge verhoudingen.

Een paar citaten uit het debat. De SP'er Cornelissen zegt in de hem toebedeelde spreektijd van enkele minuten de volgende dingen: "Pastors wil met een touringcar de stad rond. Hij is een gefrustreerd katholiek jongetje. Een fundamentalistisch moslim-atheïst. Moslims proberen hier hun droom waar te maken. Pastors zegt: 'Ze zijn dieven uit overtuiging.'"

GroenLinks-voorman Kaija, die tegen Pastors de motie van wantrouwen indient: "Pastors verpest de sfeer in de stad. Hij moet niets van religie hebben. Zijn uitspraken over islam en moslims zijn zeer schadelijk, suggestief, discriminerend en beledigend."

PvdA-fractievoorzitter Cremers: "De eerste dreigmails zijn binnen. Het in Rotterdam zeer beladen woord 'demonisering' is weer uit de kast gehaald."

Sörensen van Leefbaar Rotterdam: "Cremers legt zelfs verband tussen Pastors en de rellen in Frankrijk. Hij daagt zelf uit tot rellen."

Bovenstaande tekst is afkomstig uit een artikel in Trouw van 12 november 2005. Kortom, ook zo'n zestien jaar geleden waren er zorgen over verruwing in de omgangsvormen tussen politici. En ook in de decennia hiervoor, wellicht zelfs eeuwen, kwamen we dit soort zorgen volop tegen. Zo werden volgens de overlevering de parlementen in Canada en Engeland zo ingericht dat er 'two swords and one inch' zat tussen de banken van coalitie en oppositie. Een veilige afstand, mochten de gemoederen aan beide kanten hoog oplopen. **Carla Hoetink** beschrijft beeldend hoe de omgangsvormen in het Nederlandse parlement zich de afgelopen anderhalve eeuw hebben ontwikkeld en hoe de Kamervoorzitter ongepast taalgebruik uit de Handelingen kon laten schrappen (de 'lijken').

Klachten over omgangsvormen klinken soms als de verzuchting van een oudere generatie over “de jeugd van tegenwoordig”. Terwijl degenen die dat zeggen, vergeten lijken te zijn hoe zij zelf waren toen ze jong waren – en hoe toen door anderen tegen hen werd aangekeken. Een waarschuwing om het verleden niet te veel te idealiseren en het heden niet te veel te problematiseren, zoals ook doorklinkt in het interview met **Jetta Klijnsma** in dit Jaarboek: “vroeger was niet alles beter, wel anders.” Elke tijd kent eigen uitdagingen, met omgangsvormen die bij die tijd passen.

Zelf moest ik bij het reflecteren op het thema van dit Jaarboek denken aan de gevleugelde uitspraak van toenmalig premier Jan-Peter Balkenende: “fatsoen moet je doen”. Een uitspraak die op verschillende manieren valt te interpreteren. Allereerst veronderstelt het dat fatsoen een nastrevenswaardig politiek ideaal is. Net zoals anderen streven naar gelijkheid, transparantie of duurzaamheid, was voor deze premier het herstel van normen en waarden van groot belang. Bovendien is het niet vrijblijvend, maar iets wat je moet en waaraan je je ook niet zomaar kan onttrekken. Tenslotte is het een handeling, je moet zichtbaar fatsoen uitdragen en in de praktijk brengen.

Er was veel kritiek op dit motto. Sommigen vonden het te veel de spuitjeslucht van de jaren '50 van de vorige eeuw ademen, anderen vroegen zich af waarom de overheid ons zou voorschrijven hoe we ons moeten gedragen. Ook vroegen critici zich af of er geen belangrijke maatschappelijke kwesties waren waar een regering en een premier zich druk om konden maken. Maar daar staat tegenover dat in het onderzoek dat het Sociaal en Cultureel Planbureau al jaren doet naar opvattingen van burgers over belangrijke problemen in de samenleving thema's als normen en waarden en hoe we met elkaar omgaan steevast hoog scoren. En is de manier waarop de Belastingdienst vermeende toeslagfraudeurs heeft behandeld of hoe de NAM en diverse overheden zijn omgegaan met de Groningers in het bevangingsgebied, naast allerlei andere bewoordingen, ook niet als onfatsoenlijk te omschrijven? Zo is “fatsoen moet je doen” niet alleen een oproep aan burgers, maar misschien vooral juist ook een oproep aan de overheid en de politiek.

Lastig of logisch?

In dit Jaarboek staat de vermeende verruwing van de omgangsvormen, in politiek, bestuur en samenleving centraal. We kijken daarbij naar het ongenoegen in de samenleving en de mate waarin politici en bestuurders daar oog en begrip voor hebben. Doen we nog moeite om elkaar te begrijpen of hebben de anderen het sowieso verkeerd, wat zij ook zeggen? Is het inmiddels hard op de inhoud én hard op de persoon? Ook is er aandacht voor de dynamiek van vergaderen, het belang van informeel contact en het kunnen bijleggen na een aanvaring in de vergadering. Welke middelen kun je inzetten om op een minder ruwe en meer constructieve manier met elkaar om te gaan en wie rekent dat tot zo'n verantwoordelijkheid? Wat kan (en wil) een burgemeester of griffier hierin betekenen? **Sandra Korthuis** en **Johan Baltes** nemen ons mee in de lessen die zij en Hoogevenen hierin hebben geleerd. Vanuit het **Netwerk Mediawijsheid** komen tips om zowel als burgers als overheden slimmer en effectiever te communiceren (onder meer online) en daarmee onbegrip en mogelijke agressie te voorkomen.

We willen bewust de beide kanten van de verandering in omgangsvormen laten zien, die we hebben samengevat als: lastig of logisch? Om te beginnen: er is wel degelijk reden tot zorg. Een gebrek aan wederzijds persoonlijk en politiek respect, verstoorde verhoudingen, aanvallen onder de gordel, onparlementair taalgebruik. Voorbeelden te over van verruwing. Met alle gevolgen voor de kwaliteit en effectiviteit van het lokaal bestuur. Zowel **Ton Baas** als **Henry Meijdam** verwoorden deze kant van de medaille. Het is niet zomaar dat raadsleden of Kamerleden spreken via de voorzitter, dat zij in de parlementaire arena andere woorden kiezen dan thuis of in de kroeg. Niet de onderbuik, maar het inhoudelijke argument; niet de hardste schreeuwer, maar het redelijkste geluid. De voorbeelden van persoonlijke aanvallen, verziekte verhoudingen en intimidatie die we in gesprekken met raadsleden hebben opgetekend (hoofdstuk 6), onderstrepen dit punt nog maar eens.

Verruwing hoeft niet op te treden, wanneer er over en weer wordt geluisterd en niet alleen geroepen en geponeerd. **Rick van Asperen** pleit voor dialoog in plaats van debat, het zoeken van gezamenlijke waarden in plaats van tegenstellingen en het stoppen met denken in termen van winnaars en verliezers. Een vergelijkbaar pleidooi voor verbinding, wederzijds respect en het samen zoeken naar oplossingen houdt politicus in spe **Jaron Tichelaar**.

Aan de andere kant is verruwing ook “logisch” en misschien zelfs wenselijk. Politici hoeven elkaar niet telkens te ontzien, meningsverschillen niet weg te stoppen achter wollige formuleringen. De taal van de straat mag bij gelegenheid best in de raadszaal worden gehoord. Een stevig en fel debat is soms hard nodig, wanneer de politiek-bestuurlijke elite het samen iets té gezellig heeft. Het benadrukken van de toon of de manier waarop iets wordt gezegd, kan ook een ontwijkingsmanoeuvre zijn om het vooral niet over de inhoud te hoeven hebben. Die wordt misschien niet parlementair verwoord, maar is daarmee niet minder terecht en relevant. “Politiek is ruzie maken” schrijft **Laurens van der Voorst**, waarmee hij bedoelt dat het de bedoeling is dat politici met vuur en overtuiging hun verhaal vertellen, laten zien waar zij voor staan. Juist de onderlinge verschillen laten zien, in plaats van die in omfloerst taalgebruik te verhullen en te verstoppen. Ook **Marije van den Berg** pleit voor het zichtbaar maken van tegengestelde belangen. Conflictloos klinkt mooi, maar is misschien vanuit democratisch oogpunt eerder een slecht teken: heeft iedereen wel echt zijn zegje gedaan, zijn alle overwegingen meegenomen?

Besturen in tijden van corona

Het zou raar zijn in een jaar dat zo door corona is gedomineerd, aan dit thema geen aandacht te besteden in het Jaarboek. Des te meer is dat logisch vanwege de impact die corona heeft gehad op het functioneren van het openbaar bestuur. **Eduard Annen** verlangt terug naar de fysieke vergaderingen, hoewel het online vergaderen langzaamaan begint te wennen en bovendien best efficiënt is. Online vergaderen zelf werd onderwerp van politieke discussie, terwijl het politieke debat over inhoudelijke onderwerpen daarentegen verschaalde en nog meer uit het zicht van inwoners raakte. Dit is één van de conclusies die **Klaartje Peters** en **Lianne van Kalken** trekken in hun bijdrage over de effecten van het online vergaderen op de politiek in raden en staten. Ook **John Bijl** reflecteert op de effecten van corona en het videovergaderen voor het werk(plezier) van raadsleden, hun uiteenlopende digitale vaardigheden en het belang van samen afwegen en besluiten nemen in plaats van allemaal alleen achter je eigen pc of laptop.

Dank!

Zonder het enthousiasme en inzet van de redactieleden had dit Jaarboek niet tot stand kunnen komen. Het gaat om Irma Hesp, die helaas al na korte tijd moest afhaken, Walter Hooghiemstra, Cindy Elken-van Mierlo, Brenda Bouwhuis en Ricus Tiekstra. Zij hebben elk met hun eigen invalshoeken en ideeën en niet te vergeten netwerk van interessante auteurs en te interviewen personen, bijgedragen aan een mooi en gevarieerd Jaarboek. Ondanks dat we elkaar eigenlijk alleen maar online hebben ontmoet en hebben vergaderd, is er een prettige samenwerking ontstaan.

Ook dit jaar hebben we gezocht naar een mix van columns, interviews, praktijkbijdragen en wetenschappelijke artikelen. We hopen dat het is gelukt enerzijds het thema verruwing op een samenhangende, toegankelijke en relevante manier neer te zetten en anderzijds ook voldoende aandacht te besteden aan andere actuele ontwikkelingen in het openbaar bestuur waar griffiers mee te maken hebben. Namens de redactie wens ik een ieder veel plezier en inspiratie toe bij het lezen van dit Jaarboek.

**Samenwerken of
samenvechten?**

Ruurd Palstra en Ricus Tiekstra

Ruurd Palstra, griffier in Velsen, en Ricus Tiekstra, voormalig griffier van Moerdijk, verschillen van mening over de manier waarop raadsleden hun meningsverschillen moeten uiten, of zijn ze het toch wel met elkaar eens? Een tweegesprek over de verhoudingen binnen de raad.

Dag Ricus,

Weet je wat me zo opvalt? De laatste tijd zien we veel meer aandacht voor de bestuurscultuur. Zowel in de Tweede Kamer als op lokaal niveau is er meer aandacht voor de rollen van de raad als collectief. Mooi toch dat raden zich steeds bewuster worden van hun collectieve rol en dat niet de traditionele coalitie-oppositie verhoudingen leiden tot voorspelbare stemmingen. Dat ze veel meer kijken naar een goed besluit voor de gemeenten en daar met elkaar naartoe werken. Dat vraagt dat er in de raad dwars door alle partijen heen samengewerkt wordt. Respect voor elkaar en ruimte om de verschillen bijeen te brengen. Mijn ervaring is dat juist een raad, waarin de samenwerking goed is, ook goede besluiten neemt.

Hallo Ruurd, goede samenwerking? Het is prima hoor, maar binnen een raad bestaan toch verschillen van opvatting over wat voor de samenleving de beste oplossing van een probleem is? Deze verschillen van opvatting moet je volgens mij ook zichtbaar maken. Het is dan juist goed om deze verschillen uit te vergroten, zodat het ook voor de inwoners duidelijk is waar iedereen staat. Tja, en dan kan er spanning binnen een raad ontstaan.

Het gaat er in de politiek om dat met een, soms stevig, debat de beste oplossing voor de samenleving op tafel komt. Politici horen de problemen van verschillende kanten te bekijken. Een beetje politicus loopt niet weg voor zijn opvattingen maar gaat daarover juist in discussie met zijn opponenten. In zo'n discussie hoort veel toegestaan te zijn. En dan komt er in 'the heat of the moment' ook wel eens een onvertogen woord over iemands lippen. Dat zal niet altijd goed vallen bij de andere kant. Daardoor kunnen er binnen een raad persoonlijke vetes ontstaan. Dat hoort er nu eenmaal bij. Je kunt niet allemans vriend zijn.

Ik snap dat wel Ricus, en het is een groot goed dat een probleem van alle kanten wordt bekeken. Dat is de essentie van democratie en dat maakt dat een besluit ook wordt gedragen. Maar om dan meteen ook hard op de relatie te worden, dat schaadt toch het aanzien van de raad? Dat helpt niet om een volgende keer met elkaar door een deur te kunnen. Politiek is er niet om naar elkaar met modder te gooien, maar wel om de belangentegenstellingen zichtbaar te maken. Dat kan prima als er ook goede verhoudingen en een coöperatieve houding is. Je wilt immers het juiste bereiken voor de inwoners. Dat kan je als raadslid of fractie zelden alleen bereiken; je hebt daarvoor andere partijen nodig.

Maar Ruurd, inwoners zijn het ook vaak niet met elkaar eens. Kijk maar naar de verkiezingen. Het grote aantal partijen dat aan verkiezingen deelneemt is een weerslag van het grote aantal verschillende meningen. Het dus logisch dat deze meningsverschillen ook in de gemeenteraad tot uitdrukking komen. Een stevig en hard debat zorgt voor duidelijkheid. Soms vindt zo'n discussie zelfs binnen een fractie plaats, Als meningen zodanig uiteenlopen dat vertegenwoordigers van die uiteenlopende meningen niet langer samen kunnen werken ontstaat verdere versplintering. Fractieleden vinden dat men te veel water bij de wijn zou moeten doen en daarmee beloftes aan de kiezer breekt. Op het moment dat een situatie ontstaat dat fracties uiteenvallen is duidelijk sprake van verstoorde verhoudingen en dat zal zich ook uiten in conflicten niet alleen op inhoud, maar ook op de relatie.

Zeker Ricus, dat inwoners verschillen is goed, maar die vechten hun meningsverschillen toch ook niet op straat uit? In Nederland kenmerkt de democratie zich juist dat een besluit met meerderheid wordt genomen waarbij er rekening met de minderheid wordt gehouden. Als iedere partij of een coalitie onvermurwbaar is, is de raadsvergadering slechts een uitwisseling van standpunten en is het een theater. Volgens mij is de politieke arena juist bedoeld om helder te maken waar het over gaat en om belangen bijeen te brengen. Soms liggen belangen niet ver van elkaar maar als deze standpunten in beton gegoten zijn, kom je niet meer tot elkaar. De kunst is om de belangen achter de standpunten met elkaar te bespreken; dan doe je ook beter recht aan de pluriformiteit van inwoners.

Moet politiek ook niet een beetje theater zijn? Partijen willen onderscheidend zijn en willen ook 'de pers' halen. Dat doen zij niet door hun standpunten in zoete verhalen te verpakken. Pas als er wat spanning op zit wordt het voor de pers interessant om te

publiceren. Gelukkig worden meningsverschillen meestal niet meer fysiek op straat uitgevochten. De sociale media hebben deze rol verbaal overgenomen. Wat ik wel zie is dat als puntje bij paaltje komt in gemeenteraden veel besluiten unaniem worden genomen. Ondanks meningsverschillen, die soms in het debat worden uitvergroot, gaan partijen op zoek overeenkomsten en proberen die te overbruggen.

Zeker, bij de raad hoort een decorum, een stijl en bepaalde status. Het siert de raad ook dat er soms unaniem besloten wordt - juist als er goed gedebatteerd is en de tegenstellingen, maar ook overeenkomsten, zichtbaar zijn geworden. Maar als het niet meer is dan een show, pakt de raad zijn rol niet. Dan zal het college steeds meer onafhankelijk van de grillen van de raad gaan besturen en verlangen naar een sterke coalitie die het college altijd door dik en dun steunt. Dan is er toch geen sprake meer van een raad?

Juist zo'n situatie vraagt om een sterke oppositie, die in staat zou moeten zijn bressen in de coalitie te slaan. Met watjes sla je geen bres in een sterke muur. Daar heb je zwaardere materiaal voor nodig. Het is wel belangrijk dat de oppositie over sterke inhoudelijke argumenten beschikt, waarmee het de coalitiepartijen aan het twijfelen kan brengen. Een oppositie die alleen maar 'wat roept, om te roepen' bereikt meestal heel weinig. Kortom een stevige, inhoudelijk correcte oppositie dwingt coalities - en daarmee colleges - rekening te houden met hun standpunten.

Een sterke oppositie? Ik zie liever een sterke rolverhouding met een raad waarin alle partijen constructief-kritisch naar een college kijken. De raad geeft de hoofdlijnen mee en controleert of binnen deze hoofdlijnen er ook een voor inwoners acceptabele uitvoering gegeven wordt. Dat is immers ook de rol van raad, niet alleen van de coalitie of de oppositie. De verhouding tussen raad en college moet juist goed zijn met duidelijk onderscheid in wie welke rol pakt. Niet alleen de oppositie moet kritisch naar het college kijken, ook de coalitie. Anders verwordt de raad uiteindelijk via de coalitie tot een stempelmachine.

Wat ik veel te veel zie, zijn coalities waar zaken al zijn dichtgetimmerd. Dan is het dualisme een mislukte operatie. Dat is jammer. Doordat binnen coalities afspraken worden gemaakt, sluit je oppositiestandpunten bij voorbaat uit. Daarmee blijft voor oppositiepartijen niet veel meer over dan hard op de trommel slaan. Het maakt dan niet uit wat oppositiepartijen inbrengen en of dat wel of geen hout snijdt. Daarmee

dragen coalitiepartijen dus bij aan minder goede verhoudingen binnen een raad. Coalitiepartijen zijn exclusief aan zet om ook oppositiepartijen in de positie te brengen waarin met goede argumenten voorstellen vanuit het college (lees: coalitie) kunnen worden bijgeschaafd.

Je kan zelfs denken aan colleges die minder politiek gebonden zijn. Die voeren dan de wensen van de raad uit en komen met voorstellen om de raad goede afwegingen te laten maken. De raad moet zich goed realiseren dat hij dan zelf aan het werk moet en niet kan afwachten met welke voorstellen het college komt: Zelf initiatief nemen en zaken op de agenda zetten. Een goed opdrachtgever zijn, op hoofdlijnen richting geven en de uitvoering daarvan beoordelen; Verantwoording afleggen aan de inwoners – ook over de wijze waarop taken worden uitgevoerd door het college.

Een meer zakelijk college lijkt inderdaad een goede oplossing. Zo'n college opereert meer onafhankelijk van partijen in de raad en zal dus door alle partijen op gelijke voet worden benaderd. Een griffier kan hier een belangrijke rol in spelen. Hij of zij is de spil die de voltallige raad bijstaat en adviseert. Een situatie waarin er geen sprake is van oppositie of coalitie geeft een heel andere dimensie aan het griffiersvak. In die rol zal hij, zonder met de traditionele oppositie - coalitie verhoudingen rekening te moeten houden, alle raadsleden adviseren hoe te opereren, zodat uiteindelijk de voltallige raad zijn rol als volksvertegenwoordiger en daarmee als opdrachtgever en controleur van het college adequaat oppakt. Maar het vraagt wel om een stevige griffier, die onafhankelijk kan opereren en die de ruimte krijgt en neemt om de raad goed in positie te brengen. Vooral als het gaat om de kaderstellende rol vraagt een zakencollege veel van de gemeenteraad en dus veel van de griffie. Immers, nog meer dan bij de traditionele colleges, zal een gemeenteraad bij een zakencollege, het politieke debat moeten voeren over de concrete opdracht die het college wordt meegegeven. Van de griffier wordt in zo'n situatie ook meer gevraagd, omdat een zakencollege veel vaker de vraag aan de raad zal voorleggen: "Hoe hadden jullie het gehad willen hebben?" Hoewel de griffier zich vooral zal moeten manifesteren als een stevige tegenpartij van de secretaris met zijn veel grotere ambtelijke organisatie moet hij of zij zich daarbij wel bewust zijn dat samenwerking met de gemeentesecretaris onontbeerlijk is. Dat vraagt weer om goede afstemming en een uitgebalanceerd samenspel in de driehoek burgemeester – griffier – secretaris.

Helemaal eens Ricus, een sterke griffier moet zorgen voor een goede verstandhouding, cultuur waarin raad en college hun eigen rol kunnen pakken. De griffier draagt bij aan een gezonde werkwijze en goed samenspel in de raad en in de gemeente. Of dat nu met een sterke oppositie -coalitie verhouding of een samenwerkende raad is. Inzetten op die griffiers dus! Er komen verkiezingen aan en dat betekent dat griffiers nu het moment hebben om hun rol voor de nieuwe raadsperiode neer te zetten om zo voor de nieuwe raad goed samenspel te organiseren!

Parlementaire omgangsvormen in historisch perspectief

Carla Hoetink

Discussie over de grenzen van een fatsoenlijk debat is onlosmakelijk verbonden aan politiek. Sterker: het draait in de politiek eigenlijk steeds om de vraag wat politiek *is*: waar politiek zich mee moet bemoeien en waarmee niet, hoe politiek bedreven moet worden, wat daarbij gepast is en wat niet. Vandaar ook dat er in de geschiedenis talrijke discussies zijn terug te vinden over de toon van het debat en de grenzen aan het taalgebruik. Wat is te ruw en wat is nog constructief? Heeft het zin daar gedragsregels voor op te stellen? En: mag de volksvertegenwoordiger méér zeggen dan de 'gewone burger'?¹

Historische voorbeelden van 'onparlementair' taalgebruik laten zien dat er in de Nederlandse politiek over het algemeen weinig waardering heeft bestaan voor debatten op het scherp van de snede. Persoonlijke aanvallen, beledigingen en verwijten van onoprechtheid konden door de jaren heen op een negatieve reactie rekenen. In het midden van de negentiende eeuw kwamen de eerste maatregelen om de voorzitter van de vergadering hier tegen op te laten treden en de ergste uitwassen tegen te gaan; in het interbellum werden deze regels nog eens aangescherpt. Anderzijds was er steeds ook het besef dat de regels en conventies uit het oogpunt van parlementaire onschendbaarheid ruimte moesten blijven bieden om 'man en paard' te noemen. Het ongehinderde en vrije debat is immers een onvervreemdbaar recht van de volksvertegenwoordiging.

Een kleine geschiedenis van ordemaatregelen tegen onparlementair taalgebruik

De norm van zakelijk argumenteren behoort tot de oudste conventies van het Nederlandse parlement. Zakelijk, eerbiedwaardig en harmonieus overleg gold al in de Staten-Generaal van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën (1588-1795) als noodzakelijke voorwaarde voor overeenstemming tussen de provincies (Lauret, 2018, p. 123-133).

¹ Dit is een geactualiseerde en ingekorte versie van een artikel dat eerder verscheen in het Tijdschrift voor Taalbeheersing, 42 (2), pp. 169-187

Revoluties, regimewisselingen en wijzigingen in het staatsbestel lieten deze norm opvallend ongemoeid, terwijl de Nederlandse Staten-Generaal toch veranderde van een besloten federaal bestuurscollege van provinciale gezanten tot een openbare nationale volksvertegenwoordiging van gekozen representanten. Harmonie, waardigheid en bedaardheid bleven kernwaarden van gepast gedrag, net als het beschermen van de persoonlijke eer. Hoe levendig en gepassioneerd een vertegenwoordiger ook de belangen van het volk mocht verwoorden, de eerbaarheid van zijn opponenten behoorde hij te respecteren.

Interessant genoeg stond de bevoegdheid van de voorzitter om in te grijpen bij beledigende uitlatingen niet in de eerste reglementen van de Staten-Generaal van het Koninkrijk der Nederlanden uit 1814-1815. Het uiterst beknopte Reglement van Orde van de in 1815 ingestelde Tweede Kamer bevatte zelfs geen enkele bepaling over de orde van de plenaire vergadering. Ook de functie van voorzitter was in 1815 bewust klein gehouden. Veel meer dan de vergadering bijeenroepen en 'al de Leden behoorlijke gelegenheid' geven 'hunne bedenkingen voor te dragen' hield zijn voorzitterschap formeel niet in (Turpijn, 2005, p. 418; Pippel, 1950).

Het verhaal wil dat de eerste afgevaardigden in de Staten-Generaal van het jonge Koninkrijk zich de noodzaak van dergelijke maatregelen in het geheel niet konden of wilden voorstellen. Met het idee van een openbare vergadering had de meerderheid ook grote moeite. Men kon zich niet voorstellen *'...hoe dat zulk eene openbare tentoonstelling tot iets anders geschikt kan zijn dan tot voldoening der nieuwsgierigheid bij eenige weinigen en van de zucht bij anderen, om door welbespraaktheid uit te schitteren'*. De Belgen die zich in 1815 bij de Noordelijke Nederlanders voegden, hadden veel meer neiging om zich retorisch te etaleren. Mede om die reden zouden zij openbaarheid van de Tweede Kamer-vergaderingen afdwingen (Te Velde, 2015, p. 170-171).

Tot aanscherping van de institutionele regels voor de orde van de vergadering leidde dat echter niet. Tot in het midden van de negentiende eeuw zou de Kamervoorzitter nauwelijks mogelijkheden hebben om op te treden tegen onwillige leden. De 'hoogmogende heren' achtten zichzelf tot voldoende zelfbeheersing en beraadslaging op niveau in staat. Mede onder invloed van een aantal geruchtmakende incidenten in de jaren 1840-1850 zou die zelfgenoegzaamheid echter aangetast raken. De worsteling tussen vrijheid en

regulering bleek goed bij de eerste grootschalige herziening van het Reglement van Orde in 1841-1842. Bij deze gelegenheid kende de Tweede Kamer haar voorzitter bevoegdheden toe die impliciet en expliciet ook de persoonlijke aanval adresseerden, het recht een spreker tot de orde te roepen en het woord ontnemen als deze afweek van de beraadslaging, en om, indien 'ter handhaving van de orde noodzakelijk', de vergadering voor een uur schorsen. De Kamervoorzitter kon nu woordenwisselingen afkappen die zich meer op de man dan op de zaak richtten. De voorgestelde aanvulling om een spreker tot de orde te roepen indien deze zich 'beledigend uitdrukte' tegenover zijn medeleden of de ministers, verwierp de Tweede Kamer echter. 'Men beschouwde de veronderstelling, dat zoiets zou kunnen plaats hebben in een Nederlandse Staatsvergadering, op zich zelve reeds als beledigend', schreef een latere commentator (Pippel, 1950, p. 15; Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) 1841-1842, Bijl., p. 45 en 50-51).

Het nieuwe reglement verschafte de Tweede Kamerleden wél het nieuwe middel om op elk willekeurig moment de beraadslaging te onderbreken voor een 'persoonlijk feit'. Wat als een persoonlijk feit mocht worden aangekaart, moest de geschiedenis in 1840 echter nog uitwijzen. Uit de formulering van de bepaling noch uit de beraadslaging over de reglementsherziening bleek wat de Tweede Kamer hier precies onder vatte. Een persoonlijk feit, zei men later, was een klacht van een lid over een hem persoonlijk aangedane behandeling, bijvoorbeeld 'een belediging tegenover hem geuit', of 'onjuiste of ongepaste mededelingen' over hem gedaan. Zo breed als die omschrijving was, zo breed blijken ook de gevallen in de praktijk. De bijbel met precedentes uit de negentiende en begin twintigste-eeuwse Tweede Kamer van het hoofd van de griffie J.G. Pippel, geeft voorbeelden van insinuaties van inconsistentie tot beschuldigingen van machtsmisbruik en vriendjespolitiek en voorbeelden van laatdunkendheid jegens anderen (Pippel, 1950).

Incidenten van hoon en laster zouden de Tweede Kamer echter tot het inzicht brengen dat zelfverweer niet zaligmakend was. Begin 1846 liep een woordenwisseling tussen een minister en een Kamerlid zo hoog op dat ze bijna uitmondde in een duel met pistolen. Beide heren waren van adel en opgegroeid met het idee dat dat was wat een beledigd man te doen stond om zijn geschonden eer te herstellen. De Tweede Kamervoorzitter stond ondertussen met lege handen: op grond van het reglement kon hij niet meer doen dan het Kamerlid te gebieden

terug te keren naar het onderwerp van de beraadslaging (Bootsma & Hoetink, 2006, p. 14-15).

Hoewel het voorval kon worden geschikt, moest de Tweede Kamer erkennen dat de disciplinaire maatregelen van de Tweede Kamervoorzitter ontoereikend waren. Op initiatief van J.R. Thorbecke, de voorman der liberalen en onbetwiste *Leader of the House*, werd daarom het eerder verworpen voorstel om de voorzitter te kunnen laten optreden tegen beledigingen alsnog in het Reglement van Orde opgenomen. In 1849 zou deze bevoegdheid nog enigszins worden uitgebreid: de voorzitter mocht voortaan een spreker bij elke ordeverstoring of belediging, óók tegenover personen die geen lid van de Kamer waren, vermanen en tot de orde roepen. Thorbecke: *‘De onderstelling dat in deze vergadering nooit iemand eene beledigende uitdrukking bezigen zal, mogen wij ieder van ons, het Reglement mag ze niet aannemen.’* (HTK 1848-1849, p. 299).

In het interbellum, in 1919 en opnieuw in 1934, zou het Reglement van Orde nog verder worden aangescherpt. Vanaf 1934 mocht de Tweede Kamervoorzitter zelfstandig Kamerleden vanwege beledigende uitdrukkingen, ordeverstoring, schending van de geheimhouding of aansporen tot onwettige handelingen, het woord ontnemen en, bij voortdurende ordeverstoring, voor een dag schorsen. Bovendien kon hij nu ontoelaatbaar geoordeelde uitlatingen uit het officiële verslag van de vergaderingen schrappen. Deze bevoegdheid zou de voorzitter blijven behouden tot 2001, totdat de Kamer besloot dat de maatregel in het mediatijdperk weinig zin meer had. Ze was inmiddels ook een dode letter geworden: in 1993 had de voorzitter voor het laatst van zijn schrapbevoegdheid gebruik gemaakt (Hoetink, 2018, p. 146-147; Bootsma & Hoetink, 2006, p. 15-27).

Hard op de inhoud én de persoon

De mogelijkheid tot zelfverweer en het beschermende optreden van de Kamervoorzitter hebben samen over anderhalve eeuw geresulteerd in een rijke catalogus aan incidenten rond onparlementair taalgebruik. Afgaande op de gedigitaliseerde debatverslagen zijn er sinds 1840, sinds de eerste aanduiding van een ‘persoonlijk feit’ door Thorbecke, tegen de vijfhonderd voorvallen geweest waarbij een Kamerlid (en in een enkel geval een minister) het woord meende te moeten vragen vanwege onheuse bejegening. Van soortgelijke omvang is de verzameling ontoelaatbaar geoordeelde uitlatingen die tussen

1934 en 2001 op last van de Kamervoorzitter uit de officiële verslagen waren gehouden. De Stenografische Dienst bewaarde de stenogrammen met de gewraakte woorden en passages, die bekend kwamen te staan als de 'lijken'. De verzameling berust inmiddels in het archief van de Tweede Kamer (Bootsma & Hoetink, 2006, p. 43).

Wat leert deze collectie van opgeteld een kleine duizend voorvallen ons over de debatcultuur in het Nederlandse parlement?² Van veel uitlatingen valt het normoverschrijdende achteraf nog maar moeilijk te begrijpen – zeker zonder gedegen begrip van de toenmalige context. Desalniettemin biedt de verzameling ons een uniek inzicht in de grenzen aan het vrije parlementaire debat en de wijze waarop generaties volksvertegenwoordigers steeds opnieuw hebben gezocht naar een balans tussen redelijke discussie en politieke strijd.

Buiten kijf staat dat hard op de inhoud én hard op de persoon ook in het verleden veelvuldig samenging. Van de ruim 450 gevallen van verwijderde woorden en passages tussen 1934 en 2001 vormt 'uiten van beledigingen' verreweg de meest omvangrijke categorie, samen met de uitlatingen die zich laten kwalificeren als 'insinuaties of beschuldigingen'. Meestal waren de beschuldigingen en beledigingen direct gericht tegen collega-Kamerleden, de Kamer in haar geheel of bewindslieden. Maar ook bevriende mogendheden en 'derden', zoals ambtenaren of maatschappelijke organisaties, moesten het ontgelden. De voorzitter beschermde de laatstgenoemden in het bijzonder, omdat zij zich niet in de vergaderzaal tegen de aantijgingen konden verdedigen. Bewindslieden genoten om die reden eveneens extra bescherming, ook omdat het 'gemeen overleg' tussen regering en parlement niet in gevaar mocht worden gebracht. In het onderlinge verkeer tussen Kamerleden was in het algemeen de meeste ruimte voor de persoonlijke aanval, mits onderdeel van een argumenterend betoog.

Verwijten van onoprechte motieven

Binnen de ruim genomen categorieën van beledigingen en beschuldigingen springt er een aantal vormen uit. De meest voorkomende variant van de

² Tenzij anders verwezen, is onderstaande gebaseerd op een hernieuwde analyse van het lijkendossier, voortbouwend op Bootsma & Hoetink (2006), in het bijzonder hoofdstuk 2.

persoonlijke aanval was het verwijt van onoprechtheid: het in twijfel trekken van de goede trouw van de tegenstander en de motieven achter diens standpunt. Vooral in de jaren tussen de beide wereldoorlogen kwam de voorzitter veelvuldig in opstand tegen de veronderstelling dat de regering of een ander Kamerlid 'leugens verkocht' of handelde 'te kwader trouw'. Verwijten als zou de opponent zich schuldig maken aan 'demagogie' of 'misleiding' konden eveneens op een interventie rekenen.

Toen het communistisch Tweede Kamerlid Lou de Visser in februari 1939 zijn tegenpool van de NSB Marchant et d'Ansembourg van 'demagogie' had beschuldigd, kreeg hij dwingend van de Kamervoorzitter te verstaan: *'U moogt in het betoog van de geachte afgevaardigde geen element van kwade trouw leggen. Spreekt u van onjuiste beweringen, dat is zeer neutraal.'* De passage met het woord 'demagogie' werd geschrapt (HTK 1938-1939, p. 1312).

Het in twijfel trekken van de woorden en daden van de politicus was een geoorloofde debatstrategie, maar tegen zinspelingen op onheuse persoonlijke intenties trad de Kamervoorzitter op. Tot ver in de jaren 1980 bleef dit praktijk. Ook Tweede Kamerleden van gevestigde partijen, die met veel minder argwaan werden beluisterd dan de communisten of de leden van de NSB, moesten uiterst omzichtig manoeuvreren om een tegenstrever van onoprechtheid te kunnen beschuldigen. Voorzitter Dolman, preses van 1979 tot 1989, rekende insinuaties in de trant van welbewuste misleiding, gedraai, chanteren of leugens, tot het schenden van de persoonlijke integriteit. *'Dan debatteer je niet meer, maar je pleegt karaktermoord. En in een instituut dat van het debat moet leven, is dat per definitie ontoelaatbaar'* (Bootsma & Hoetink, 2006, p. 169).

Verwijten van ongeloofwaardigheid

Onder de geschrapte passages bevinden zich ook verwijten van ongeloofwaardigheid, aanvallen op gedrag, keuzes, uitspraken enzovoorts in een recent of verder verleden. Een spraakmakend voorbeeld van deze vorm deed zich voor in juli 1953, tijdens een felle woordenwisseling tussen een communist en de Tweede Kamervoorzitter zelf, de katholieke jurist L.G. Kortenhorst. Met een knipoo naar zijn publiek constateerde Kortenhorst dat er bij de communisten zowaar sprake leek van onderlinge verdeeldheid. Zij stonden anders toch bekend als een eensgezind en gesloten blok? De woordvoerder van de CPN, Gerben Wagenaar schoot met onverholven woede in de tegenaanval:

- Wagenaar (CPN): *Ik verzoek u, onvriendelijke reacties bij u te houden. Die zouden wij ook kunnen geven; dat kunnen wij evengoed als u.*
- De Voorzitter: *Dat moet u eens proberen.*
- De heer Wagenaar: *Dat zult u dan wel zien. Niet, dat wij die weg willen, maar ik wil u er op wijzen, dat dit mogelijk is. Wij vinden het ook niet aangenaam, met u op goede voet te staan.*

Om hier op hoge toon nog aan toe te voegen: ‘Want wij staan met geen enkele collaborateur op goede voet!’ Wagenaar verwees naar Kortenhorsts controversiële opvatting uit 1945 dat de collaboratie van het Nederlandse bedrijfsleven in Nederland tijdens de bezetting eerder begrip dan kritiek verdiende. Wagenaars jij-bak haalde het verslag niet. Bijna obligaat stelde Kortenhorst vast dat de laatst uitgesproken woorden ‘uiteraard’ zouden worden geschrapt. Diens eigen ‘kwinkslag’, die toch ook trekken had van een jij-bak en op dat moment geen enkel argumentatief doel diende, bleef wél in het verslag staan. In de wetenschap dat hij steun genoot van de rest van de Kamer, liet Kortenhorst de CPN uitrazen en verdere beledigingen aan zijn adres passeren (HTK 1952-1953, p. 945; *Het Vrije Volk*, 23 juli 1953).

Belediging van de persoon achter de politicus

Een derde, nauw aan bovenstaande voorbeeld verwante vorm van persoonlijke aanval, betreft het in het debat betrekken van persoonlijke achtergronden, persoonlijke levenssfeer en persoonskenmerken van de tegenstander. Deze aanvallen lijken het midden te houden tussen de directe aanval door middel van belediging en de indirecte aanval door verdachtmaking van de motieven van de tegenstander in kwestie. De meest typische voorbeelden hiervan staan op conto van Hans Janmaat van de rechts-extremistische Centruumpartij (vanaf 1989 Centrumdemocraten). Als een van de laatste Kamerleden liep hij nog geregeld tegen een schraping aan. Janmaat had een bijzondere voorliefde voor het discrediteren van tegenstanders op grond van hun persoonlijke identiteit. Vooral collega’s van buitenlandse komaf moesten het ontgelden, zoals minister Ernst Hirsch Ballin – zoon van een gevluchte joodse Duitser – en staatssecretaris Dzsingisz Gabor, die van Hongaarse origine was. Met regelmaat trok Janmaat de integriteit en nationale gezindheid van deze en andere allochtone politici in twijfel.

Waardering voor de persoonlijke aanval

Onder invloed van incidenten heeft de Tweede Kamer zich periodiek bezonnen op de grenzen van het vrije parlementaire debat. Meestal werd zij tot deze zelfreflectie gedwongen door (nieuwe) afgevaardigden die zich niet aan de bestaande regels en conventies hielden, en afwijkende opvattingen hadden over hun rol als volksvertegenwoordiger en de functie van het debat. Dat gebeurde in het midden van de negentiende eeuw, in het interbellum, in de late jaren 1960 en meest recent aan het begin van deze eeuw (Hoetink, 2015, p. 426-435).

Voor een goed begrip van de hedendaagse kritiek op de toon van het debat en met name de persoonlijke aanvallen daarin, zijn vooral de verschuivingen in de late jaren 1960 in het parlementaire debat inzichtelijk. In deze periode groeide de waardering voor een meer persoonlijke, op herkenbaarheid en afspiegeling gerichte stijl van debatteren die zich niet altijd even goed liet verenigen met de meer 'klassieke' negentiende-eeuwse opvatting van de parlementaire vergadering als plaats van overleg en onderhandeling. Deze verschuiving hing samen met een groter verlangen in de samenleving naar openheid, toegankelijkheid en democratisering van de politiek en een toegenomen belangstelling voor de persoon van de politicus, mede onder invloed van een afnemende gezagsgetrouwheid van de journalistiek. In de Tweede Kamer zelf wilde een nieuwe generatie volksvertegenwoordigers zich inzetten voor een zelfbewuster parlement dat zijn controlerende rol uiterst serieus nam. Het progressieve, linkse deel van de Tweede Kamer wilde vanuit die ambitie de Tweede Kamer meer inzetten als doorgeefluik van maatschappelijke zorgen en noden en wilde zich door polarisatie profileren en herkenbaar maken voor de kiezer, zodat die bij de stembus ook echt wat te kiezen had (Hoetink, 2018, p. 351-387, 415-416).

In die context kwam er waardering voor een directere debatstijl, niet alleen in campagnetijd maar ook in de nationale vergaderzaal. Ontvoogding en democratisering schiepen meer ruimte voor een kritisch rechtstreeks debat, deels zelfs over de persoon van de politicus. Vanaf de late jaren 1960 ontstond er meer ruimte voor scherp en oppositioneel debat, waarvan de persoonlijke aanval als argumentatiestrategie onderdeel uitmaakte.

Desondanks zou het bewaken van het parlementaire proces steeds terugkeren

als begrenzing. Aansporingen om levendigheid in het parlementaire debat te brengen stuitten stevast op het praktische argument dat de Tweede Kamer uiteindelijk tot besluiten en resultaat moest komen, en op het morele argument dat onderling gehakketak het aanzien van het parlement zou schaden. Een effectief parlement was een waardig parlement en vice versa. De sinds 1842 verder uitgebreide bevoegdheden van de voorzitter om het parlementaire debat tegen persoonlijke beledigingen en beschuldigingen te beschermen, getuigen van een ambivalente waardering voor op de persoon gerichte stijl van argumenteren en redeneren. Het meest consequent is de Tweede Kamer gebleken in haar afwijzing van verwijten van onoprechtheid, bewuste leugens, misleiding en chantage. Ongefundeerde insinuaties in die richting stonden gelijk aan karaktermoord. Ook zinspelingen op persoonlijke eigenschappen die geen argumentatief doel dienden, of het nu ging om de etnische, religieuze of beroepsmatige achtergrond van de opponent, konden door de tijd heen op brede afkeuring rekenen. In het midden van de negentiende eeuw golden dergelijke persoonlijke aanvallen nog als hoogst onfatsoenlijk en het Nederlandse parlement onwaardig, na de Tweede Wereldoorlog vooral als ondemocratisch.

Tegelijkertijd onthullen de talrijke incidenten rond persoonlijke aanvallen die zich sinds de negentiende eeuw hebben voorgedaan, op zijn minst dat er ook in het Nederlandse parlementaire debat speelruimte bestond om het debat op de persoon van de opponent te richten. Het Reglement van Orde zorgt enerzijds voor begrenzing, maar nodigt anderzijds ook uit om die grenzen op te zoeken.

Een kwestie van vertrouwen

Moderne parlementaire politiek, zeker democratische politiek, draait om de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van bestuurders en vertegenwoordigers. Controle hierop was, naar een woord van Thorbecke, de heilige 'pligt' van het parlement (HTK 1854-1855, p. 144). Dat vereiste soms een stijl en een directheid die buiten de vergaderzaal, in het normale sociale verkeer, onbetamelijk zouden worden gevonden. Het belang van geloofwaardigheid en betrouwbaarheid maakte dat Tweede Kamerleden het – tot op zekere hoogte – legitiem vonden om elkaar en de leden van het kabinet op dit punt de maat te nemen. In die zin kon de volksvertegenwoordiger zich in de parlementaire vergadering meer kwaadsprekerij veroorloven dan de burger op straat. Voorwaarde was wel dat het gefundeerd en op 'ernstige wijze' gedaan werd, zoals de voorstellers bij de

invoering van de schrapbepaling in meer algemene zin over scherpe argumentaties opmerkten. Alleen de Kamerleden die de kunst van het 'ernstig' argumenteren beheersten, mochten zich retorisch van de persoonlijke aanval bedienen.

De norm van een zakelijk debat versus de vrijheid om duidelijke taal te spreken als de publieke zaak dat vereiste, hebben in Nederland tot een debattraditie geleid vol eufemismen, vervullende en verzachtende uitdrukkingen. Tekenend in dit verband is de historische weerzin tegen beschuldigingen van 'liegen' of 'leugens', die in het Nederlandse parlement tot ver in de twintigste eeuw heeft standgehouden. De Tweede Kamervoorzitter dacht nog liever zelf mee over een aangepaste formulering dan die veronderstelling van kwader trouw toe te staan. Inmiddels lijkt daar geen beginnen meer aan, sinds een groeiende vertegenwoordigers op de politieke flanken – Geert Wilders voorop – heel bewust met die debattraditie is gaan breken.

Met een goed gevoel voor het Droste-effect bracht premier Rutte in januari 2018 een iconisch geworden ordedebatje tussen oud-Kamervoorzitter Dolman en diens partijgenoot Marcel van Dam uit 1979 in herinnering, dat precies het koorddansen tussen redelijk en onredelijk argumenteren illustreerde.

'Minister Rutte: Ik heb de Handelingen over het Woningbouwprogramma 1980 er nog eens bij gepakt, met Marcel van Dam.

"De voorzitter tegen Van Dam: Het woord 'leugen' kan ik niet toestaan. Hoogstens kunt u zeggen dat hetgeen er staat naar uw mening op gespannen voet staat met de waarheid. De heer Van Dam: Laat ik het dan zo zeggen: het tegendeel van de waarheid heb ik zelden zo pregnant onder woorden gebracht gezien."

De voorzitter: Ik hoop dat duidelijk is wat het verschil is. Een leugen is een bewuste daad en het tegendeel van de waarheid is uw oordeel. Dat is dus heel iets anders." Prachtig. Ja, Geert, een andere tijd.' (HTK 2018-2019, vergadernr. 48, item 2, p. 2)

Dat nota bene Rutte nog actieve herinneringen had aan dit fragment, geeft te denken.

Literatuur

Bootsma, P., & Hoetink, C. (2006). *Over lijken. Ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer*. Amsterdam: Boom.

Hoetink, C. (2015). Tussen traditie en modernisering. De Tweede Kamer op het breukvlak van de eenentwintigste eeuw. 1983-2015. In R. Aerts et al. (red.), *In dit Huis. Twee eeuwen Tweede Kamer* (pp. 409-436). Amsterdam: Boom.

Hoetink, C. (2018). *Macht der gewoonte. Regels en rituelen in de Tweede Kamer na 1945*. Nijmegen Vantilt.

Lauret, L. (2018). Respecting the Order and Liberty of Deliberations. Continuity of meeting practices in the Dutch States General (c. 1750-1830). *BMGN – Low Countries Historical Review*, 133, 122-145.

Pippel, J.G. (1950). *Het Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zijn geschiedenis en zijn toepassing*. Den Haag: Staatsdrukkerij

Turpijn, J. (2005). Het gezag van 'mijnheer de voorzitter' in de parlementaire cultuur van de negentiende eeuw. *BMGN – Low Countries Historical Review*, 120, 417-434.

Velde, H. te (2015). Staten-Generaal en parlement. De welsprekendheid van de Tweede Kamer. In R. Aerts, C. van Baalen, J. Oddens, D. Smit & H. te Velde (red.), *In dit huis. Twee eeuwen Tweede Kamer* (pp. 167-191). Amsterdam: Boom

Snel weer terug

**naar fysiek
vergaderen!**

Eduard Annen

Het is 18.45 uur wanneer ik het gemeentehuis van Meppel binnenwandelen. Vanavond mag ik de commissievergadering van de gemeenteraad van Meppel voorzitten. Weer een online vergadering en dat vind ik maar niets. Er zit niemand in de raadszaal. Ik mis het face-tot-face contact met de raadsleden enorm. Even een praatje maken of iets afstemmen voor de vergadering begint, zoals voor de coronacrisis zit er niet in. En online lukt dat niet.

Commissiegriffier Jan staat me lachend op te wachten. Na wat “koetjes en kalfjes” gaan we met de koffie in de hand de onlinevergadering van de commissie voor bespreken. Wat zijn de mededelingen, wie is wel en niet aanwezig. We gaan vanavond voor drie hamerstukken en twee bespreekstukken doorsturen naar de raadsvergadering. Dat wordt een uitdaging.

Even later zitten we op onze plek in de raadszaal en zien we de commissieleden een voor een live binnendruppelen. Er wordt al gezellig gepraat met elkaar, we zijn nog niet online. ‘Over twee minuten gaan we live’ hoor ik mijzelf zeggen. ‘Zetten jullie de microfoons uit’ vraag ik de commissieleden. Het is direct stil. Uiteraard komt er iemand 1 minuut voor aanvang van de vergadering online en roept, ‘Goedenavond allemaal!’. Niemand reageert.

Om half acht heet ik iedereen welkom. Nadat iedereen zich online bekend heeft gemaakt begin ik met iets bijzonders. Een aantal jaren geleden hebben de Meppeler voorzitters van commissie-, raads-, en auditcommissievergaderingen een voorzitterstraining gehad. Begin met iets wat niet op de agenda staat zodat je als voorzitter direct de aandacht hebt van de aanwezigen was het advies wat ik heb onthouden.

‘Gefeliciteerd met jullie huwelijk Femke en Peter! Wat zagen jullie er vanmiddag mooi uit’ vertel ik de aanwezigen. Je ziet een aantal commissieleden denken, wat is dit nu weer? Ik had gelijk alle aandacht! Griffier Femke had het huwelijk met haar Peter stilgehouden voor iedereen, maar laat ik nu bij de gemeente werken waar Femke en Peter in het huwelijk zijn getreden. En ik zat eersterangs toen het verraste en gespannen paar ontvangen werd door mijn collega’s. Nadat

Femke en Peter online hadden toegezegd op een lekkernij te trakteren wanneer fysiek vergaderen weer toegestaan is verlaten zij de online vergadering. Wij gaan door.

In de tussentijd stromen de Whatsappberichtjes binnen, de telefoon trilt als een gek. Maar ik durf niet te kijken, je bent online en voorzitter. Hebben ze deze opening wel gewaardeerd? Of is er iets anders? We gaan door. Na de behandeling van het eerste onderwerp lopen we op koers: het eerste hamerstuk is binnen. Na de eerste termijn van het tweede onderwerp hou ik het niet meer vol. 'Beste mensen, voordat de wethouder kan reageren op uw vragen stel ik voor om een sanitaire stop te houden van vijf minuten' roep ik in de microfoon. Op het grote overzichtsscherm schieten veel beeldjes op zwart en ik ren de raadszaal uit. Ik was blijkbaar niet de enige. Griffier Jan zat met een grijns op zijn gezicht het schouwspel te aanschouwen.

Tijdens de bespreking van de bespreekstukken zie je dat raadsleden die geen woordvoeder zijn toch afdwalen. Het is online erg lastig om je aandacht bij het gesprek te houden. In de raadszaal is het veel gemakkelijker om de focus te houden op het gesprek. Immers, wanneer iemand naar de interruptiemicrofoon loopt wil je toch wel graag weten wat er gezegd gaat worden. Een pittige discussie tussen raadsleden zie je online bijna niet. Er wordt rustig op elkaar gewacht. Die dynamiek, die je in de raadszaal wel hebt, mis ik.

Na de behandeling van het derde onderwerp eindig ik de bespreking met de woorden 'zo maar doen?'. Een aantal commissieleden kijkt in de camera en schieten in de lach. Burgemeester Korteland hamert met deze woorden altijd de genomen besluiten af. Wanneer alle onderwerpen zijn besproken blijkt dat wij het bijna goed hadden. Het werden 2 hamerstukken en drie bespreekstukken. Een onderwerp was bijna een hamerstuk, maar 1 fractie kondigde op het laatste moment nog een amendement aan.

Toch heeft het digitaal vergaderen ook voordelen. Waar sommige raadsleden het moeilijk vinden om in de raadszaal te gaan interrumperen en dus wel eens blijven zitten op hun stoel is dat online gemakkelijker. Andere voordelen zijn: eenvoudiger in te plannen zonder reistijd, hogere opkomst bij de vergaderingen, externen van ver kunnen eenvoudig meedoen, meerdere bijeenkomsten op één avond. Waar ik erg benieuwd naar ben is of er online ook meer inwoners meekijken. Toch de griffie maar eens vragen of hier cijfers over bekend zijn.

'Ik dank u hartelijk voor uw inbreng en wens u een fijne avond'. Met deze woorden sluit ik de vergadering af. De commissieleden zijn even vergeten dat ze nog online zijn en je hoort veelvuldig 'fijne avond', 'tot de volgende keer'. Commissiegriffier Jan snelt naar de kast om de uitzending af te sluiten. Nu glimlach ik.

Ik hang achterover in de stoel en zucht diep. Het is best pittig om een online vergadering te leiden na een dag hard werken. En hoewel het technisch prima te regelen is mis ik de fysieke vergaderingen enorm. Je kunt elkaar veel beter bevragen over een standpunt. Het onderwerp leeft meer en je "leest" ook de non-verbale reacties. Online is het aantal discussies minder en minder fel, maar wat ik vooral mis is na afloop de vergadering evalueren onder het genot van een natje en droogje. Want dat is zo belangrijk, daar kom je met elkaar in gesprek en kom je tot samenwerking.

Thuisgekomen kijk ik op mijn telefoon en zie 58 appjes binnenkomen. En niet alleen van mijn fractie maar ook van andere commissieleden. Complimenten voor de manier waarop ik vergadering heb voorgezeten. Maar bijna 50 appjes van mijn eigen fractie met vragen, discussie en ondersteuning bij de inbreng van de woordvoerders tijdens de bespreking van onderwerpen. Gebeurt dat ook bij onlineraadsvergaderingen in andere gemeenten? Zijn alle raadsleden daar ook druk aan het appen wanneer ze in het scherm moeten kijken? Wanneer je het mij vraagt gebeurt dit meer dan in fysieke vergaderingen. In de raadszaal is het meer zichtbaar wanneer raadsleden met de telefoon bezig zijn dan thuis voor het scherm. Dat is toch voor het gevoel 'op afstand' en ben je minder zichtbaar. Of staat de telefoon naast het scherm en kijken ze naar het voetbal zodat het lijkt alsof er aandachtig geluisterd wordt?

Ondanks een aantal voordelen vind ik het online vergaderen maar niets. Doe mij maar fysieke commissie- en raadsvergaderingen. Je kunt ter plekke nog even snel iets met elkaar bespreken of afspreken, er zijn meer discussies en je kunt je aandacht er veel makkelijker bijhouden. En daarom is het hybride vergaderen een mooie ontwikkeling waar we in Meppel binnenkort ook mee starten. Voor elk wat wils. En uiteraard wordt het napraten in de "lokale kroeg" ook erg gemist!

**Digitale politiek
in coronatijd. De
invloed van digitaal
vergaderen op het
politieke debat in
gemeenteraden en
provinciale staten**

Inleiding

In 2020 hebben bijna alle gemeenteraden en provinciale staten kortere of langere tijd digitaal vergaderd, daartoe gedwongen door de beperkende maatregelen als gevolg van de COVID 19-pandemie. Dit grootschalige digitale 'experiment' leidde tot een volledig andere vergaderdynamiek. Politiek bedrijven kreeg een andere betekenis in de digitale setting, zo kan worden vastgesteld.

Op basis van de bevindingen van de Evaluatiecommissie Tijdelijke wet digitale beraadslaging en besluitvorming schetsen we¹ in dit artikel hoe het bedrijven van politiek in raden en staten in de digitale setting van 2020 veranderde. Veel raadsleden gaven toe dat het digitaal vergaderen met enige oefening beter ging dan ze vooraf hadden gedacht, maar tegelijkertijd rapporteerden ze forse beperkingen bij het goed vervullen van hun werk als volksvertegenwoordiger. We gaan daar nader op in, en eindigen met enkele aanbevelingen voor de toekomst.

De start in het voorjaar van 2020

Toen in de eerste helft van maart 2020 duidelijk werd dat er vanwege de uitbraak van het coronavirus beperkende maatregelen moeten worden getroffen, ontstonden er in gemeenten, provincies en waterschappen zorgen over de continuïteit van het vergaderen en besluiten door de volksvertegenwoordiging. In diverse gemeenten moesten in de maand april dringend besluiten worden genomen over bijvoorbeeld herindeling. Met spoed werd de Tijdelijke wet digitale beraadslaging en besluitvorming² in elkaar gezet en door het parlement geloodst, zodat gemeenteraden, provinciale staten en algemeen besturen van de waterschappen vanaf 9 april 2020 een wettelijke basis hadden om digitaal te kunnen vergaderen en besluiten. Ze konden zelf bepalen of en op welke wijze ze daarvan gebruik maakten. Sindsdien is de wet steeds opnieuw met twee maanden verlengd door de minister van BZK.³

Omdat de wetgever en de minister van BZK zich er niet van hadden kunnen vergewissen of het decentrale bestuur klaar was voor de wet, werd tegelijk met de wet door de minister van BZK een commissie ingesteld, die de invoering en het gebruik van de wet moest gaan monitoren en de wet zou evalueren. De samenstelling van de commissie, met hoogleraren cybersecurity, staatsrecht en bestuurskunde, liet duidelijk zien waar de zorgen zaten. Er waren veel vragen over de techniek en beveiliging, over de rechtmatigheid en over de politiek-bestuurlijke effecten van het digitaal vergaderen.

In de periode van april tot december 2020 bracht de evaluatiecommissie drie rapportages uit. Die waren gebaseerd op diverse soorten data:

- Het tellen van vergaderingen via openbare raadsagenda's op internet;
- Twee grote online enquêtes onder griffiers van gemeenteraden en provinciale staten en bestuursadviseurs van de waterschappen;
- Een online enquête onder raadsleden, statenleden en de leden van de algemeen besturen van de waterschappen, met een bijzonder hoge respons⁴;
- Veel achtergrondgesprekken met griffiers en raadsvoorzitters.

Eerzijds minder politiek debat in digitale setting...

De eerste rapportage, die zes weken na de inwerkingtreding van de Tijdelijke wet verscheen, liet meteen al zien dat het politieke debat in raden en staten te

¹ De auteurs van deze bijdrage waren respectievelijk voorzitter en lid van de evaluatie commissie.

² Officiële titel: Tijdelijke wet digitale beraadslaging en besluitvorming provincies, gemeenten, waterschappen en de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

³ De laatste keer was in juni 2021, waarin de wet tot 1 september 2021 verlengd werd. (Stb. 2021, nr. 275) In een brief van 29 juni 2021 kondigde de minister aan de wet voor de zevende keer te zullen verlengen tot 1 november 2021. (Kamerstukken II 2021/21, 35424 nr. 16).

⁴ Raadsleden bijna 32%; Statenleden bijna 22%; leden algemeen besturen 36%. Dit is een hoge respons; voor enquêtes onder raadsleden is een responspercentage van 10 à 15% gebruikelijk.

lijden had onder het digitaal vergaderen.

Allereerst was zichtbaar dat de agenda op veel plekken werd aangepast: agendapunten werden doorgeschoven, met name de niet-urgente en de geheime agendapunten. Doordat vergaderen in veel volksvertegenwoordigingen minder snel bleek te gaan, moesten soms ook tijdens de vergadering alsnog agendapunten worden afgevoerd. Het kwam regelmatig voor dat er in de plenaire raads- of statenvergaderingen minder ruimte werd gelaten voor debat, bijvoorbeeld over moties en amendementen. Dat debat moest dan in de commissievergadering of oordeelsvormende vergadering worden gevoerd. Hier en daar werden meer agendapunten dan anders als 'hamerstuk' gekwalificeerd. Belangrijk was ook de vaststelling dat er minder interactie plaatsvond, en minder politiek-inhoudelijk debat: twee derde van de griffiers zag dat er gemiddeld genomen minder interactie plaatsvond in de digitale vergaderingen, en ruim een derde zag ook minder politiek-inhoudelijk debat.

In de tweede rapportage, die na drie maanden digitaal vergaderen verscheen, werden op basis van een groot enquêteonderzoek de volksvertegenwoordigers zelf aan het woord gelaten over hun ervaringen met digitaal vergaderen. Drie kwart van de volksvertegenwoordigers gaf aan dat er minder mogelijkheid was tot interactie en het voeren van een politiek debat in een digitale setting.⁵ Ze refereerden daarbij waarschijnlijk vooral aan de plenaire raadsvergaderingen. Uit de gevoerde gesprekken leidde de evaluatiecommissie af dat informatieve en beeldvormende bijeenkomsten en vergaderingen van kleine gezelschappen zoals bijvoorbeeld de agendacommissie, veel volksvertegenwoordigers en griffiers goed zijn bevallen. Mogelijk speelt het niet-politieke karakter van deze vergaderingen daarbij een belangrijke rol.

Wat zat hun daarbij het meeste in de weg? Uit de gesprekken met volksvertegenwoordigers, griffiers en voorzitters bleek dat het in een digitaal debat veel moeilijker is snel op elkaar te reageren of iemand te interrumpen, of een specifieke collega te adresseren met een vraag of opmerking. De technische beperkingen van digitaal vergaderen zorgden ervoor dat er minder tijd was voor debat: alles duurt langer in een digitale vergadering. Voorzitters probeerden het interrumpen in een digitale vergadering – begrijpelijkerwijs – zo veel mogelijk te structureren, met als gevolg dat mensen pas 5 of 10 minuten

⁵ Tweede rapportage, p. 23.

later aan het woord kwamen om op een collega te reageren. Dat zat veel volksvertegenwoordigers dwars. Zij houden vaak van de discussie, met alles wat daarbij hoort: dramatisch je hoofd schudden als de 'tegenstander' aan het woord is, met veel misbaar opstaan en dreigend naar de interruptiemicrofoon lopen; of daar juist tergend lang blijven staan als een soort zwaard van Damocles. Misschien speelde ook mee dat er natuurlijk geen of minder publiek voelbaar aanwezig was om de show voor op te voeren.

Het gemis voor de volksvertegenwoordigers zat ook in alles wat buiten de vergaderingen, of in de marge daarvan, gebeurt. Dat valt allemaal weg in de digitale setting, terwijl het inherent is aan politiek bedrijven. Afhankelijk van de politiek-bestuurlijke cultuur in de gemeente of provincie kan dat heel veel zijn: na afloop van een debat een scherpe opmerking of woordenwisseling 'wegpoetsen' (of juist verder ruziën), de kroeg in met z'n allen, maar ook tijdens de vergadering bij iemand van een andere partij langsgaan voor steun voor een motie, of een schorsing aanvragen voor overleg over het eventueel aanpassen van een motie of amendement. Volksvertegenwoordigers konden hun werk minder goed doen en vonden ook dat het plezier in het werk eronder leed. In de enquête was minder/andersoortig contact met collega-volksvertegenwoordigers met 79% de meestgenoemde reden daarvoor.

Een deel van de negatieve impact op het debat had zoals gezegd met technische beperkingen te maken. Al in de eerste rapportage concludeerde de evaluatiecommissie dat een vergadersysteem dat alle vergaderdeelnemers gelijktijdig in beeld brengt en/of wat sneller kan wisselen bij hoofdelijke stemmingen, de mogelijkheden voor een 'deugdelijke democratische besluitvorming' aanmerkelijk zou vergroten.⁶ In de derde rapportage werden rijksoverheid en decentrale overheden opgeroepen om met het oog op de toekomst te werken aan betere vergadersystemen. De ervaringen van de deelnemers aan digitale vergaderingen in gemeenten, provincies en waterschappen werden immers in belangrijke mate gekleurd door ergernissen en ongemakken die niet inherent zijn aan digitaal vergaderen. Keuzes in de architectuur van een ruimte of een systeem kunnen het democratisch proces binnen een decentrale overheid stimuleren en verrijken, of juist bemoeilijken en ondermijnen. Wie in de vergaderzaal achter een pilaar verstopt zit of geen microfoon heeft, komt moeilijker aan het woord dan wie

⁶ Eerste rapportage, pp. 5-7.

goed zichtbaar en hoorbaar is. Hetzelfde geldt voor digitale vergadersystemen: keuzes in het ontwerp van vergader- en stemapps – denk bijvoorbeeld aan een voorzitter die mooi in het midden van het scherm zit vastgepind – kunnen de kwaliteit van het debat aanzienlijk vergroten.

...anderzijds juist politisering van zaken die niet politiek zouden moeten zijn

In de maanden na de zomer van 2020 werd duidelijk dat de interne besluitvorming in volksvertegenwoordigingen over de vergaderwijze complexer en lastiger werd. Dat kwam door de afnemende crisissfeer, de toenemende frustratie over de duur van de coronacrisis en misschien ook door de ervaringen met digitaal vergaderen.

In de begintijd van de coronacrisis was heel duidelijk dat fysieke raadsvergaderingen niet mogelijk waren, en dat digitaal vergaderen het enige alternatief was. Na enkele maanden geduld ontstond er geleidelijk meer wrijving tussen partijen en opvattingen over de vraag of digitaal vergaderen (nog) wel noodzakelijk was. De besluitvorming over digitaal vergaderen werd daarbij potentiële conflictstof die vatbaar werd voor politisering. In de heftigste vorm daarvan beschuldigden partijen elkaar over en weer in de media van een partijpolitiek gebruik van de coronasituatie: de ene partij stelde dat ondanks hun bezwaren toch fysiek werd vergaderd om een besluit erdoor te drukken; de andere partij toonde zich diep beledigd door deze beschuldiging van ondemocratisch gedrag.⁷ Maar ook wanneer de gemoederen niet zó hoog opliepen, leidde de keuze voor de vergadervorm soms tot publieke verwijten. In diverse gevallen kozen volksvertegenwoordigers die niet aan een fysieke vergadering konden of wilden deelnemen ervoor om zich in de media te beklagen over het besluit van de meerderheid om toch fysiek te vergaderen.

De evaluatiecommissie zag, op basis van achtergrondgesprekken, deze mediaberichten als het topje van een ijsberg van toenemende spanning op de besluitvorming over de digitale vergadering. In de derde rapportage wilde ze daarom zichtbaar maken hoe groot die ijsberg dan was. De onbekende en

⁷ Daarvan heeft de commissie eigenlijk maar één voorbeeld gezien, in de gemeente Boxmeer. Zie: <https://www.gelderlander.nl/boxmeer/boxmeer-misbruikt-corona-voor-politiek-spel-zegt-sp-minister-moet-ingrijpen~a6541f50/>

ook steeds veranderende situatie – dat gold zowel voor de verspreiding van het virus als voor de afgekondigde maatregelen - betekende dat in de meeste gemeenten en provincies (nog) geen nieuwe beslisregels waren afgesproken voor de interne besluitvorming over het al dan niet digitaal vergaderen. Dat leidde er in een deel van de raden toe dat die besluitvorming moeizaam verliep. Het enquêteonderzoek liet zien dat een vijfde van de griffiers aangaf dat politieke motieven een rol waren gaan spelen in de discussies over het al dan niet digitaal vergaderen.⁸ De griffiers, zo bleek uit de gesprekken, zaten daarmee nogal eens in hun maag. Dat kwam ook doordat veel burgemeesters de beslissingen over de wijze van vergaderen aan de raad overlieten en daar weinig op stuurden. De commissarissen van de Koning zaten er in dit opzicht iets meer bovenop: de meesten van hen stuurden volgens hun griffier zelf actiever op de wijze van vergaderen.⁹ Ook in een ander opzicht was er verschil zichtbaar tussen gemeenten en provincies: gemeenteraden gingen vlak vóór en vooral na de zomer van 2020 in meerderheid terug naar het fysiek vergaderen, terwijl provinciale staten minder snel afscheid leken te nemen van het digitaal vergaderen.¹⁰

Verder met digitaal vergaderen?

Digitaal vergaderen door raden en staten had in twee opzichten gevolgen voor het politieke debat. Enerzijds werd het politiek-inhoudelijke debat bemoeilijkt, ten dele door inherente kenmerken van digitaal vergaderen, en voor een ander deel door (onnodige) technische belemmeringen. Anderzijds werd de interne besluitvorming in een deel van de raden en staten over de vergaderwijze in de loop van de tijd politieker, iets wat niet bevorderlijk is voor de sfeer en uiteindelijk het functioneren van de volksvertegenwoordiging.

Eind 2020 bleek dat ruim een derde van de volksvertegenwoordigers op decentraal niveau in het digitaal vergaderen een volwaardige aanvulling of alternatief ziet voor de toekomst en dat ruim 80% digitale vergaderingen op de lange termijn zegt te willen behouden, als volwaardig alternatief of voor noodgevallen. Het is daarom goed dat het kabinet momenteel werkt aan een permanente wettelijke regeling.¹¹

Als volksvertegenwoordigingen in de toekomst digitaal willen blijven vergaderen, liggen op grond van genoemde effecten twee concrete aanbevelingen voor de hand. Allereerst moet actief worden gewerkt aan betere digitale vergadersystemen. Keuzes in de architectuur kunnen het democratisch proces stimuleren en verrijken,

of juist bemoeilijken en ondermijnen. Alle deelnemers aan een vergadering goed in beeld brengen, liefst met de voorzitter op een centrale plek, dat moet toch minimaal kunnen? En een goed vergadersysteem kan natuurlijk nog veel meer mogelijk maken, zoals overleg in klein gezelschap tijdens een schorsing, en veilig stemmen met betrouwbare stemvoorzieningen die geïntegreerd zijn in het vergadersysteem. Een tweede aanbeveling betreft de wijze waarop gemeenteraden en provinciale staten hun eigen vergaderwijze regelen. Het zou goed zijn als zij zo snel mogelijk, nu de beperkende maatregelen zijn opgeheven, hun Reglement van Orde aanpassen, en daarin duidelijke beslisregels afspreken over hoe de interne besluitvorming over de vergaderwijze moet verlopen, om zo onnodige en schadelijke politisering daarvan in de toekomst te voorkomen.

⁸ Derde rapportage, p. 4

⁹ Tweede rapportage, p. 32.

¹⁰ Deze cijfers, afkomstig uit de derde rapportage (p. 16), moeten met voorzichtigheid worden gepresenteerd, vanwege de geringe hoeveelheid gegevens over de provincies.

¹¹ Kamerbrief TK 2020/21, 35424 nr. 14.

Politiek door

**• de ogen van
een tiener**

Jaron Tichelaar

Ik was pas 15 jaar toen ik voor het eerst in de raadszaal van de gemeente Hoogeveen mocht spreken. Het was voor een schoolproject, maar toch. Niet veel later volgde mijn eerste inbreng tijdens een raadsvergadering, het ging die avond over duurzaamheid. Een onderwerp dat me, net zoals de politiek, meer en meer begon te interesseren.

Maar was het de politiek die me zo interesseerde of was het dat waar politiek voor zou moeten staan namelijk: samen problemen oplossen. Ik heb absoluut geen jarenlange ervaring maar één ding valt me op. Wanneer belangrijke onderwerpen besproken worden gaat het regelmatig over bijzaken en scoren ten koste van de ander. Ik hoop dat de politiek de komende jaren zal veranderen. Dat politici een beschaafd beargumenteerd gesprek met elkaar voeren over oplossingen in plaats van continu discussiëren over de problemen. Ik hoop dat de politiek meer in de samenleving te vinden is om samen met inwoners te zoeken naar deze oplossingen. Want alleen samen kunnen we de grote uitdagingen succesvol aangaan. Daarbij is het denk ik heel erg belangrijk dat het draait om de oplossingen en niet zo zeer om de politiek.

Ik heb tijdens mijn interview bij televisieprogramma OP1 gemerkt dat de twee andere uitgenodigde politici, die zeiden voor dezelfde doelgroep te staan, elkaar zowat de tent uitvochten. De beoogde doelgroep heeft hier uiteindelijk niks aan. Ik heb hier geleerd dat goede politici (in mijn ogen) altijd bruggen moeten kunnen bouwen om zo samen je doelgroep te kunnen vertegenwoordigen.

Volgens mij verlangen we als samenleving naar een meer flexibele politiek die veel onder de mensen te vinden is. Samen kunnen we veel bereiken, maar dan moet de verbinding er tussen politiek en inwoner wel zijn. Respect en inlevingsvermogen voor zowel inwoners, als voor collega-politici zijn kernwaarden die de basis zijn voor de zoektocht naar oplossingen. Verplaats je eens in een ander of wat mijn moeder altijd zei: Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet.

Als jonge Drent hoop ik dat politici de komende periode gebruiken om hier iets mee te doen. Samen met JONG en oud kunnen we, of het nu om de nationale, regionale, of lokale politiek gaat, echte successen gaan boeken.

(Jong is een politieke partij die drie jaar geleden is opgericht.)

**Je zit niet in
de raad om er**

- vrienden te maken
– en hoe goed
dat soms lukt**

Harmen Binnema en Walter Hooghiemstra

Vooraf

We voerden gesprekken met raadsleden bij wie in de gemeenteraad een hoop is gebeurd. Raadsleden die in hun gemeenteraad een positie innemen buiten de gebaande paden en die daarvoor in de vergaderingen vaak geen waardering krijgen. Soms is dat omdat ze het ongenoegen in de samenleving vertolken. Soms omdat ze een zaak aankaarten waar in het gemeentehuis of in de samenleving machtige belanghebbenden bij betrokken zijn. Mensen die met goede bedoelingen de raad in stappen en die vervolgens de 'verkeerde' kwestie aankaarten.

Dat je in de raad politiek stevig tegenspel kunt krijgen – dat hoort erbij. Maar zijn alle ingesleten gebruiken in elke raad nog wel zo beschaafd? Moeten die niet eens worden heroverwogen? Intimidatie, bedreiging; daar mag een raadslid tegen beschermd worden. De gesprekken waren niet bedoeld om dingen te onthullen over de politiek in de gemeenteraad waar zij hun werk doen. Als we mensen met naam en toenaam genoemd zouden hebben, zouden we ook betrokkenen om weerwoord hebben moeten vragen. Wel staan we in voor de authenticiteit van de verhalen van de raadsleden en die geven een beeld.

Tips voor efficiënt vergaderen

- Investeer in een goede en heldere vergaderagenda met heldere beschrijving van de agendapunten en doel van de bespreking; waak ook voor te volle agenda's.
- Geef duidelijk aan wanneer en hoe externe partijen kunnen inspreken en wat er met hun inbreng wordt gedaan.
- L.S.D. staat voor luisteren, samenvatten en doorvragen. Het samenvatten van wat deelnemers inbrengen, helpt om de vergadering te structureren, is handig om te checken of de voorzitter het goed gehoord heeft en honoreert de bijdrage. Ook kan een korte samenvatting van een bijdrage fungeren als een afronding en helpt het iedereen om bij de les te blijven.

- Zorg dat de vergaderstukken van goede kwaliteit zijn. Deze moeten gericht zijn op het te nemen besluit, met overwegingen en alternatieven, met een duidelijke samenvatting etc.
- Spreek bij bijvoorbeeld commissievergaderingen af of informatieve vragen vooraf gesteld moeten worden, zodat er ambtelijk al antwoorden zijn geleverd voor de bespreking. Zet het mail-adres en telefoonnummer van de behandelend ambtenaar bij de stukken.
- Zie www.beuk.nl voor informatie over trainingen in effectief vergaderen. Uit: Lokaal samenspel (Hoe raadsleden hun rol in het gemeentebestuur effectief kunnen invullen), een uitgave van De Beuk, versie 2019)

Debat op hoofdlijnen

Karin: "Er waren in onze gemeente zowel bestuurlijk als financieel troubles. Dat moest opgelost worden. Daar hebben we met zijn allen hard aan gewerkt en dat gaat niet zonder slag of stoot. Sommigen zullen waarschijnlijk zeggen dat ik één van de mensen ben die wat heeft bijgedragen aan de hardheid in onze raad. Niet zozeer in felheid. Maar samen met een aantal andere, nieuwe, raadsleden heb ik wel bijgedragen aan snelheid, efficiency. Ja, daar zit soms wat ongeduld bij." *Je snapt wel dat mensen dat spelverruwing vinden?*

"Ik vind zelf dat dat wel meevalt, maar ik kan me voorstellen dat er mensen zijn die dat zo ervaren. Ik vind dat ik dat wel op een constructieve manier geprobeerd Op te schudden niet eens, maar wel op te lossen. En in de raad kan ik ook wel duidelijk zijn. Ik kan er niet zo goed tegen als mensen hun stukken niet kennen.

En als voorzitter kap ik het wel af als mensen niet to the point komen en het te lang duurt. Dan gaan ze in de eerste termijn hele referaten houden en dat is niet wat we hebben afgesproken. Daar zeg ik dan wat van als gespreksleider en daar heb ik al heel wat commentaar op gekregen. Maar zo probeer je de boel te stroomlijnen, het efficiënter te laten zijn."

Petra: "Als ik het verschil zie tussen het debat en de periode daarvoor dan zie ik niet de meerwaarde van die manier van vergaderen. Ik snap niet waarom ik bij elk debat van te voren de discussiepunten moet hebben klaarliggen.

Voor mij haalt dit alles het spontane er zo ongeveer uit. Ik voel mij daar niet prettig bij. Ik lees ook heus de stukken wel en heb ook opmerkingen en vragen – maar als je andere mensen hoort, dan wil je daar toch ook op reageren.”

Woorden doen ertoe

In de Volkskrant van 28 juni 2021 stond een artikel van Sigrid Kaag, op dat moment fractievoorzitter van D66 in de Tweede Kamer en lid van het kabinet. Daarin onder andere: “Wat leiders zeggen doet ertoe. Woorden doen ertoe. Woorden kunnen verwonden en vernietigen, maar ook helen en beschermen. Daarom is het waardige weerwoord essentieel. Dat is niet makkelijk. Hier ga ik ook bij mezelf te rade. Er zijn situaties in de Kamer waarvan ik achteraf denk dat ik dat anders had willen doen. Dan blijkt dat in de hitte van de strijd de goede voornemens zijn gesneuveld.”

Het artikel was naar aanleiding van het aanstaande debat op 1 juli 2021 en verwees naar de stelling van PVV-leider Geert Wilders dat de minister sympathiseert met ISIS. Echt geholpen heeft de oproep niet. In het Kamerdebat legde de woordvoerder van de PVV (Gidi Markuszower) de koppeling ook. “Het probleem is dat we een minister hebben die ze heel graag wil terughalen. Minister Grapperhaus heeft in 2015 geschreven dat hij hun heel graag genade wil schenken en dat hij heel graag met hen in debat wil. En van mevrouw Kaag weten we allemaal dat ze heel graag terroristen om zich heen heeft. Dat weten we toch? (...)

Ze sponsort terroristen in Palestina of in de Palestijnse gebieden die vervolgens een Joods meisje vermoorden. Dat weten we toch allemaal? We zitten hier met een minister die graag met die terroristen in debat wil en hun genade schenkt, en met een andere minister die niks liever doet dan zo veel mogelijk Nederlands geld aan terroristen geven. Het is geen dom kabinet. Het is een gevaarlijk kabinet.”

De Kamervoorzitter weigerde ondanks aandringen vanuit de Kamer om in te grijpen. “Dan moet ik een inhoudelijk oordeel vellen over deze woorden. Dat wil ik niet doen. De heer Markuszower heeft gewoon het recht om zijn eigen conclusies te trekken.”

In de raad zitten niet je vrienden

Anja: “Ik hoef geen vrienden te maken in deze raad. Toen ik nieuw in deze raad kwam, waren er een paar nieuwe raadsleden in een raad van 19 zetels. De toon was toch een beetje van ‘we zijn nu met zijn allen de raad en nu moeten we het met zijn allen echt leuk gaan hebben.’ Ook in mijn eigen fractie. Als ik dan iets wilde inbrengen, kreeg ik ook van mijn eigen fractie wel te horen “dat doen we

•• “Ik ben er drie jaar geleden kennelijk naïever in gestapt dan ik er nu over denk.”

hier niet zo”.

Ja, daar heb ik me niet altijd wat van aangetrokken. Het gaat uiteindelijk toch allemaal om de inhoud. Tussen de verkiezingsprogramma's zitten bij ons al niet zoveel verschillen en dan hebben ook nog niet veel fracties.

Uiteindelijk ben ik op één dossier vastgelopen. Met als gevolg dat je bij andere onderwerpen, waar dan misschien wel consensus is, je persoonlijk wordt aangekeken. Een motie over een heel ander onderwerp – alleen maar een motie van ‘goh, zoek eens uit of we iets voor die mensen kunnen doen’ – werd niet aangenomen. En toen kreeg ik in de kroeg na afloop van de vergadering te horen: ‘Ja, maar dat is gewoon een kwestie van gunnen.’”

Karin: “Dit is wel één van de tegenvallers van het raadswerk. Ik ben er drie jaar geleden kennelijk naïever in gestapt dan ik er nu over denk.” Zij herinnert zich ook een onderwerp dat ze in het begin van haar raadswerk behandelde. Ze las de stukken, stelde een paar vragen en concludeerde: dit is geen goed voorstel. Mijn mening was anders dan het standpunt van vrijwel de hele raad – ook in mijn eigen fractie. Nou kunnen we dat in de fractie prima handlen. Dat is ook dualisme, vind ik dan. We hebben verdeeld gestemd. Mijn fractiegenoot ging heel erg uit van het vertrouwen dat hij nog had in de wethouders vanuit de vorige periode. Ik ging, volgens mij, meer uit van de feiten en wat ik zag. We hebben nog heel vaak naar ons hoofd geslingerd gekregen dat we daar verdeeld over hebben gestemd. Dat is één keer grappig, maar uiteindelijk is het ook gewoon pestgedrag.”

Tijdens één van de gesprekken die we hebben gevoerd wordt de ontdekkingsreiziger Ernest Shackleton (1874 – 1922) geciteerd: “We gaan op reis, geen idee waar we aankomen”. Overigens wordt aan hem ook de uitspraak toegeschreven: “Better a live donkey than a dead lion.”

Stoppen of doorgaan?

Hellen: “Ik zit nu drie jaar in de gemeenteraad, maar ik voel me nog steeds een toeschouwer. Ik ben me kapot geschrokken van het toneelspel. In 2018 ben ik in de raad gekomen omdat een politieke partij me heeft benaderd. Ze hadden mij gezien bij een aantal acties tegen een plan en vonden kennelijk dat mijn opstelling wel aansloot. Ik had toen ook een heel leuk contact met één van de andere kandidaten op de lijst, dus ik zag het wel zitten.

In de aanloop naar de verkiezingen was het ook heel gezellig. Alle mensen waren aardig, we hadden een goede campagne en we kwamen met twee mensen in de raad. Die man op de lijst waar ik goed mee overweg kon, werd wethouder. Maar die sfeer in de partij sloeg al snel om. Mijn collega in de raad; als ik in de fractie ergens een vraag bij stelde – dan zat er opeens een monster. De samenwerking tussen ons liep voor geen meter.

Er speelde een grote kwestie in de raad, die het college niet helemaal goed had aangepakt. Toen bleek dat achter de schermen de zaak allang beklonken was en dat dit college het veld moest ruimen. Er stond al een nieuwe coalitie klaar en mijn fractiegenoot had daar achter mijn rug aan meegewerkt. Ik heb dat bij het bestuur aangekaart en gezegd dat ik zo niet met hem verder wilde. Ik heb toen mijn zetel ter beschikking gesteld. Als ze hadden gezegd dat ik weg moest, was ik gegaan. Maar ik hoorde niets.

Die coalitie is overigens uiteindelijk niet tot stand gekomen.

Die fractiegenoot werd bij het minste geringste driftig – op het intimiderende af. Ik had een keer een onderwerp dat in mijn portefeuille viel waarin ik van mening was dat niet grondgebonden veeteelt in ieder geval op de afstand moest blijven volgens de adviezen van de GGD. Mijn fractiegenoot ging mee met een andere partij en nam het woord van mij over.

Ik heb me verdiept in een paar gemeenschappelijke regelingen. Ik was er vrij snel achter; daar heb je als kleine fractie in een kleine gemeente geen snars over te vertellen. Samenwerking tussen de gemeenten is noodzaak. Dit lukte niet, met name op basis van persoonlijke belangen. Dan denk ik gewoon steunen – je kunt er toch niets mee.

Bij alles wilde hij grote verhalen houden, maar naar mijn idee niet in het algemeen belang.”

Voor Hellen reden om afscheid te nemen van de partij die haar bij de verkiezingen zo feestelijk had binnengehaald. Haar maatje was wethouder af en is afgeserveerd. De laatste jaren van deze raad heeft ze aansluiting gevonden bij een andere fractie in de raad – deel van de nieuwe coalitie. Ze helpen elkaar waar het kan, maar ze steunen elkaar niet altijd. Er is vrijheid en respect voor elkaars meningen. In 2022 komt er een eind aan het uitstapje in de politiek. Ze maakt het wel af, want ze had een hoop voorkeursstemmen. “Je laat die kiezers niet vallen. Ik weet nu hoe het werkt en dat het niets voor mij is. Ik heb me in een aantal zaken vastgebeten. Alle dossiers heb ik hier bij elkaar liggen. Het klopt niet, maar je doet er niets aan.

Weet je – ik krijg straks wel mijn leven terug. Misschien moet je er als zzp'er sowieso niet aan beginnen; de tijdsbesteding is enorm en ... ik ben niet iemand voor groepjes.”

Het hoe en waarom van uitval

“Toen ik begon was ik de enige vrouwelijke fractievoorzitter in de raad. Dat is twintig jaar geleden. We zien langzamerhand dat het steeds beter wordt, maar ook in partijen moet nog wel goed gekeken worden hoe we dan met de vrouwelijke touch omgaan. En in de raad, daar zie je wel verschillen tussen mannen en vrouwen als het gaat om spijkerhard debatteren om dat punt te krijgen, het geheel, de goede samenwerking, de ander iets te gunnen, dat zijn toch dingen die anders zitten. Vrouwen zijn bereid om een stukje eigen score op te offeren voor het algehele welzijn.” (Vrouw, raadslid, ouder dan 60 jaar)

“Ik heb helemaal niet altijd een mening. Ik was niet altijd per definitie voor of tegen. Ik zei ook letterlijk in de raadszaal – daar hebben we best wel vernieuwing mee gebracht – ‘wij twijfelen nog’. Dat was echt niet hoe het hoort. Je bent gewoon voor of tegen. (...) Ik vond dat je weinig twijfelruimte hebt. Terwijl dat volgens mij heel waardevol is, dat je dan pas echte gesprekken met elkaar hebt.” (Vrouw, raadslid, 31-40 jaar)

“Ik ben sowieso niet van de fractiedoctrine. Zeker bij een lokale partij kan het in de fractie sowieso zijn dat je verdeeld stemt, want je hebt stromingen uit alle hoeken, van alle politieke groeperingen die op jou stemmen, dat heb ik nooit een probleem gevonden.” (Vrouw, raadslid, 51-60 jaar)

“De hele mentaliteit dat ze altijd maar bezig zijn met je proberen kapot te maken en af te rekenen. Dat wil ik gewoon niet meer, ik wil gewoon niet meer iets negatiefs. Ik hoor ook wel van mensen om me heen dat ze zeggen ‘dat is wel echt heel zonde, want er is nu een politicus verloren gegaan’. En dat is ook zo. Dat doet me wel echt pijn, maar ik weet dat het voor mij gewoon niet goed is, en daar ben ik ook nog niet emotioneel helemaal overheen.” (Vrouw, wethouder, 51-60 jaar)

Citaten afkomstig uit: Runderkamp, Zahra (2021). Schaken op meerdere borden tegelijk. De selectieve uitval van raadsleden en wethouders beter begrijpen. Amsterdam: UvA/Ministerie BZK.

De voornaam van vrouwen

We hebben voor dit artikel een aantal gesprekken gevoerd. Individuele raadsleden met een verhaal, we hebben een paar raadsleden in groepsgesprekken gehad – plaatsgenoten, maar ook uit verschillende gemeenten. Veel herkenning, aanvulling. En ook discussie en verbazing.

Maar het zijn vooral vrouwen die zich door ons thema lieten aanspreken.

We hebben geprobeerd mensen aan tafel te krijgen die voor partijen in de raad zitten die stevig taalgebruik niet schuwen. Er zijn vast mensen die dat verruwing vinden. Diezelfde fracties worden dan in de raad onderwerp van een ‘cordon sanitaire’ – en dat vinden die partijen dan weer onbeschoft. Maar de mannen die we in die hoek hebben benaderd, hadden geen belangstelling.

Karin: “In hoeverre kun je politiek los zien van de persoon. Dat heeft met voorkeuren te maken. Ik weet niet of het iets met politieke verschillen te maken, maar met sommige mensen heb je dan soms gewoon geen klik. Dan bots je in de raadzaal, misschien wel omdat je elkaar niet ligt.

Maar ja, er zijn ook raadsleden waarmee ik in de raadzaal regelmatig stevige debatten voer – en dan zoeken we elkaar in de nazit op en is het weer helemaal goed.” Het valt de meeste vrouwen wel op dat in de raadsvergadering – toch in het algemeen een wat formele gang van zaken – het met name vrouwen zijn die bij de voornaam worden aangesproken. Ook al gebeurt het niet vaak en ook al is het per ongeluk. En bij de borrel na de vergadering zijn ze dan net even wat vaker ‘meisje’ of ‘kind’. Anja is met het bezoeken van de borrels opgehouden, toen ze hoorde dat één van de raadsleden was gevraagd of hij haar al had “gehad”.

Je doet het nooit goed

“Als een politicus een concreet voorstel doet, zeggen we tegen hem: ‘Dat is toch geen visie? Allemaal jargon en bureaucratie. Wat is nu uw grote verhaal?’”

En als een politicus vergezichten schetst, schamperen we: “Wat een vage taal, wat hebben de mensen daaraan? Maak het nu eens concreet? Hoe gaat u dat uitvoeren? En hoe gaat u dat betalen?”

Eerlijk zijn wordt óók ontmoedigd wanneer een politicus van standpunt verandert, een compromis sluit of een fout toegeeft. Politici beschuldigen niet alleen elkaar bij het minste of geringste van ‘draaien’, journalisten doen daar volop aan mee. We zagen al welke betreuwenswaardige gevolgen dat heeft: politici gaan huichelen en jokken. Ze doen alsof ze nooit tot nieuwe inzichten komen, altijd hun zijn krijgen en geen vergissingen begaan.”

Uit: Doe eens normaal man (in 7 stappen naar een betere politiek), 2012, door Kustaw Bessems en Dirk Jacob Nieuwboer, uitgeverij Atlas Contact.

Losgezongen bestuurders

•• “Er zit in deze raad een stel van de inwoners losgezongen bestuurders, helemaal opgenomen in hun eigen systeem en in hun eigen politieke partijen. Er worden coalities gesloten en daarmee is er geen open gesprek meer mogelijk”

Karin: “We hebben een keer een uitspreek-sessie gehad met een externe gespreksleider. Daar trok niemand zijn mond open over wat er allemaal speelde. Toen ik dat wel deed, kreeg ik daar niet veel waardering voor. Dat heb ik toen wel als heel onveilig ervaren.”

Hellen: “Ik heb in mijn werkzame leven inmiddels heel wat reorganisaties meegemaakt. In deze gemeenteraad is ook een paar keer geprobeerd om met een extern bureau de sfeer en samenwerking te verbeteren.

Maar er is hier geen onderling vertrouwen. Er zit in deze raad een stel van de inwoners losgezongen bestuurders, helemaal opgenomen in hun eigen systeem en in hun eigen politieke partijen. Er worden coalities gesloten en daarmee is er geen open gesprek meer mogelijk met elkaar of met inwoners over wat we willen en wat er haalbaar is voor de gemeente.

Daar helpt zo'n flutbureau met zijn kunstje ook niks aan. Het zijn altijd dezelfde bureaus en altijd hetzelfde trucje.”

Te weinig steun

Eén van onze gesprekspartners krabbelt als raadslid net weer een beetje op – het herstel van een ingrijpende ervaring had even tijd nodig. Het laatste jaar voor de verkiezingen moet wel goed en zichtbaar afgerond. Maar dan is het genoeg geweest.

“Uiteindelijk kan het raadswerk heel eenzaam zijn. Toen ik me erg intensief met een nieuwe ontwikkeling begon bezig te houden, kwam ik tegenover één van de grotere ondernemers in onze gemeente te staan.

Dat werd ook erg onaangenaam, en ik werd op een gegeven moment ook persoonlijk bedreigd. Bestuurlijk werd het niet op prijs gesteld dat ik daarop wilde doorpakken en een klacht indiende. We hebben die onderneming nog nodig, nietwaar?

In de raad heb ik toen van weinig mensen steun ondervonden – en ook van de burgemeester en de griffier heb ik toen niets gehoord. Kijk, je mag van mening zijn dat ik me om de verkeerde zaken druk maak.

Maar ook dan mag je erop rekenen dat je als raadslid wordt beschermd.”

Geluid van alle kanten

In een column in het Financieele Dagblad op 30 januari 2021 schreef Maartje Laterveer naar aanleiding van een opmerking van premier Mark Rutte die “verklaarde juist ‘geen sociologische verklaringen’ te willen zoeken voor het gedrag van de relschoppers die dit weekend her en der de boel kort en klein sloegen.”

“Ik vraag me eerder af wat een premier aan het doen is dat hij zo voorbijgaat aan zijn verantwoordelijkheid. Het is zijn taak ons door een pandemie te loodsen, en dat doe je niet door je blind te staren op het virus. Dat doe je door te begrijpen hoe mensen omgaan met de dreiging van dat virus. Je hebt dus niet alleen wetenschappers nodig die verstand hebben van het menselijk lichaam, je hebt er ook nodig met kennis van menselijkheid.”

Social media

Karin: "Wij zaten in de oppositie. En als er dan een discussie aankwam in de raad, begonnen wij voorafgaand aan de vergadering al een beetje de punten naar voren te brengen op social media. Zo mobiliseerden we de mensen in de samenleving."

We hebben gewoon te maken met mensen die niet snappen dat je soms iets vertelt dat pas over een week of twee openbaar wordt als het in de raadzaal wordt besproken. Je wilt niet zeggen alles is of geheim of openbaar. Als de voelsprietten daarvoor ontbreken, dan vind ik dat wel een vorm van verruwing. Ik wil als woordvoerder ook met mensen van andere fracties over een onderwerp kunnen spreken voordat het in de raad aan de orde komt en voordat mijn fractie er een standpunt over heeft ingenomen.

Karin: "Inmiddels hebben we afgesproken om iets meer met elkaar te bellen en contact te zoeken. We hebben besloten om pas ná de raadsvergadering de social media te zoeken. Zodoende kunnen we in het debat eerst controleren of het klopt wat we zeggen en hoe de standpunten liggen. Informatie die je naar voren brengt - over de voorstellen en over het standpunt van andere mensen - moet wel kloppen." Social media is al een poosje een terrein waarop raadsleden zich kunnen laten zien - eigenlijk wordt het ook wel van ze verwacht. Je kunt er je boodschap opzetten en mensen laten zien waar je mee bezig bent. Maar de drempel wordt ook laag voor mensen die daar op willen reageren; niet alleen met steun en suggesties. Ook met kritiek, soms beledigend of dreigend.

Vroeger was

• niet alles beter,
wel anders

Interview met Jetta Klijnsma,

door Cindy Elken & Brenda Bouwhuis

Wij spreken Jetta Klijnsma, Commissaris van de Koning in Drenthe (CvdK), op een zonnige middag in haar kamer op het Provinciehuis in Assen. Ons gesprek gaat over verharding en verruiming van omgangsvormen in het Openbaar Bestuur en over de veranderingen hierin de afgelopen decennia. Jetta vertelt vol enthousiasme over een indrukwekkende politieke en bestuurlijke loopbaan. Bij omgangsvormen gaat het volgens Jetta Klijnsma eigenlijk over twee aspecten: 'de bejegening en het organiseren van Macht en Tegenmacht.'

Over bejegening

De wereld van nu is een totaal andere wereld dan de wereld die we bijvoorbeeld in 1982 kenden. Jetta Klijnsma herinnert zich nog goed hoe de Tweede Kamer zat in de oude zaal met de beroemde 'Groene Bankjes'. Ambtaren zaten op een balkon dat een schellinkje werd genoemd. Als er een ambtelijk advies naar de minister/staatssecretaris moest ging er via een lijntje met daaraan een katrolletje een 'handgeschreven' papiertje via de bode naar de betreffende bewindspersoon. De minister of staatssecretaris las het briefje en besliste ter plekke of hij/zij het advies volgde. Ook was de rol van de voorzitter van bijeenkomsten heel anders dan nu. Je haalde het in die periode echt niet in je hoofd om niet via de voorzitter te communiceren en je sprak elkaar aan met 'geachte afgevaardigde'. Ook was er de zogenaamde Rooksalon, dit was de ruimte achter het groene gordijn. Jetta Klijnsma vertelt: 'In de rookruimte gebeurde het eigenlijk allemaal. Dat waren de beroemde wandelgangen. De Rooksalon was verboden voor ambtenaren. Mobiele telefoons en social media waren er in die tijd niet.' Jetta Klijnsma karakteriseert de omgangsvormen in deze periode als 'heel hoofs'. Vanaf 1992 verandert dit langzaam maar zeker als de Tweede Kamer verhuist naar het nieuwe gebouw. Zo is te zien dat een andere omgeving met een andere dynamiek ook invloed heeft op de mores.

Multitasken, mobiele telefoons en social media

Het is nu heel gewoon om via een mobiele telefoon en social media met elkaar te communiceren of elkaar te laten weten hoe je over dingen denkt. Kamerleden

zitten in de Tweede Kamer volop op hun mobiele telefoon op social media en gebruiken deze media voor zowel hun inhoudelijke voorbereiding als om andere privé dingen in de vergadering te doen. Maar vroeger ging dat heel anders volgens Jetta Klijnsma: *'Dan liep je met een 'pieper' en had je een papieren krant. Het delen en uitwisselen van informatie verliep veel langzamer dan nu het geval is. Je had ook meer tijd om de reactie of het standpunt te bepalen. Nu multitasken mensen meer, informatie komt veel sneller en is veel vluchtiger. Iets wat vandaag een heel ding is, kan morgen weer helemaal niet meer belangrijk zijn'*. Jetta Klijnsma geeft hier geen waardeoordeel aan, want alle faciliteiten die we nu hebben zijn echt kadootjes, maar hebben ook een keerzijde. Het lijkt alsof de waan van de dag regeert en de concentratie verandert. Tegelijkertijd biedt de communicatie ook kansen. De wereld is veel groter geworden.

Contact met de samenleving

Ook burgers maken veelvuldig gebruik van social media om hun mening te uiten. Het is veel gemakkelijker dan 30 jaar geleden om je mening te delen met een minister, raadslid of burgemeester. Een e-mail, tweet of post op facebook is zo gemaakt. Vroeger was dit anders. Jetta Klijnsma vertelt: *'Je moest dan een brief schrijven die je via de post moest opsturen. Die werd dan door een ambtenaar of persoonlijk assistent gelezen en beantwoord. Je moest veel meer moeite doen, daardoor dacht je misschien wel meer na over de vraag of je wel of niet ging reageren. Doordat het delen van informatie zoveel makkelijker is, reageer je misschien wel meer primair. Een ander belangrijk aspect is dat het anoniemer kan. De stromen haatberichtjes op social media zijn oneindig'*. Jetta Klijnsma vindt dat we elkaar hiertegen moeten beschermen.

Invloed hebben op het uitingen van personen

Sinds 2017 is Jetta Klijnsma Commissaris van de Koning in Drenthe. Vanuit deze rol kan zij meer dan vanuit haar rol in de Tweede Kamer haar stempel drukken, dan wel ingrijpen op het moment dat het om verharding of verruwing gaat van omgangsvormen. Het gesprek aangaan is op lokaal niveau makkelijker dan op landelijk niveau. Ook is het goed om te beseffen dat er een verschil is tussen de inhoud en hetgeen voor de bühne gebeurt. In de Tweede Kamer lijkt het er voor de camera soms op, dat Kamerleden als water en vuur tegenover elkaar staan, terwijl er in de persoonlijke relatie gewoon samen koffie wordt

gedronken. Hierdoor kan het beeld naar buiten toe ontstaan van een slangenkuil of wespenest. De buitenwereld ziet daardoor de Tweede Kamer als brandhaard terwijl dit in de beleving van Jetta Klijnsma niet het geval is. Jetta Klijnsma heeft het Binnenhof altijd ervaren als een prettige werkplek met veel leuke collega's. De invloed van camera's en media verandert het gedrag van politici tijdelijk en dat is wat burgers zien.

Macht en tegenmacht

Bij macht en tegenmacht gaat het om het vraagstuk welke informatie gedeeld wordt. Er is, volgens Jetta Klijnsma, altijd een keuze om informatie wel of niet te delen op ambtelijk en bestuurlijk niveau. De huidige discussie in de Tweede Kamer over het delen van de ministersnotulen is hiervan een mooi voorbeeld. De oppositie wil dat deze notulen openbaar worden, maar soms heeft beslotenheid ook een functie. Het openbaar maken van alle informatie draagt het risico met zich mee dat het land onbestuurbaar wordt. Onderhandelen in het openbaar kan niet. Het is volgens Jetta Klijnsma logisch dat achter de schermen nagedacht wordt over mogelijke reacties/uitingen van Kamerleden en fracties door de ministers of het kabinet. Het naar buiten brengen van deze gedachten is in haar ogen onwenselijk en belemmert het bestuurbaar houden van Nederland.

Aan de andere kant is het, volgens Jetta Klijnsma, goed dat ministers en staatsecretarissen naar huis gestuurd kunnen worden vanwege een dossier. Dat bewindspersonen dit weten, betekent ook dat zij zelf scherp blijven. Het is goed dat de zittende macht deze tegenmacht voelt, zodat het nooit overgaat in despotisme.

Jetta Klijnsma ziet daarnaast een ontwikkeling waarin steeds minder mensen hun nek uitsteken om politiek actief te worden en dat baart haar zorgen. In haar ogen moeten we de mensen die hun nek uitsteken dan ook koesteren en helpen om verantwoordelijkheid te nemen.

Omgangsvormen over 10 jaar

Jetta Klijnsma vertelt met een glimlach dat zij heeft lesgegeven aan groep 8-leerlingen op basisscholen over politiek, bestuur en de vraag waarom wij in

Nederland een democratie hebben. Voor veel kinderen zijn deze termen een ver-van-hun-bed-show. Jetta Klijnsma probeert het begrip democratie te verduidelijken aan de hand van het bestuur van bijvoorbeeld een voetbalvereniging, dat komt in feite op hetzelfde neer. Kinderen beginnen dan te glimmen en enthousiast te vertellen over de rol die zij zelf of hun ouders hebben. Jonge mensen hebben de toekomst. Ook merkt zij op dat ze van huis uit historica is en dat onze geschiedenis golfbewegingen kent. Ieder tijdsgewricht heeft zijn eigen problemen en stelt z'n eigen eisen aan het bestuur. Jetta Klijnsma vertelt hier over dat in de 17^e eeuw bijvoorbeeld mensen op ontdekkingsreis gingen vanuit Nederland. In het huidige tijdsgewricht kijken we daar anders naar en hun beelden staan op sokkels. Sommigen willen deze beelden uit het straatbeeld laten verdwijnen, omdat de ontdekkingsreizigers zich ook misdroegen en echt niet alleen maar helden waren. Zo kan ook over 100 jaar naar deze periode worden gekeken. Misschien zegt men dan wel over ons huidige tijdsgewricht, met de wijsheid van dat moment, dat we zijn doorgeslagen in het bestrijden van de pandemie.

Wat geef je ons als griffiers mee?

Jetta Klijnsma's belangrijkste advies voor politici en griffiers is om je altijd in te spannen om het verhaal achter de mensen te leren kennen. Heb niet alleen respect voor elkaar, maar ook fundamentele interesse in elkaar. Want iedereen heeft z'n eigen idealen. Als je weet wat iemand drijft of waar iemand vandaan komt, dan kun je zelf ook beter acteren, ondersteunen en samenwerken.

En....mensen móeten ook idealen kunnen hebben! Gun jezelf dat ook!

Zonder verliezers

**• is er zoveel te
winnen!**

Rick van Asperen

Als ik naar een gemiddeld debat kijk dan lijken de hoofdrolspelers voor mij soms net een stel kibbelende kinderen. Herken je dat? Terwijl ik naar zo'n schouwspel kijk, vraag ik me regelmatig hardop af hoeveel meer men met elkaar zou kunnen bereiken als niemand met de eer zou hoeven te strijken. Maar kan dat binnen een politieke arena?

Trippen of strippen?

Laat ik vooropstellen dat ik de gemiddelde politicus niet benijd. Kom je van links dan krijg je een schop van rechts en omgekeerd. Ik kan me voorstellen dat je dan vooraf je communicatie wapens al slijpt voordat je in het debat met elkaar de degens kruist. En hier gaat het op communicatief gebied gelijk al mis. Hoe kun je met elkaar optimale meerwaarde voor de samenleving creëren als er partijen als winnaar en andere partijen als verliezer uit de strijd moeten komen? Wordt het niet eens hoog tijd om het politieke spel achter ons te laten en de gesprekken te laten gaan over de meerwaarde die we met elkaar kunnen creëren als we bereid zijn om niet langer alleen onze eigenwaarde voorop te stellen? Wat kunnen we samen winnen als we onze eigen dogma's los durven te laten en in co-creatie gaan staan? Als we onze debatten inruilen voor echte dialogen? Stelligheid vervangen door nieuwsgierigheid? Als we echt naar elkaar luisteren in plaats van elkaar alleen maar aan te horen met als doel haakjes te vinden om ons eigen verhaal aan op te hangen. Wat zou dit doen voor de kwaliteit van de onderlinge communicatie? Geen idee wie dan tijdens de volgende verkiezingen weer herkozen wordt. Maar wat maakt dat uit als je met elkaar vier jaar lang optimaal hebt bijgedragen aan het groter geheel? Wie heeft de erkenning van de kiezers nog nodig als het herkennen van je eigen bijdrage hierin voldoende voor je is? Help jij als griffier mee de politieke ego's te strippen door ze te ontdoen van hun egotrips (hallucinaties vanuit hun eigen ego). Hoe? Door raadsleden te helpen ontdekken welke behoeften er onder hun meningen en oordelen schuilgaan.

Van waardeloos naar waarde(n)vol

'Wat een waardeloos argument!', hoorde ik onlangs een van onze politieke leiders roepen. Vanuit zijn eigen perspectief kan ik me deze uitspraak voorstellen. Wat zou er echter zijn gebeurd als hij zijn best had gedaan om zich te verdiepen in het perspectief van de ander? Sterker nog, als hij onder dat perspectief had geprobeerd de onderliggende waarden te ontdekken? Wil je de communicatie binnen de politiek echt fundamenteel verbeteren, stop dan met het projecteren van je oordelen op elkaar. Ruil 'Dit vind ik hiervan!' in voor 'Waar gaat het mij in de kern om?'. Kortgezegd, ruil je uitroeptekens in voor vraagtekens. Hoe kun je inpluggen op de beweegredenen van een ander als je niet eens voorbij je eigen standpunten kunt kijken? Als je niet helder hebt welke beweegredenen van jou onder je standpunten zitten? De grote vraag is echter of je in je rol als politicus überhaupt in de wederzijdse beweegredenen geïnteresseerd bent. Of ben je bang dat dit je politieke status gaat aantasten? Dat je politieke kleur daarmee verbleekt?

Of je nu griffier bent of politicus, vanuit je perspectief als moeder of juist vanuit je rol als dochter praat, echt waardevol wordt je communicatie in mijn optiek pas als je de waarden en perspectieven van de ander niet langer als waardeloos ziet. Als je je realiseert dat we op het niveau van waarden volkomen gelijkwaardig zijn. 'Vrijheid' is niet belangrijker dan 'structuur'. 'Gemak' niet minder belangrijk dan 'samenwerken'. De uitdaging in communicatie is dat we niet langer reageren op wat iemand zegt maar op zoek gaan wat diegene daadwerkelijk bedoelt. Welke waarde wil de ander aan het kleurenallet toevoegen? Ruimte? Gelijkwaardigheid? Verantwoordelijkheid? Wanneer al deze kleuren helder zijn dan kan het creatieve proces beginnen. Zullen we daarom omwille van de communicatie en de bijdrage aan de maatschappelijke opgave waar we met elkaar voor staan de metafoor van de politieke arena inruilen voor die van een creatief atelier? Op die manier creëren we met elkaar een veilige plek waar het niet langer gaat om winnen en verliezen maar om het verrijken van elkaars ideeën door er elkaars waarden aan toe te voegen. Zo kan iedereen winnen. Tenminste, als je er niet langer op uit bent om de ander te laten verliezen.

**Politiek is
ruziemaken,**

- **Nadruk op
omgangsvormen
slaat debat dood**

Laurens van de Voorst

Begin een discussie over omgangsvormen en geheid dat het leidt tot een pleidooi voor meer beleefdheid en correctheid. Of volksvertegenwoordigers vooral maar binnen de lijntjes willen blijven en zo nu en dan op de tong bijten. De uitnodiging om in het jaarboek van de Vereniging van Griffiers aandacht te schenken aan omgangsvormen, gebruik ik graag om het tegenovergestelde te pleiten.

Een oproep voor meer beleefdheid aan gemeenteraadsleden is zoiets als een verlegen kind aansporen om toch maar vooral niet te brutaal te zijn.

In de Tweede Kamer vergaloppeert een parlementariër zich soms met te grove uithalen. 'Doe normaal man', roept een wat vierkant uitgevallen politicus dan. 'Snotneus', beet een ander ooit een minister toe. Dat soort uithalen worden vervolgens net zo lang op televisie en internet herhaald en besproken, dat al snel het idee ontstaat dat het met de omgangsvormen daar in Den Haag beroerd gesteld is. En dat je erop kunt wachten, of in de gemeenteraad gaan lokale politici elkaar (ook?) voor rotte vis uitmaken.

Slaapverwekkend

Daar in de Kamer valt het met een gebrek aan omgangsvormen best mee. En lokaal is van buitensporig gedrag al helemaal zelden sprake. Raadsleden zijn braaf. Slaapverwekkend braaf. Daarmee doen ze de taak waarvoor ze zijn opgesteld tekort.

Want politiek is ruzie maken. Raadslid a wil rechtsaf, raadslid b wil linksaf. Waarna die twee met elkaar een woordenstrijd voeren over hoe geweldig rechtsaf is en hoe ronduit mesjokke linksaf – of andersom. Dat ruziemaken is een beetje voor de vorm – de journalist achter zijn tafeltje wil ook een leuke avond – en vooral om de inhoud. Het bestaansrecht van een partij zit in haar ideologie, standpunten of stijl en die zijn uniek binnen de raad. De ene partij is anders dan de andere. Het kan niet anders of dat leidt tot botsingen met partijen met een andere ideologie, standpunten of stijl. Het kan niet anders of het leidt tot ruziemaken.

Gemeenteraadsleden zijn daar doorgaans niet zo heel goed in. De neiging tot beschaafde omgangsvormen wint het van de noodzaak van positioneren, stelling nemen en er lekker stevig tegenaan gaan. Dat is tenminste mijn ervaring als raadslid in achtereenvolgens Schijndel en Meierijstad en als adviseur van nogal wat lokale partijen in Nederland.

Fel van leer

Dat komt vaak omdat raadsleden gewoon niet goed zijn in ruziemaken. Tweede Kamerleden doen hun werk de hele dag en leren gaandeweg hoe functioneel en niet-persoonlijk het is om fel van leer te trekken. Die van Dorpsbelangen verkoopt overdag verzekeringen, brengt de post rond, staat voor de klas of beheert een computersysteem. Ruziemaken hoort allemaal niet bij dat werk.

Er is nog een verschil met de bekvechtende Kamerleden. Na een stevig debat gaat die van de SP naar Oss en die van het CDA naar Enschede. De kans dat ze elkaar bij de lokale supermarkt tegenkomen, is klein. Hoe anders is dat met de raadsleden in mijn en uw dorp of wijk. Zowat wekelijks kom ik er wel een collega raadslid tegen. Erg ongemakkelijk als je zo iemand een paar dagen eerder uitmaakte voor draaikont, populist of pleger van kiezersbedrog.

En zo zijn er nog wat andere redenen te bedenken waarom het in de gemeenteraad slechts zelden tot forse uithalen komt. Geen enkele partij die bijvoorbeeld alleen de meerderheid heeft – handig dus als die van Dorpsbelangen overweg kan met Gemeentebelangen en ze zo bereid zijn tot wederzijdse steun aan moties.

Al die omstandigheden leiden ertoe dat het er in gemeenteraden doorgaans bijzonder lief aan toegaat. En ja, er zijn uitzonderingen. Er zijn gemeenten waar het altijd gekissebis is en er zijn gemeenteraden waar dat zo nu en dan gebeurt – de kranten staan er steeds vol van en scheppen zo het beeld van rollebollend over straat gaande dames en heren. In werkelijkheid is die publiciteit te danken aan de uitzonderlijkheid van die situatie. Zelfs de landelijke media doken een poos terug op de ruzies in de raad van Brunssum – de aandacht is te danken aan het feit dat het in bijna alle andere gemeenten zo kalm is.

Punt maken

Die kalmte is raar. Want de gemeenteraden in 352 gemeenten zitten vol met mensen die onderling van mening verschillen. Geen windturbines. Juist wel windturbines. Bezuinigen om binnen de begroting te blijven. In het rood schieten omdat de jeugdzorg dat nodig maakt. Linksaf. Rechtsaf. Raadsleden zijn aangesteld om kaders te stellen, om het College te controleren, om het volk te vertegenwoordigen én om ruzie te maken.

Vanzelfsprekend moet dat allemaal binnen de lijntjes van algemeen geaccepteerde normen en waarden gebeuren. Vanzelfsprekend behoren raadsleden elkaar niet uit te schelden. Maar laten we vaststellen dat dit allemaal zelden voorkomt. En als het gebeurt, dan staan raadsvoorzitters, andere raadsleden, lokale media en vooral kiezers in de rij om dat soort misdragingen te veroordelen.

Laten we raadsleden vooral niet op training 'Geweldloze communicatie' sturen. Laten we ze vooral geen workshop 'Vind de verbinding' aanbieden. En laten we ze al helemaal niet lastigvallen met een avond over omgangsvormen. Dan blijft er nog minder over van de debatten in de raadzaal.

Beter stimuleren we raadsleden om hun grote verhaal te vertellen, om uiteen te zetten waartoe zij op aarde zijn en waarom die van de andere fracties dat niet snappen. Laat ze stevig hun punt maken, laat ze de wethouder ontmaskeren en die van de andere partij in een hoek jagen. En mocht er dan per ongeluk eens een krachtterm vallen, dan beschouwen we dat als een onwenselijke bijwerking van wat verder toch vooral oprechte bevlogenheid en bezieling is.

**'Er is meer
mediawijsheid
nodig in onze
samenleving'**

Jurre Plantinga

Digitale communicatie is niet meer weg te denken uit het contact tussen overheid en burgers. Zeker gedurende de fases in de coronapandemie waar fysiek samenzijn niet mogelijk was, bleek communicatie via digitale media kanalen cruciaal.

Mits goed ingezet, kan online communicatie drempels verlagen. Maar er zijn ook keerzijden. Zo kan lang niet iedereen meekomen in de steeds verder digitaliserende samenleving. En is er een verruwing van de online communicatie tussen burgers en politieke ambtsdragers zichtbaar. De oplossing? Er is meer mediawijsheid nodig, zowel bij burgers als overheidsorganisaties.

Schadelijk en immoreel gedrag

Politieke ambtsdragers in het decentraal bestuur krijgen steeds vaker te maken met agressie en geweld door burgers. Dit blijkt uit de [Monitor Integriteit en Veiligheid 2020](#), uitgevoerd door I&O Research en Bureau BING in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Volgens de onderzoekers is er daarbij een duidelijke trend dat een steeds groter deel van de agressieve uitingen via sociale media gebeurt. In 2020 ging dit om de helft van de incidenten, vergeleken met 13 procent in 2014. Een enorme stijging dus, die min of meer gelijk oploopt met de toename van verbale agressie.

Waar komt die toegenomen agressie vandaan? In de Monitor Integriteit en Veiligheid wordt gewezen op 'de algemene verruwing van omgangsvormen in de maatschappij'. Maar dat zegt nog weinig over de mogelijke achtergronden van die verruwing. In het in 2021 uitgebrachte rapport '[Online ontspoord](#)' geeft het Rathenau Instituut een verklaring. "Specifieke eigenschappen van het internet, zoals het grote bereik van online berichten, de gevoelsmatige anonimiteit van mensen achter hun scherm, de onmiddellijkheid waarmee een video wereldwijd te zien is, of het verdienmodel op basis van clicks en aandacht, kunnen schadelijk en immoreel gedrag in de hand werken", zo concluderen de onderzoekers. Volgens hen is het zaak om een gesprek over online normen op gang te brengen. "Het huidige mediawijsheidsonderwijs is er hoofdzakelijk op gericht kinderen en jongeren de vaardigheden bij te brengen die ze nodig hebben om zichzelf te beschermen tegen online schadelijk gedrag. Maar ze kunnen ook

actiever betrokken worden in het gesprek over online moraliteit”, luidt het advies.

Mary Berkhout-Nio, directeur van Netwerk Mediawijsheid, kan zich daar goed in vinden. “Het is van groot belang om breed in mediawijsheid te investeren om de schaduwkanten van digitale media tegen te gaan: van privacy issues, nepnieuws en filterbubbels tot radicalisering, online normvervaging en grensoverschrijdend gedrag”, zo geeft Berkhout-Nio aan. “Het omgaan met andere mensen op sociale media leer je niet als vanzelf. Om online verruwing te voorkomen en er adequaat tegen op te treden, is dus meer mediawijsheid nodig, zowel bij burgers, als bij de overheid”.

••• Waarom geloven mensen in nepnieuws? Hoe werkt een filterbubbel? En waarom delen we sneller berichten waar we veel emotie bij voelen? Over dit soort vragen gaan de artikelen op de website lsdatechtzo.nl, een initiatief van Netwerk Mediawijsheid in samenwerking met Beeld en Geluid Den Haag en ECP, gefinancierd door ministerie van BZK.

Mediawijsheid is ook kansen benutten

De schaduwkant van sociale media en hiermee omgaan is slechts een deel van het verhaal. Mediawijsheid is meer dan basale of functionele digitale vaardigheden die nodig zijn om praktische zaken rond werk en geld te regelen of te communiceren met de overheid. Mediawijsheid gaat ook over strategische of kritische vaardigheden die het mogelijk maken om maximaal profijt te hebben van online media, in alle levensdomeinen van mensen. Ook het culturele, sociale en persoonlijke domein. Het gaat bij mediawijsheid dus ook om kansen benutten. “Hier is nog een wereld te winnen”, stelt Berkhout-Nio. “Je kunt elke burger deze vaardigheden om maximaal te profiteren en zich gemakkelijk en zeker te kunnen bewegen in de digitale wereld. Helaas is 42% van de Nederlanders niet mediawijs en is er een groeiende groep burgers die nog helemaal niet actief mee kan doen aan de digitale samenleving. De kloof tussen de groep die wél en de groep die niet mee kan doen, wordt met de dag groter. Het wordt versterkt door de coronapandemie en veroorzaakt sociale spanningen”.

- Verkennend onderzoek door Kantar uit 2018 wijst uit dat 42% van de volwassen Nederlanders, ruim 5 miljoen mensen, 'niet mediawijs' zijn. Zij missen daardoor kansen en lopen soms ook flinke risico's. Het resterende deel van de bevolking heeft een zekere mate van mediawijsheid, maar volgens het onderzoek kan niemand als volledig mediawijs worden aangemerkt. Als gevolg hiervan blijft een grote groep burgers worstelen met de digitale wereld – ze zijn niet weerbaar en zelfredzaam genoeg en weten zich ook soms niet te gedragen – .

Digitale ongelijkheid

Ook Wietske Kamsma, partnermanager bij de [Alliantie Digitaal Samenleven](#), ziet dat veel mensen niet meekunnen in de steeds digitaler wordende samenleving. Digitale ongelijkheid is volgens haar een urgent maatschappelijk probleem. “We moeten mensen echt vanaf de basis meenemen, anders wordt de digitale kloof alleen maar groter. Om dat te doen is nog meer onderzoek nodig om de doelgroepen en hun behoeften in kaart te brengen. En betere samenwerking tussen overheidsinstanties en maatschappelijke organisaties die echt in de wijk aanwezig zijn. Tijdens de coronacrisis hebben we gezien hoe essentieel hun rol is. Zij weten wat er speelt en kunnen zo de verbinding tussen vraag en aanbod maken. Want het hulpaanbod is er wel, het komt alleen niet voldoende bij de vragers terecht.”

Een van de onderzoeken waar Kamsma naar verwijst, is in 2021 verricht door Christine Dedding en Nicole Goedhart van de afdeling ethiek, recht en humaniora van het Amsterdam Universitair Medisch Centrum. Het betreft een participatief onderzoek, waarbij is samengewerkt met tientallen organisaties uit het sociale domein en 57 Amsterdammers met een grote afstand tot de online wereld. Dedding en Goedhart wijzen erop dat studies soms een te positief beeld geven van digitale inclusie, omdat online onderzoeksmethoden worden gebruikt waardoor mensen met afstand tot de online samenleving niet deelnemen. Zij benadrukken dat digitale inclusie een groot en urgent probleem is; een probleem dat stapelt op andere vormen van sociale ongelijkheid en alle leeftijdsgroepen raakt. Om de maatschappelijke opgave van digitale ongelijkheid het hoofd te bieden, suggereert het rapport diverse aanbevelingen (zie kader).

•• Aanbevelingen om de digitale kloof te dichten

1. Blijf investeren in goed toegankelijke offlinediensten. Geen tijdelijke vluchtstroken, maar veilige havens waar mensen niet keer op keer hoeven uit te leggen dat ze iets niet kunnen.
2. Betrek ervaringsdeskundigen bij het ontwerpen, ontwikkelen en implementeren van structurele oplossingen en beleid dat aansluit bij de leefwereld van mensen in kwetsbaar makende omstandigheden.
3. Investeer in structurele ondersteuning en middelen voor vrijwilligersorganisaties. Deze organisaties zijn succesvol in het bereiken en bedienen van mensen met een grote afstand tot de online wereld.
4. Stimuleer ambtenaren en commerciële partijen om vrijwilligerswerk te doen, zodat zij ervaren wat digitale ongelijkheid is en doet in het leven van mensen.

Bezoek voor de volledige lijst met aanbevelingen de bron: *Uit beeld geraakt. Digitale ongelijkheid als maatschappelijke opgave (2021)*, Christine Dedding en Nicole Goedhart.

Wietske Kamsma benadrukt het gebruik van de juiste kanalen. “Het gaat er niet alleen om dat je erachter komt *wat* de problemen zijn waar mensen tegenaan lopen, maar ook dat je weet waar je deze mensen kan vinden.” Dat geldt zowel voor de fysieke omgeving als voor digitale kanalen, zo geeft ze aan. Overheidsinstanties en maatschappelijke organisaties gebruiken bijvoorbeeld best vaak bibliotheken als fysieke plek van ontmoeting en informatievoorziening. “Een bibliotheek is allang veel meer dan alleen een plek waar je boeken kan lenen. Hun maatschappelijke rol, ook op het gebied van digitalisering, is essentieel. Maar er is nog steeds een grote groep mensen die niet weet dat ze voor digihulp bij de bibliotheek terecht kunnen. Je moet dat aanbod beter aan de vraag verbinden, bijvoorbeeld door in samenwerking met welzijnsorganisaties de buurthuizen in te gaan. Zo kan je ook mensen met een migratieachtergrond bereiken die helemaal niet naar de bibliotheek durven. Dat het daar vol staat met boeken in een taal die ze niet volledig beheersen, ervaren zij als enorm intimiderend. Terwijl dit bij uitstek een groep is bij wie het hulpaanbod terecht moet komen”, zegt Kamsma.

Niet alleen, maar samen

Volgens Berkhout-Nio is het daarnaast zaak om verder te kijken dan puur het trainen van vaardigheden. “Vaak wordt gedacht dat je voor het digitaal vaardiger maken van burgers een heel eind komt met het aanbieden van computerlessen en trainingen over onderwerpen als online geldzaken, privacy, nepnieuws, zorgportalen en DigiD”, zo ziet ze. Maar volgens haar is veel meer voor nodig. “Naast toegang tot het internet via een geschikt apparaat, is vooral motivatie nodig. En die halen mensen niet zozeer uit het praktisch nut van internet, maar meer uit de plezierige en betekenisvolle zaken van het leven zoals sociale contacten, film en video’s kijken, kunst en cultuur beleven, meedoen met discussies en ga zo maar door. Dit zijn de dingen die ervoor zorgen dat je media graag wilt gebruiken. Ook niet te vergeten is de rol van de omgeving daarbij: ter aanmoediging en als vraagbaak en facilitator. Mensen leren digitale vaardigheden en mediawijsheid niet in hun eentje maar samen, in interactie met anderen. Net zoals mensen hun normen, waarden en sociale omgangsvormen niet in hun eentje, maar samen ontwikkelen.”

(Digitale) kloof tussen burger en overheid

Ook overheden kunnen nog het nodige leren op het gebied van mediawijsheid nu communicatie via digitale media steeds belangrijker wordt. Saskia Kuijl, adviseur bij gespecialiseerd communicatiebureau Coform, ervaart in haar werk een kloof tussen burgers en overheidsinstanties. “Dat zie je onder meer terug in de toon en het taalgebruik. Berichten vanuit overheidsinstanties zijn vaak erg genuanceerd en daardoor niet altijd even concreet. Veel reacties van burgers zijn daarentegen juist heel direct en ongefilterd. Zij hebben het niet zozeer over beleid, maar echt over hun concrete leefomstandigheden. Voor medewerkers van overheidsinstanties is het dus zaak om zich zo goed mogelijk te verplaatsen in de mensen waarvoor ze werken. En om daarbij zo concreet en transparant mogelijk te communiceren. Bedenk: “hoe ervaart de burger dit?”

•• Handige websites om helder te communiceren

Er zijn verschillende overheidswebsites die handig zijn om ervoor te zorgen dat je op de juiste manier met burgers communiceert, zoals digitoegankelijk.nl en beeldkompas.nl

Coform adviseert overheden en organisaties over communicatie bij gevoelige of ingewikkelde zaken. Hierbij komt ook het thema geweld en agressiviteit in de publieke dienstverlening aan bod.

Onlangs vernieuwde het communicatiebureau nog een website van het ministerie van BZK over veilige publieke dienstverlening. Op deze website staat een aantal tips voor medewerkers die met online agressie te maken krijgen (zie kader 'Wat doe je bij online agressie'). Ook is er aandacht voor preventie. Het direct en serieus behandelen van klachten voorkomt vervelende reacties, maar ook het trainen van medewerkers om goed met verschillende sociale mediakanalen om te gaan wordt geadviseerd.

Wat doe je bij online agressie?

- **Geef het incident intern door.** Doe dit altijd. Zo ontstaat een beeld van aantal en type incidenten. Hoe je een incident doorgeeft, lees je op de pagina [Registreer het incident](#).
- **Reageer niet meteen.** Overleg eerst binnen je organisatie welke reactie het beste past bij de situatie, richtlijnen en gedragsregels over online intimidatie en agressie.
- **Leg bewijs vast.** Dit bewijs is nodig om melding of aangifte te kunnen doen bij de politie als gedrag strafbaar is. Maak bijvoorbeeld een schermafbeelding van een tekst of bewerkte foto. Of archiveer een YouTube-filmpje.
- **Ga in gesprek met de dader.** Leg vast wie dit doet en gebruik een organisatie-account om te reageren. Zo krijgt de dader geen kans om een medewerker persoonlijk aan te vallen. Leg geen contact via het online platform waar het incident plaatsvond. Als iedereen meeleest, is de kans groot dat de dader agressiever wordt en andere mensen reageren. Stuur liever een rechtstreeks bericht ('direct message') via Facebook of Twitter, of een e-mail. Blijf rustig en professioneel; de-escaleer bij emotie. Vraag de dader om de online berichten te verwijderen.
- **Dader onbekend?** Is de dader niet te achterhalen? Dan kun je een cybersecurity-specialist vragen om hem op te sporen. Of de beheerder van het online platform vragen om de berichten te verwijderen. Wil de beheerder daar niet aan meewerken? Dan kun je een kort geding aanspannen om dit alsnog voor elkaar te krijgen. Of kijk wat je zelf kunt doen om berichten van internet te krijgen.

Bron: www.veiligepubliekedienstverlening.nl

Oprecht en transparant

Kuijl adviseert daarnaast om de reflex te weerstaan om negatieve reacties van burgers te snel opzij te schuiven door de toon. “Bedreigingen en agressie zijn niet acceptabel, laat dat duidelijk zijn. Maar het is een gemiste kans om alle negatieve reacties op een hoop te gooien. Want er gaat vaak meer achter schuil, bijvoorbeeld iemand die al heel lang ontevreden is of iemand die hulp nodig heeft. Dan is luisteren zo belangrijk. Doe dat met oprechtheid en transparantie. Daarbij hoort ook dat je de mensen voor wie je werkt serieus neemt en aandacht hebt voor wat er bij hen leeft. Doe iets met de informatie die je krijgt.”

Dit artikel is een bijdrage van Netwerk Mediawijsheid. Netwerk Mediawijsheid kan én wil een belangrijke bijdrage leveren aan het mediawijzer maken van alle Nederlanders – van jong tot oud. Als netwerkorganisatie van meer dan 1000 organisaties, heeft Netwerk Mediawijsheid een groot aantal partijen aan zich verbonden die actief samenwerken met gemeenten om burgers mediawijzer te maken. De vijf kernpartners van het netwerk: Beeld en Geluid, ECP, omroep HUMAN, de Koninklijke Bibliotheek en Kennisnet, hebben meerdere programma's lopen op dit gebied. Netwerk Mediawijsheid helpt graag om relevante partners te verbinden aan gemeenten om samen maatwerk te leveren. Ga voor meer informatie naar [Mediawijzer.net](https://mediawijzer.net) of neem contact op via info@mediawijzer.net.

**Geleerd van de
lockdown**

John Bijl

Wat vergaderen in een virtuele omgeving ons heeft geleerd over het bedrijven van politiek en het debat

Boos klapt ze haar laptop dicht. De klik is zelfs in de kamer ernaast te horen, net als haar gegrom. 'Gaat alles goed?' roept haar partner vanaf de bank. Hij heeft de tv maar even zachter gezet.

Nog enigszins verhit komt ze kamer in. 'Argh. Die voorzitter ook!' blaast ze. 'Wat was er dan?' vraagt haar echtgenoot. 'Ik wilde nog wat vragen en kwam er maar niet tussen,' legt ze uit. Haar wenkbrauwen fronsen er nog van. 'Iedereen begon maar te praten en ik zat de hele tijd met m'n handje omhoog!' Haar partner probeert zich een beeld te vormen bij hoe zoiets er uit ziet. Hij probeert een gniffel te onderdrukken. 'En toen ik eenmaal het woord kreeg vond de wethouder de vraag' – ze haalt diep adem – 'te technisch!'

'Maar wat was er dan?' probeert de man nog. Zijn vrouw is inmiddels naast hem op de bank gaan zitten. De plof waarmee dat ging vertelt dat het daarmee niet klaar is. 'Ja nou,' zegt ze, 'ik wilde weten hoe dat nou zit met de speeltuin.' Ze steekt haar armen in de lucht. 'Is daar iets mee dan?' vraagt haar man. 'Ja!' roept het raadslid. Ze valt even stil. 'Nou. Nee. Dat niet.' De man kijkt haar glazig aan. 'Het ging over het vrijwilligersbeleid en...'. De vrouw zucht. Even lijkt haar gezicht te ontspannen, maar daar verschijnen de plooiën weer. 'Nou ja die voorzitter moet me gewoon het woord geven als ik iets wil vragen! En die wethouder moet gewoon antwoord geven.'

Het afgelopen anderhalfjaar was het even aanpassen. Doordat er een ziekmakend en soms zelfs dodelijk virus nog onbeheersbaar door het land voer, werd de raadzaal ineens een gezondheidsrisicogebied. Het vergaderen moest anders. Niet meer in een zaal, maar in de virtuele omgeving van een videovergaderprogramma.

Hoewel terugkijken soms andere inzichten oplevert, kun je nu zeggen dat het nog steeds de beste oplossing was. Of liever: het minst slechte alternatief. Het virtueel vergaderen bleek niet vanzelf te gaan. Technisch waren er uitdagingen. Met raadsinformatiesystemen die een *live stream* vanuit Zoom of Teams of een ander vergaderprogramma niet toelieten. Haperende internetverbindingen die er voor zorgden dat een spreker of zelfs een hele vergadering op zwart ging. De gemeenteraad van Zuidplas heeft door technische problemen een zelfde raadsvergadering tot drie keer toe moeten verdagen.

Ook voor raadsleden zelf was het even wennen. De juiste werkplek zoeken om goed en hoorbaar in beeld te zijn. Gedoe met virtuele handjes, haperende beelden maar ook slechte microfoons en wazige camera's stonden voorspoedig debat in de weg. Er bleken nieuwe vragen gesteld te worden die je bij je installatie niet had kunnen bedenken. Wel of geen headset gebruiken? Wat is een goede rustige achtergrond? Moet een webcam een usb-A of een usb-C aansluiting hebben? En wat was het soms ploeteren: onvindbare un-mute-knopjes, documenten die niet openden, tabbladen die verdwenen en, vooral ook voor het publiek, teleurstellende internetverbindingen. Er zijn vergaderingen geweest waar leden gefrustreerd door hun eigen technisch onvermogen op het punt stonden hun handdoek in de ring te gooien.

We zijn er goed en wel uitgekomen. En beter dan verwacht. Al na een eerste virtuele vergadering van de gemeenteraad van Bodegraven-Reeuwijk merkte een nog met een Nokiabellende raadsseniör van dik in zeventig enthousiast op dat hij nu ook maar eens 'aan een smartphone ging denken'. Geluk bij een ongeluk, heeft deze pandemie voor een behoorlijke afname van *digibetie* onder raadsleden gezorgd.

Het was hoopgevend om te zien hoe snel het allemaal is gegaan. Statenleden, waterschapsbestuurders en hun ondersteuners maakten een vlotte omschakeling naar het virtueel vergaderen. In een mum van tijd waren de eerste gemeenteraden al over en nam het lekenbestuur al virusmijdend besluiten. 'Tuurlijk, soms met vallen en opstaan, en de ene gemeente worstelde meer met de techniek dan de andere, maar over het algemeen kon de besluitvorming door. In een rap tempo lag er een wet – de Wet digitale beraadslaging en besluitvorming – en waren er handreikingen en technische adviezen om de digitale deliberatie zo goed mogelijk te laten verlopen.

Is het virtueel vergaderen daarmee makkelijk gegaan? Nou nee. Raadsleden die ik er over spreek klagen zonder uitzondering over het bijeenkomen in een virtuele vergaderzaal. Men snakt naar het échte debat, in de zaal, met de geur van wilde beesten, zoals Hans van Mierlo ooit eens treffend oordeelde over een Kamerdebat. Hoewel iedereen aangeeft dat er zeker in het begin geen andere oplossing was, is men doodmoe geworden van het vergaderen via het beeldscherm. 'Het raadswerk is gewoon minder leuk,' hoor ik vaak als ontboezeming. 'Ik mis mijn collega's.'

Met de conclusie dat het raadswerk toch door kon, is er zo nóg een gevolg te trekken over hoe het raadsdebat werkt. Naast technische uitdagingen bleken er ook beperkingen waarvan je je kunt afvragen of ze nu zo veel te maken hadden met het gebruik van een videovergaderprogramma, maar gewoon iets hebben uitgelegd over hoe parlementaire democratie werkt. En of wat we daarvan hebben geleerd ons ook iets vertelt over hoe we het democratisch debat ook na corona kunnen verbeteren.

Als eerste werden raadsleden en andere volksvertegenwoordigers enorm geconfronteerd met het belang van goede vergadervaardigheden. Kort en bondig zijn, goed interrumpen en reageren zijn voor een gewone vergadering al van belang, in de virtuele vergaderingen valt het gebrek er aan vele malen meer op. Ten tweede bleek het beeldschermbesluiten voor de vergaderorde een paradigmawisseling van jewelste. Veel van de regels en rollen in de politieke besluitvorming zijn ongeschreven. Vaak bepaalt de parlementaire cultuur meer hoe er in een gemeente of provincie besluiten worden genomen dan het Reglement van Orde. Omdat de context van het vergaderen zonder fysieke zaal enorm veranderde leek het ook alsof de vergaderorde en de debatcultuur opnieuw moest worden uitgevonden.

Als laatste en meest in het oog sprekende ervaring is toch wel hoe onze democratie het nodig heeft naast formeel ook informeel te kunnen functioneren. Door de pandemie is de parlementaire democratie het afgelopen halfjaar uit raadzaal verdreven en de huiskamers, zolders en bijkeukens van raadsleden in gejaagd. Het raadswerk moest in betrekkelijk isolement worden uitgevoerd. De culturele aspecten daarvan zijn wel groter dan verwacht, met wrevel en ruzie tot gevolg. En als we dan tóch evalueren, moet je constateren dat raden juist in de lockdown te weinig hebben gedaan aan de zachte kant van het raadswerk, waardoor de politiek harder is geworden.

Virtuele vaardigheden

Al bij de start van hun carrière is het spreken in het openbaar een belangrijke competentie voor raadsleden. Bij hun politieke vereniging vallen raadsleden immers juist op door hun vermogen ideeën, ervaringen of principes onder woorden te brengen in fraaie betogen. Sommige kandidaat-raadsleden zijn zelfs door hun verbale vaardigheden bij lijstsamenstellers opgevallen en hebben hun verkiesbare plaats er meer aan te danken dan aan hun bestuurlijke kennis. Dat zijn de sprekers die een zaal mee weten te krijgen en zelfs ruim binnen de spreektijd met een paar argumenten het verloop van de vergadering naar hun hand weten te zetten.

- “Het is toch anders als je tegen een computermonitor staat te spreken. Empathisch gezien is het als praten tegen de muur.”

Maar ‘de zaal meenemen’ is haast letterlijk. Goede sprekers zijn vooral goed in staat op de gemoederen van hun publiek in te gaan. Je zou zelfs kunnen zeggen dat een goede toespraak een samenwerking is tussen spreker en publiek. Bij een virtuele vergadering is dat veranderd. Er is geen zaal – en er is geen publiek. Waar de beste sprekers met een gepaste stilte of een ogenschijnlijk spontaan handgebaar hun woorden lading mee weten te geven, zijn ook deze redenaars belemmerd door optreden vanuit de huiskamer.

Het is toch anders wanneer je in plaats van een volle zaal nu tegen een computermonitor staat te spreken. Het is niet onmogelijk, maar het vraagt wel meer techniek. Allereerst mist een spreker al gauw de feedback. In de zaal is het goed te zien hoe mensen op je reageren. Dat helpt. Je weet of je je tempo aan moet passen en aan de lichaamstaal is goed te zien of je woorden werken. Met de postzegeltjes van Teams of Zoom in plaats van echte mensen is dat niet te doen. Zelfs al zou je het vergaderprogramma op een 65 inch tv-scherm draaien dan nog zijn de maximaal 49 deelnemers in beeld geen goede weergave van wat je in een zaal ziet. Je ziet ze niet schuifelen op hun stoel of inzakken of opveren. Empathisch gezien is het als praten tegen de muur.

En dan werkt het ook nog eens twee kanten op. Niet alleen kan het de spreker de zaal niet aan voelen, de deelnemers krijgen ook weinig gevoel mee van de spreker. Het is niet goed uit te leggen wat een groot gemis dat is. Goede argumenten hebben niet alleen rationele betekenis, maar ook een emotionele waarde. Zonder lichaamstaal is die nauwelijks over te brengen. Meestal gaat die emotionele transfer onbewust. Een kraak in de stem, een klein trek van de schouder zorgt er gauw voor dat andere zich enigszins in kunnen leven in wat de spreker voelt. Het menselijk zenuwstelsel heeft er een heel systeem van zogeheten spiegelneuronen voor. Dit deel van het zenuwstelsel zorgt er letterlijk voor dat we ons in kunnen leven in iemand anders door ons brein te voeden met wat er zou gebeuren wanneer wij de handeling zouden verrichten die een ander voor onze ogen doet. Meestal is dat onbewust. Het systeem werkt zó goed dat we vaak zelf niet in de gaten hebben dat we iemand aan het lezen zijn. Glimlach, en je zaal kijkt tevreden terug. Ga fier staan, en je deelnemers zullen ook verzitten. Gaap maar eens in een volle kamer, en binnen een mum van tijd zit iemand anders met z'n hand voor z'n mond.

We zijn zo gewend dit empathische systeem te gebruiken dat het gebrek aan input er meestal voor zorgt dat mensen onbewust invullen wat de emotionele waarde zou kunnen zijn. In een videovergaderprogramma ben je al gauw in het nadeel. Van achter een webcam is het haast onmogelijk deze laag van meta-informatie over te brengen. Het kleine scherm is een probleem, maar slecht verlichte kamers zijn dat net zo goed.

Daarnaast is het computerbeeldscherm niet zo vloeiend als écht beeld. Net als oude projectie-films geven computerschermen geen vloeiend beeld maar een snelle opeenvolging van stilstaande plaatjes. Met een goede camera loopt de snelheid daarvan wel al op tot 50 soms zelfs 60 keer per seconde maar dan nog is het niet genoeg om alle nuances van lichaamstaal op te pikken.

De vaak gebrekkige geluidswaergave maakt het er niet makkelijker op. De meeste microfoons zijn niet in staat om het hele register van een menselijke stem goed op te pikken. Daarnaast zijn computerspeakers zelden in staat meer weer te geven dan alleen de meest oppervlakkige klanken. Dan kan het gebeuren dat de nuance van een knik in je stem of wanneer je onbewust even meer klemtoon geeft net niet over komt. En het emotioneel bedoelde betoog minder emotioneel overkomt.

Wat het extra moeilijk maakte is dat het bij een virtuele vergadering onmogelijk is je publiek in de ogen te kijken wanneer je spreekt. Ga maar na: je kijkt óf naar de gezichten op je scherm óf recht in de camera. Met dat laatste heeft je publiek het meeste het idee dat je hen aankijkt, maar jij ziet een zwart puntje boven je beeldscherm. Vraag het een professionele tv-verslaggever, het is, zonder een echt mens voor je, ontzettend moeilijk om een levendige en geloofwaardige indruk te maken. Je mimiek is stijver en meer emotioneel. Vergelijk dat maar eens met de nog steeds bestaande gewoonte om ook in een fysieke vergaderingen bijdragen van een blaadje of een iPad te houden. En je in plaats van je politieke opponent in de ogen te kijken allen met zijn kruin wordt geconfronteerd.

Zeker in het begin van het virtuele vergaderen kwamen de raadsvergadering vaak als een rationele, zakelijke behandeling over. Bij politieke besluiten door de volksvertegenwoordiging is dat een groot gemis. Daar is de logica ofwel de begrijpelijkheid van de uiteindelijke afweging net zo belangrijk als de invoelbaarheid ervan. Hoewel de onderzoeken naar de effectiviteit van het virtueel vergaderen het niet noemen, kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat ook burgers en andere bezoekers van de publieke tribune die emotionaliteit in politieke besluiten hebben gemist. Dat gaat ten koste van de legitimiteit van de politieke besluiten van de gemeenteraad. In een eerdere editie van dit jaarboek schreef ik al eens over het belang van het maken van een goede afweging. Daarmee is immers het hoogst haalbare in een democratie te bereiken: begrip. Je zou verwachten dat het consensus is, een besluit waar iedereen en iedere fractie zijn idealen en principes vertegenwoordigd ziet. In onze pluriforme democratie acht ik dat een onhaalbaar ideaal. Hoe goed je een raadsvoorstel ook hebt voorbereid, er is altijd wel iemand die ergens tegen is.

Het summum van politieke besluiten kan consensus niet zijn, maar consent is dat wel. Afkomstig uit het taalgebruik van trainers en *Deep Democracy* betekent het dat mensen het misschien niet eens zijn met de uitkomst, maar wel accepteren dat dit het resultaat het is. Of zoals ik eens een inspreker het resultaat van een raadsvergadering hoorde becommentariëren: 'ik ben het er niet mee eens, maar ik snap het wel'. Daar is wél voor nodig dat raadsleden in staat zijn die inzichtelijkheid en invoelbaarheid van de uiteindelijke afweging te leveren. De gebrekkige mogelijkheden tot emotionele communicatie in een virtuele omgeving hebben dat te meer duidelijk gemaakt.

Het virtueel vergaderen heeft het moeilijk gemaakt deze broodnodige sympathieën een goed plaatsje te geven. Wat tegelijkertijd bewijst dat gevoelens en gemoederen in het debat thuishoren. Democratie is, ook in een fysieke vergadering, geen rationele verhandeling.

Irritante interrupties

Hoe goed je verhaal ook is, het voeren van een politieke vergadering is meer dan het houden van een betoog. Bij een politieke vergadering is het ook nodig dat sprekers op elkaar ingaan. Dat begint al bij het interrumperen. Een goede interruptie kenmerkt zich doordat een deelnemer met een vraag aan de spreker zijn of haar standpunt duidelijker probeert te maken. *‘Wat bedoelt meneer Van Dam precies met “heldere kaders”, voorzitter?’ of ‘kan mevrouw Kerris een voorbeeld geven van wat zij noemt “ander beleid”?’ ‘Hoeveel gevallen van dit kent meneer Celik?’* Dergelijke interrupties scherpen een standpunt waardoor het in de tweede termijn makkelijker wordt om er wat van te vinden. Maar juist die vaardigheid wordt in de Nederlandse politiek niet gemist. Niet alleen in de raadzalen, maar ook ons nationale parlement maakt geregeld een potje van interrupties. Dan volgt een inhoudelijke beschouwing op wat iemand heeft gezegd, gevolgd door een eigen mening en dan heel misschien nog een vraag. Dat is geen interruptie, het is een termijn 2a. Dergelijke bijdragen zorgen in een fysiek gehouden vergadering meestal al voor oponthoud, maar in een virtuele vergadering sturen ze het debat al helemaal uit de koers. Ze zijn eigenlijk alleen te begrijpen als ze direct worden gemaakt. En dat lukt niet in een virtuele vergadering. Waarbij je in een fysieke raadzaal de voorzitter non-verbaal kunt vragen om het woord, ben je in een virtuele vergadering gehouden aan de mores van de technologie. Eerst het handje opsteken. En als de voorzitter het al meteen ziet, moet deze ook goed naar een punt zoeken om de spreker te onderbreken. Er is niet veel pech voor nodig om het punt pas te kunnen maken wanneer het momentum ervoor allang voorbij is.

••• “Gevoelens en gemoederen horen thuis in het debat.
Democratie is geen rationele verhandeling.”

Hoewel dit bij virtuele vergaderingen meer opvalt, geldt het vertragen van het debat door interrupties ook voor fysieke vergaderingen. Te vaak zijn interrupties afleiders en afremmers. Het enige voordeel van een fysieke vergadering is dat een interruptie enige dynamiek of spektakel oplevert. Dan lijkt er iets te gebeuren, al is de impact op de besluitvorming vaak nihil of zou een stevig weerwoord in de tweede termijn in ieder geval effectiever zijn (en per saldo minder tijd kosten).

Bij virtuele vergaderingen lukte het gewoon niet die groepsdynamiek te reproduceren. Termijn-2a-interrupties werden ontdaan van hun schijneffectiviteit en uiteindelijk bleken ze eerder irritant dan functioneel. Het is een les waarvan ik hoop dat deze wordt meegenomen naar de fysieke vergaderingen.

Samen afwegen

Wanneer goed uitgevoerd, zijn interrupties natuurlijk een zegen voor het debat. Met een goede interruptie zijn raadsleden precies in staat datgene te doen wat de beste opgave is van het raadsdebat: het meningsverschil er uit lichten. Raadsvergaderingen waar iedere spreker het zijne zegt zonder dat men ooit ingaat op het standpunt zijn voor de besluitvorming van geen betekenis. Pas wanneer raadsleden elkaar bevragen over hun standpunten, ingaan op waar ze over van mening verschillen en dan tot een afweging komen doen wel iets. Ze geven richting aan het beleid en maken duidelijk hoe het tot stand is gekomen.

Juist bij virtuele vergaderingen bleek het op gang krijgen van deze interactie tussen raadsleden het meest ingewikkeld. Men vond het houden van het eigen betoog al moeilijk, het naar het verhaal van een ander luisteren bleek helemaal ingewikkeld. Laat staan dat er op elkaar werd gereageerd. Wanneer we ooit toekomen aan een kwalitatieve analyse van raadsvergaderingen in een virtuele omgeving denk ik dat ze snel kunnen constateren dat de inhoudelijke afweging van de raad minder goed tot z'n recht komt dan wanneer de vergadering in een fysieke raadzaal werd gehouden. De meeste raadsleden zullen daar al gevoel bij hebben.

Insprekers die vol goede moed zich melden bij de besluitvormende vergaderingen ervaren het meteen. Je moet een wel heel erg sterk argument hebben

om zo aan het einde van het besluitvormingsproces de leden nog op andere gedachten te brengen. Het geldt ook voor de raadsleden zelf. Een goed verhaal in eerste termijn houden is maar een puntje van de ijsberg. Al is het maar dat het hele proces van politieke besluitvorming meer bestaat uit luisteren dan uit spreken.

Het vergadermodel

Als een gemeenteraad besluit is het nooit de eerste keer dat er wordt over gesproken. De meeste besluiten vinden plaats in een vergadermodel. Raadsleden, en zeker griffiers, kenden het niet anders. Eerst behandelen we het in de commissie, en dan gaat het naar de raad. In het virtuele vergaderproces was dat niet anders. Ook de commissievergaderingen werden in virtuele omgevingen gehouden.

Dat liep niet overal even succesvol. Zeker bij de eerste vergaderingen bleek al gauw dat de interactie tussen leden ingewikkelder was. Niet alleen was het voor de spreker moeilijker om in de zaal te kijken of iedereen het begreep, maar ook was het vele malen moeilijker om een spreker even te vragen wat hij of zij precies bedoelde. Bij besluitvormende vergaderingen bleek dat al lastig maar vooral de besluitvoorbereidende vergaderingen hebben er onder geleden. Bij een vergadering van een grote gemeente bleek dat de 'beeldvormende vergadering' onvoldoende scherpte van agendering had. De ene fractie had flink wat vragen aan de wethouder, een andere vertelde wat zij belangrijk vonden voor toekomstig beleid en een volgende gaf alvast op detailniveau standpunten voor de verschillende onderdelen in de door het college voorbereide notitie. Ongetwijfeld vonden alle deelnemers dat ze zich goed hadden voorbereid op 'beeldvormen', maar tijdens de vergadering bleek ook dat iedere fractie er een andere definitie voor heeft. 'Nou,' sprak de voorzitter aan het eind van de behandeling, 'we moesten het er later nog maar eens een keer over hebben.' Vergadering mislukt.

In die zin heeft het minder dynamische en veel zakelijkere virtuele vergaderen blootgelegd dat vergadermodellen vooral op papier helder waren en dat de fracties of individuele raadsleden zich op verschillende soorten vergaderingen voorbereiden. Nu zal dat gebrek aan eenduidigheid ook voor fysieke vergaderingen gelden. Bij menig evaluatie van een vergadermodel dat ik uitvoerde, was dat ook vaak de conclusie. Maar meestal valt het tijdens de vergadering niet

zo op. Men stelt elkaar nog eens een vraag of na de vergadering spreekt men er nog eens over. Ook kan de voorzitter (of de portefeuillehouder zelf) door op de groepsdynamiek te reageren nog eens samenvatten op betrekkingniveau – en je hebt in ieder geval het idee een gezamenlijk vergaderresultaat te hebben bereikt. Maar dat is niet zo.

Ook mét een vergadermodel valt in gemeenteraadsvergaderingen nog te vaak de zin ‘voorzitter we zijn de commissievergadering over aan het doen’ terwijl het verschil in de gevraagde beslissing – beeldvormen, oordeelvormen en dan pas besluitvormen – juist dat zou moet voorkomen. Misschien is de wijze les die lock-down-vergaderen ons leerde dat we meer aandacht moeten hebben van wat er precies wordt gevraagd van een besluitvoorbereidende vergadering. Wat betekent dat *beeldvormen* nou precies? Geef ik nou wel of niet een mening? Wat verwachten we van het college? Het zal de besluitvorming vele malen efficiënter maken. En de frustratie van het afgelopen anderhalf jaar bij gevoelsmatig zinloze commissievergaderingen en repeterende raadsvergaderingen hopelijk de moeite waard laten zijn.

Tevreden met het verschil

Het allergrootste gemis van vergaderingen in corona-tijd is toch wel de wandelgangen. De koffie vooraf, de borrel na afloop. Het is te gemakkelijk om daaruit te concluderen dat raadsleden nu eenmaal gezelligheidsdieren zijn, er is meer aan de hand.

•• “Koffie en een koekje met je grootste politieke opponent werden vervangen door wrevel, narrigheid en gebrek aan vertrouwen.”

De reden om elkaar ook informeel te spreken komt voort uit het feit dat het daarmee makkelijker wordt om tijdens de vergadering goed met elkaar van mening te verschillen. Dat klinkt paradoxaal. Tijdens een goed raadsdebat wordt er van raadsleden gevraagd scherp hun mening te geven. Soms staat deze zelfs diametraal op die van de anderen; je zal bijvoorbeeld maar het enige raadslid in de zaal zijn dat vindt dat de winkels op zondag open moeten, of dat

de gemeente op coming out-day een regenboogvlag moet hijsen. Dan opstaan en voor je standpunt opkomen vraagt niet alleen lef, maar ook een veilige omgeving. Het is nodig te weten dat jouw radicale standpunt je niet persoonlijk wordt nagedragen.

Samen een borrel drinken helpt daarbij. Dan kun je na afloop nog even na praten. Of vooraf, bijvoorbeeld aan de start van een nieuwe bestuursperiode of bij de opening van het politieke seizoen. De leden praten dan ook over politiek, maar meestal niet over actuele politiek. Zo leren ze, ik vrees het niet minder esoterisch dan dit te kunnen formuleren, de mens achter de standpunten kennen. Na een ongemakkelijk felle campagne grapte een griffier en ik eens dat we met het op de eerste avond van het start- en inwerkprogramma openhouden van de bierpomp een burgeroorlog hebben weten te voorkomen. En natuurlijk gaat het dan niet om de drank, maar om in de ontspannen omgeving het eens niet met elkaar over de urgente zaken te hebben, maar de belangrijkeren. Het maakt het makkelijker om dan tijdens de vergadering op te staan en te zeggen: 'ik verafschuw wat u zegt'. Want degene die de te verhuizen bewering deed kan er ook op vertrouwen dat zijn opponent ook staat voor zijn recht het punt te maken.

In het afgelopen anderhalfjaar is alleen al door het gebrek aan borrels en wandelgangen de sfeer in veel gemeenteraden er niet beter op geworden. Koffie en een koekje met je grootste politieke opponent werden vervangen door wrevel, narrigheid en gebrek aan vertrouwen. Er zijn colleges op gevallen. Als straks het vergaderen weer helemaal in fysieke zalen plaats vindt en ook de borrels en bijeenkomsten weer veilig te organiseren zijn, zal ook de vergadersfeer erdoor toenemen. Maar is dat genoeg? Als we geleerd hebben hoe belangrijk het is om ook de informaliteit en kameraadschappelijkheid van het raadswerk erbij te hebben, is het dan geen wijze les ook hier meer stelselmatig aandacht aan te besteden?

Het raadslid uit de inleiding zit wellicht nog een halfuur te koken op de bank, een kop koffie met de voorzitter en een vervolgspraak met de wethouder hadden haar gemoedstoestand waarschijnlijk geholpen. Met als bijkomend voordeel dat het ook nog eens haar relatie helpt.

Zelfs als de gezondheidsrisico's zijn afgenomen, en de raad weer bijeenkomt zal vergaderen in lock down een voorname herinnering blijven. En niet altijd een fraaie. Het vergaderen was loodzwaar. Juist die ervaring is om te zetten in iets leerzaams over hoe vergaderen en politieke besluitvorming ook in fysieke omgeving beter kan worden gemaakt. *Never waste a good crisis*, nietwaar? Het virtueel vergaderen heeft bestaande tekortkomingen die goede vergaderingen in de weg staan uitvergroot, of liever gezegd: blootgelegd. En hoewel het ook heeft gezorgd voor verharde onderlinge verhoudingen, heeft het virtueel vergaderen bovenal laten zien dat onze democratie vooral behoefte heeft aan menselijkheid. Met die geleerde lessen kan de politieke besluitvorming uiteindelijk alleen maar beter worden.

'Hoe was de vergadering?' vraagt haar man al wanneer hij de deur hoort. 'Goed,' zegt ze monter. 'Ik moest nog even aandringen om ook de speeltuin bij het vrijwilligersbeleid te trekken, maar dat lijkt goed te komen.' Ze schuift de bank op en neemt een slok van de wijn die al voor haar klaar staat. 'Je bent laat terug,' zegt haar partner. 'Ja,' zegt het raadslid. 'Toch nog even met de wethouder gesproken,' legt ze uit. 'Blijkbaar begreep-ie niet meteen wat ik bedoelde. Het is ook allemaal best technisch.' Ze haalt haar schouders op. 'Maar we kijken donderdag samen even hoe het zit.' Haar man tilt z'n glas op. 'Proost,' zegt hij. Zijn vrouw heft haar glas ook. 'Op de speeltuin,' zegt ze. Hun glazen tikken elkaar aan. 'Nee,' zegt haar echtgenoot, 'op de politiek.'

De lessen van Hoogeveen

Sandra Korthuis en Johan Balthes

Oud raadslid, wethouder, Eerste Kamerlid en staatsraad Minus Polak noemde de raadzaal in het Stadhuis aan de Coolsingel ooit “de warme huiskamer van de Rotterdamse politiek.” Er werd op inhoud stevig gedebatteerd maar de élégance in de onderlinge verhoudingen werd nooit uit het oog verloren. Wij vermoeden dat tegenwoordig nog maar weinig raadsleden hun raadzaal bestempelen als de warme huiskamer van de lokale politiek. Niet zelden zijn de onderlinge verhoudingen in het geding of zelfs ernstig verstoord. Debatten worden dan niet meer op inhoud gevoerd. Dat is niet alleen jammer maar ook ernstig, want het schaadt het aanzien van het lokaal bestuur.

Hoogeveen

In het late voorjaar en de vroege zomer van 2020 bleek dat de toch niet al te beste verhoudingen in de Hoogeveense politiek volledig ontspoorde met een breuk in de coalitie van Gemeentebelangen, CDA en ChristenUnie. De beide wethouders van Gemeentebelangen stapten direct op. De beide andere wethouders bleven demissionair op hun post in afwachting van de resultaten van een, door de fractievoorzitters geïnitieerd informatietraject. Ondergetekenden werd gevraagd leiding te geven aan dit informatietraject waarbij drie hoofdpunten in de opdracht besloten lagen: verbetering en normalisering van de onderlinge verhoudingen in de gemeenteraad, het leggen van een basis voor een sluitende meerjarenbegroting en toewerken naar de installatie van een nieuw college van burgemeester en wethouders. Op 8 juli 2020 hebben we deze opdracht van de fractievoorzitters aanvaard.

Als eerste hebben we gesprekken gevoerd met alle fractievoorzitters, de (oud) wethouders, de burgemeester, de griffier, de gemeentesecretaris en de overige raadsleden die daar behoefte aan hadden. De gesprekken waren vertrouwelijk en begonnen met de vraag: “Wat is hier aan de hand en hoe komt dat?” Het ‘zeer’ in de onderlinge verhoudingen was niet alleen van recente datum, maar was deels al jaren voordien ontstaan. Er was duidelijk sprake van verruwing van de omgangsvormen en gebrek aan wederzijds respect. Dit laatste gold zowel tussen college en raad, als tussen oppositie en coalitie. Ook het veelvuldig

gebruik van social media heeft bijgedragen aan het vergroten van de onderlinge problemen. Goede en werkbare omgangsvormen waren ook in Hoogeveen geen vanzelfsprekendheid. Helaas werkte dit als negatieve katalysator op het vermogen om samen problemen op te lossen. De moeilijke financiële situatie van Hoogeveen was daarbij de spreekwoordelijke druppel geweest om de situatie te laten ontsporen.

Naast een stevige analyse van de Hoogeveense gemeentelijke financiën hebben we als eerste toegewerkt naar het verbeteren van de onderlinge verhoudingen door het, onder onze begeleiding, voeren van zogenaamde 'opruimgesprekken'. Dit waren gesprekken tussen individuen of tussen (delen van) fracties waarbij we aan de deelnemers gevraagd hebben om al het 'zeer' op tafel te leggen en naar elkaar uit te spreken. Het 'zeer' bestond uit zaken die een blokkade vormden op vruchtbare verdere samenwerking. Ook dit waren vertrouwelijke maar zeker ook openhartige gesprekken waarbij de gesprekspartners elkaar niet spaarden. Deze gesprekken zijn respectvol gevoerd en hebben bijgedragen aan het verwerken van het 'zeer', het krijgen van meer begrip voor waarom sommige dingen gegaan zijn zoals ze zijn gegaan, maar ook aan het ervaren van de 'pijn' bij de ander. Nadat het vertrouwen langzaam tussen mensen en fracties terugkwam, hebben meerdere betrokkenen zelf het initiatief tot opruimgesprekken (of opruimwandelingen) genomen zonder dat de informateurs daar bij betrokken waren.

Nieuwe mores

Voor het goed houden van de onderlinge verhoudingen is het niet alleen van belang dat het oude en het recente 'zeer' wordt opgeruimd, maar ook dat er overeenstemming is over de onderlinge omgangsvormen en de *élégance* die daar niet alleen bij past maar ook gewenst is. Hiertoe zijn de zogenaamde Nieuwe Mores geïntroduceerd: een set van spelregels over het goed zijn en houden van de onderlinge verhoudingen. Deze set van spelregels is door de leden van de gemeenteraad geformuleerd en aan het eind van de zomer van 2020 ook formeel door de gemeenteraad vastgesteld¹.

¹ Voor meer informatie verwijzen naar ons rapport op de website van de gemeente: [Op weg naar een schone lei voor Hoogeveen](#).

Het werken met de Nieuwe Mores is een permanent proces. De Nieuwe Mores zijn van alle raadsleden en van alle raadsleden wordt verwacht dat zij de Nieuwe Mores naleven en hanteren voor de onderlinge omgangsvormen. Regelmatig zullen de fractievoorzitters de toepassing van de Nieuwe Mores evalueren. Gedragingen die buiten de lijntjes van de Nieuwe Mores vallen, worden bespreekbaar gemaakt, zo is de afspraak. Te lang daarmee wachten maakt het bespreekbaar maken moeilijker en dat geldt ook voor het weer terugkeren naar het pad van de genormaliseerde verhoudingen.

Hier ligt ook een belangrijke signalerende taak voor de zgn. hoeders van het nieuwe evenwicht zoals de burgemeester, de griffier en de gemeentesecretaris. Ook voor de inhoud van de Nieuwe Mores verwijzen wij naar ons rapport. Naast algemene omgangsvormen is het van belang om ruimte te creëren en handvaten te bieden voor het geval men toch terugvalt in oud gedrag. De kans dat er sprake is van terugval is levensgroot en daar dienen de betrokkenen op te zijn voorbereid.

Proces van de gehele raad

Voor het welslagen van een informatieproces als in Hoogeveen is het van belang dat de gehele gemeenteraad betrokken is. Het resultaat moet immers van de gehele gemeenteraad zijn. De zomer van 2020 hebben de raadsleden van Hoogeveen meerdere keren per week met elkaar gesproken over de verschillende vraagstukken in het informatieproces: de analyse van de informateurs ten aanzien van het ontstaan van de crisis, de Nieuwe Mores, de analyse van het financiële probleem en de oplossingsrichtingen die moesten leiden tot een basis voor een sluitende meerjarenbegroting. En er moest natuurlijk worden toegewerkt naar een nieuw college van burgemeester en wethouders.

Al deze sessies waren informele bijeenkomsten met leden van de gemeenteraad. Wij wilden als informateurs in beslotenheid kunnen verkennen waar de mogelijkheden voor de oplossingen zouden kunnen liggen. Uiteraard zouden later in openbare raadsvergaderingen de analyses, de oplossingen en de formele besluiten op tafel liggen. Gezien de uitdagingen waar de 31 raadsleden voor stonden, was het geen optie om alle of een deel van de bijeenkomsten in het openbaar te laten plaatsvinden. Dit was een proces van de gehele gemeenteraad waarbij in alle rust de gewenning aan nieuwe situaties, nieuwe verhoudingen

en moeilijke en onontkoombare keuzes moesten worden voorbereid. Menig Hoogeveens raadslid zal in de zomer van 2020 een slapeloze nacht gehad hebben vanwege de intensiteit van de problemen.

Omdat het coronatijd was, waren veel raadsleden niet of op korte afstand met vakantie. In de zes weken in de volle zomer van 2020 dat we met de raadsleden aan het werk waren, was dit een prettige bijkomstigheid. De attendance van de raadsleden was zeer hoog. Iedere informele bijeenkomst met de individuele raadsleden werd door minimaal 24 van de 31 raadsleden bezocht. Deze hoge attendance heeft zeker bijgedragen aan het resultaat. Iedereen was betrokken en het missen van een enkele bijeenkomst leverde geen onoverkomelijke informatieachterstand op.

Wij zijn er van overtuigd dat als het niet een proces van alle individuele raadsleden was geweest en als het proces ook nog eens in de openbaarheid had plaatsgevonden, dat dan de resultaten veel minder positief zouden zijn geweest en dat daarbij ook de raadsleden en fracties veel minder gemakkelijk afstand van het verleden hadden kunnen doen. De gewenning aan en de acceptatie van pijnlijke keuzes was daarbij dan veel kleiner geweest, hetgeen zeker niet had bijgedragen aan het oplossen van de problemen.

Zakencollege

Naast het normaliseren van de onderlinge verhoudingen, het leggen van een basis voor een sluitende meerjarenbegroting lag ook de uitdaging van het formeren van een nieuw college van burgemeester en wethouders op tafel. Voor ons was het al snel duidelijk dat het voor een kwalitatief sterk college en voor een college van de gehele raad noodzakelijk was om de nieuwe wethouders buiten de Hoogeveense politiek te zoeken. Juist vanwege de breuk met het verleden, het maken van een nieuwe bestuurlijke start en de enorme bestuurlijke uitdagingen op financieel en inhoudelijk vlak maakte het noodzakelijk om op zoek te gaan naar ervaren bestuurders die Hoogeveen iets extra's te bieden hadden. Hoewel niet iedere fractie even enthousiast was, heeft de Hoogeveense gemeenteraad unaniem gekozen voor de aanstelling van een zogenaamd zakencollege: vier wethouders van buiten, die voldoen aan het door de gemeenteraad opgestelde en vastgestelde profiel. Partijkleur was niet van belang, maar wel de inhoudelijke en bestuurlijke kwaliteiten en dito ervaring.

De gemeenteraad heeft ons als informateurs verzocht betrokken te blijven bij dit deel van het proces. Sandra Korthuis werd verzocht als kwartiermaker de komst van het zakencollege voor te bereiden. Johan Baltus werd verzocht de selectieprocedure te begeleiden.

Ook bij de werving van de vier nieuwe wethouders zijn alle negen fractievoorzitters betrokken geweest. Zij vormden gezamenlijk de selectiecommissie. Met ondersteuning van een ervaren Wervings- en selectiebureau (door de fractievoorzitters gekozen na een offerteproces met meerdere bureaus) heeft de selectiecommissie gesprekken gevoerd met meerdere kandidaten per wethoudersfunctie. De keuze van de selectiecommissie is voorgelegd aan de gemeenteraad en deze heeft op 8 oktober 2020 de vier nieuwe wethouders benoemd, exact drie maanden na de start van het informatieproces.

De vier nieuwe wethouders komen allen van buiten de Hoogeveense politiek, zijn ervaren wethouders die gewend zijn moeilijke dossiers tot een goed einde te brengen en zijn zeer gemotiveerd om voor een periode van anderhalf jaar bij te dragen aan het gemeentebestuur van Hoogeveen.

Nieuwe verhouding gemeenteraad – college van burgemeester en wethouders

Het feit dat alle fractievoorzitters de selectiecommissie vormden, het profiel door de gemeenteraad is vastgesteld en dat alle fractievoorzitters betrokken waren bij de keuze van het begeleidende bureau maakt dat het nieuwe (zaken-) college van de gehele raad is. De vaste scheidslijnen van coalitie en oppositie bestaan niet meer en per voorstel moet een meerderheid gevonden worden in de gemeenteraad, waarbij de gemeenteraad niet ongestraft kan zeggen dat het college maar moet zien hoe ze de problemen oplost. De gemeenteraad heeft immers de kaders voor de toekomst zelf aangegeven als resultante van het informatieproces, zijnde de basis voor een sluitende meerjarenbegroting.

Het college is nu van de hele raad en dat maakt ook dat het samenwerken in de gemeenteraad gemakkelijker is. Het ontbreken van de coalitie – oppositie verhoudingen maakt dat tussen fracties op inhoud kan worden samengewerkt. En dat maakt dat de onderlinge verhoudingen niet op voorhand door die traditionele scheidslijn van coalitie – oppositie worden vertroebeld.

Kip en ei

Is de situatie zoals die in de zomer van 2020 in Hoogeveen is ontstaan het gevolg van getroebleerde verhoudingen of zijn de onderlinge verhoudingen onder druk komen te staan als gevolg van de moeilijke financiële situatie van de gemeente? Naar ons oordeel is er sprake geweest van een bijzondere combinatie van factoren. Ook met grote financiële problemen hadden de onderlinge verhoudingen goed kunnen zijn. En omgekeerd: met een gezond gemeentelijk huishoudboekje had het toch ook gierend uit de bocht kunnen vliegen als het om de onderlinge verhoudingen gaat.

Juist de onderlinge verhoudingen in het gemeentebestuur, gemeenteraad en college, zijn een belangrijke randvoorwaarde voor het goed kunnen besturen van de gemeente. Staan de onderlinge verhoudingen op scherp, weet men elkaar ondanks inhoudelijke meningsverschillen niet te vinden, wordt geregeld op de man gespeeld en wordt inbreng in het debat beoordeeld op de afzender en niet op de inhoud, dan is er sprake van een serieus probleem. Een probleem waarvoor alle betrokkenen verantwoordelijkheid dragen en die uiteindelijk de kwaliteit en stabiliteit van het bestuur niet ten goede komen.

De situatie in Hoogeveen was tweeledig ernstig. En de verhoudingen stonden onder druk en er was een financieel probleem. Achteraf kunnen we niet zeggen dat met goede gemeentelijke financiën er sowieso ook goede onderlinge verhoudingen waren geweest. Wel dat er met goede onderlinge verhoudingen het waarschijnlijker was geweest dat de ernst van de financiële problemen eerder onderkend waren en ook waren aangepakt.

De lessen van Hoogeveen

Van de casus Hoogeveen valt het nodige te leren. Zo vroegen velen zich af waarom het zo lang moest duren voordat de leden van de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders tot het inzicht kwamen dat er sprake was van een onhoudbaar geworden situatie. Ons antwoord was dat pas na heel diep zinken het besef van urgentie en daarmee de erkenning van de noodzaak tot actie tot leven komt. Een beetje crisis is lang niet altijd voldoende om eerder tot actie over te gaan, hoewel eerder acteren wel de voorkeur verdient.

Als het dan toch zo ver moet komen dat interventies van derden noodzakelijk zijn, dan is het van groot belang om in het proces duidelijkheid te scheppen over de te volgen aanpak en planning waarbij de rolhygiëne in het proces ook heel belangrijk is: wie is wanneer wel of juist niet aan zet. In de Hoogeveense situatie betekende dat dat de leden van de gemeenteraad onder begeleiding van de informateurs aan de bak moesten en dat de leden van het (demissionaire) college van B&W (inclusief de burgemeester) even op hun handen moesten zitten.

In het verlengde van dit punt is het essentieel dat alle leden van de gemeenteraad een gedeeld eigenaarschap voelen. Is dit niet aan de orde, dan dient daar eerst aan gewerkt te worden.

Eerst opruimen: pas als het 'zeer' van tafel is, kan er gebouwd worden aan nieuwe verhoudingen en oplossingen voor de toekomst.

Naast het 'zeer' is het essentieel dat ook al het 'zuur' op tafel komt. Wat zijn de inhoudelijke problemen? Wat is de staat van de gemeentelijke financiën en de staat van het gemeentelijk apparaat? Al zijn wij in Hoogeveen gezien de tijdsdruk niet aan de vraag over de staat van het ambtelijk apparaat toegekomen.

Pas als duidelijk is hoe groot de vraagstukken zijn, kan worden gewerkt aan de oplossingsrichtingen.

Voor het gehele proces is een veilige werkomgeving een essentiële randvoorwaarde. In de beslotenheid en vertrouwelijkheid van het proces moet alles gezegd kunnen worden. Dat betekent ook dat er hele duidelijke communicatieafspraken gemaakt moeten worden. In Hoogeveen: er wordt alleen door de informateurs gecommuniceerd en niet door de leden van de gemeenteraad of hun directe omgeving. Dus geen twitter, geen persberichten of (in)formele contacten met de pers, zelfs niet over de vraag wanneer er weer bij elkaar gekomen wordt. De leden van de Hoogeveense gemeenteraad hebben zich daar over het algemeen goed aan gehouden.

Bij de samenstelling van een nieuw (zaken)college is er sprake van een duidelijk eigenaarschap van de gemeenteraad en vormen alle fractievoorzitters gezamenlijk de selectiecommissie. Dit eigenaarschap betreft het hele proces: van profiel tot benoemen, waarbij de selectie zelf is voorbehouden aan de selectiecommissie.

Maar in alle situaties geldt: zorg dat de onderlinge verhoudingen goed zijn, dat er ruimte is om de pijnlijke punten met elkaar te bespreken en dat je elkaar ook een beetje kent: wat drijft iemand, wat zijn de ambities en waarom wil iemand bijdrage aan het openbaar bestuur? Dat willen bijdragen betekent ook verantwoordelijkheid nemen: zowel op inhoud als op de onderlinge verhoudingen.

Tot slot

De zomer van 2020 was niet alleen warm in Nederland maar ook in de Hoogeveense politiek. Door in het traject het hoofd koel te houden hebben de leden van de Hoogeveense gemeenteraad laten zien dat het mogelijk is om afstand te nemen van de oorzaken van de crisis en gezamenlijk een nieuwe weg in te slaan.

Het uitspreken van het 'zeer', het analyseren van al het 'zuur' en de acceptatie van de financiële problemen hebben de leden van de gemeenteraad dichter bij elkaar gebracht. Het door de gemeenteraad aangestelde zakencollege met vier ervaren wethouders van buiten is ook echt voor de gehele raad aan het werk. Dat maakt dat de gemeenteraad ook niet meer kan zeggen: "College, regel het maar." De gemeenteraad moet echt kaders stellen, want alleen dan kan het college zijn verantwoordelijkheid nemen.

Het was een grote uitdaging om de problemen aan te pakken en tot houdbare oplossingen te komen. De daarop volgende uitdaging is om vast te houden aan de nieuwe uitgangspunten en niet te vervallen in 'oud gedrag'.

Wij hebben gezien dat er onder druk veel mogelijk is en het was een eer om aan dat proces te mogen bijdragen.

Onzichtbaar conflict

Marije van den Berg

Voor loslopende bewoners zijn het bijzondere tijden om deel te nemen aan lokale democratische processen. Wat heerlijk dat je online zo makkelijk aanschuift bij een overleg. Maar laten we ons vooral zorgen maken. Want ondanks alle nieuwe online vormen wordt het er democratisch alweer niet beter op.

Online maakt het tot gouden tijden voor betrokken bewoners, omdat je niet door de regen hoeft en je eigen koffie kan drinken op een publieke tribune en jij en je scootmobiel de steile helling van het stadhuis kunnen vermijden. Omdat je op je eigen tempo en zonder dat burens dat zien, een online enquête in kunt vullen, in plaats van op je beurt wachten tijdens een inspraakavond om iets te zeggen dat de buurman vervelend vindt. Omdat het veel makkelijker is als bewoner toe te worden gevoegd aan een online meeting dan dat een ambtenaar jou en je burens allemaal stuk voor stuk moet uitnodigen en moet komen afhalen bij de receptie beneden.

Voor betrokken bewoners die al aangehaakt zijn, weten hoe processen in de gemeente en gemeenteraad lopen, van wie het mobiele nummer al in de telefoons van bestuurder en ambtenaren staat; voor hen maakt het geen dat gemeenten en raden (eindelijk!) digitaal bijtrekken, het er zeker beter op, in elk geval makkelijker. Het scheelt hen een eindeloze hoeveelheid tijd. En grenzen tussen binnen en buiten het gemeentehuis zijn opeens minder belangrijk waardoor aan tafel raken zo maar mogelijk wordt, ook tussen de formele momenten door. Online is goed voor de inclusie en de inbreng van kennis en ervaring van bewoners bij allerhande beleidstrajecten.

De Wet van Godwin leert ons echter al dertig jaar dat niets zo makkelijk is als online een onredelijke ruzie krijgen. Hoe opmerkelijk is het dan, dat we nauwelijks gemeentelijke bijeenkomsten zien die volledig uit de klauwen lopen, nu alles zich heeft verplaatst naar digitale platforms. Dat is wellicht een bewijs voor de heerlijk sublimerende werking van een reglement van orde of een ordentelijke werkvorm.

Maar we moeten dit problematiseren. Want het gaat allemaal wel heel makkelijk en conflictloos.

‘Participatieprocessen’ zetten bestuurders vaak in als er draagvlak moet komen voor een of ander plan of besluit uit de politieke of ambtelijke koker. Nu is met draagvlak niet veel mis. Behalve als je dat te vroeg krijgt – voordat mensen die er echt last van krijgen, weten dat er iets staat te gebeuren. Je de belangenpijn niet op tafel hebt. Of als je draagvlak slechts van een selectief groepje krijgt met een krappe meerderheid – laten we zeggen: de voorstanders – en tegenstanders vervolgens kunt negeren omdat je toch al draagvlak hebt. Messen door boter-besluiten zijn democratisch gezien al met al niet heel wenselijk.

Dat de online bijeenkomsten zo conflictloos zijn, suggereert dit type draagvlak. Ik geef toe, dat is een buikgevoel. Maar omdat er in de efficiënte, zakelijke, technocratische, digitaal gestroomlijnde bijeenkomsten letterlijk geen plek is om je spandoek op te hangen, is dat wel een buikgevoel dat ik serieus neem. Zeker als je realiseert dat er met de Omgevingswet en de wooncrisis alle aanleiding voor activistische burgers is om van zich te laten horen. En bedenkt dat bij de totstandkoming van de regionale energiestrategieën de kalme participatie van beroepsburger en raadsleden al nauwelijks tot zijn recht kwam, laat staan dat loslopende meer activistische bewoners invloed hadden op die rommelige regiosoep in een of andere Zoom-bijeenkomst.

Toen de overheid in 2015 drie majeure dossiers decentraliseerde, zag je ook geen spandoeken. Ik neem daarom aan dat de conflictloze online bijeenkomsten gewoon weer een symptoom zijn van democratisch slechte kwaliteit van de besluitvorming. Technocratie sorteert technocraten uit. En die komen met een spreadsheet, niet met een spandoek.

Maar dat het met alle nieuwe, in potentie heel inclusieve, vormen die we nu inzetten nog steeds niet lukt om dat te doorbreken, stemt mij somber. Het is een bewijs dat er nog veel nodig is om de gesprekken in onze gemeentehuizen en gemeenteraden te laten gaan over botsende belangen in onze samenleving. Want draagvlak voor een oplossing rond maatschappelijk en politiek relevante thema’s zonder enig conflict? Dat is een teken van halfbakken democratisch werk.

De gemeenteraad

is geen

geitenfokvereniging

Interview met Ton Baas, door Harmen Binnema en Cindy Elken

“Wantrouwen is de politieke mores geworden. Er zijn grote ingrepen nodig om de verhoudingen te normaliseren. Smallingerland moet niet de bonte hond van Friesland worden. Iedereen in deze zaal moet in de spiegel gaan kijken en over de eigen schaduw heen stappen.”

Ruim een jaar geleden sprak Ton Baas deze woorden als verkenner bij de bestuurscrisis in Smallingerland. Baas wordt regelmatig gevraagd, soms als waarnemend burgemeester, soms als informateur of mediator om dit soort branden te blussen, verhoudingen te normaliseren en gemeenteraad en college weer te laten samenwerken. Niet alleen in Smallingerland, maar ook in andere gemeenten wond Baas er geen doekjes om, was hij hard in zijn analyse en aarzelde hij niet de vingers op vele zere plekken te leggen. Alle reden voor de redactie van het Jaarboek om met hem in gesprek te gaan over de mores in de politiek en dan in het bijzonder de rol van de burgemeester om die mores te bewaken.

Dertig jaar politiek actief in de noordelijke provincies

Ton Baas (1946) werd halverwege de jaren '90 van de vorige eeuw actief in de politiek, als Statenlid in de provincie Fryslân. Na een aantal jaren als fractievoorzitter was hij van 2003 tot en met 2007 gedeputeerde. Daarna volgde een groot aantal waarnemend burgemeesterschappen, te beginnen in Opsterland (2007-2008), gevolgd door Dongeradeel (2008-2009) en vier jaar in Boarnsterhim en drie jaar in Midden-Drenthe. De laatste klus als waarnemer was in Aa en Hunze (2018-2019). Baas zelf houdt niet zo van de term waarnemer: “Je bent gewoon burgemeester, of dat nou benoemd, interim of waarnemer is.” Zeker als een burgemeester voor langere tijd in een gemeente blijft, valt ook voor inwoners het verschil weg tussen een waarnemer en een benoemde burgemeester.

Zoals het voorbeeld van Smallingerland laat zien, nam Baas ook de rol van verkenner in. In Smallingerland stond hij, als (in)formateur aan de basis van het nieuwe college in 2018. Hij ging halverwege opnieuw aan de slag toen dat

college ten val kwam. Baas zijn advies om een zakencollege te formeren werd uiteindelijk overgenomen door de gemeenteraad.

Kort erna werd hij door dijkgraaf Bert Middel van het Waterschap Noorderzijlvest gevraagd om het proces rond het Paterswoldermeer vlot te trekken, waar een plan voor de aanleg van een 25 hectare groot moeras tot protesten bij omwonenden en belangengroepen had geleid. Hij heeft in de afgelopen dertig jaar de omgangsvormen in de politiek zien veranderen, het was destijds netter en beschaafder. Politici waren zich er meer van bewust “dat het hier geen geitenfokvereniging was”, wat zich uitte in het spreken via de voorzitter, achternamen in plaats van voornamen en het gebruik van meneer en mevrouw.

Taal van de straat draagt weinig bij

•• “Je komt op een hellend vlak terecht, wanneer politici proberen de samenleving meer te betrekken bij de politiek door die taal te gaan spreken. Politici moeten statuur hebben en uitstralen en hierin worden herkend door de samenleving.”

Het is volgens Baas een zorgelijke trend dat iedereen makkelijk wat uitkraamt en minder nadenkt over de woorden die je gebruikt en de manier waarop je iets zegt. Hij ziet het als een logisch gevolg van de nivellering in de maatschappij, die terug te zien is in de volksvertegenwoordiging. Ook in de Tweede Kamer is sprake van verruwing, de “taal van de straat” is doorgedrongen en helaas nemen raadsleden en wethouders dat voorbeeld over. Baas vindt dat je op een hellend vlak terecht komt, wanneer politici proberen de samenleving meer te betrekken bij de politiek door die taal te gaan spreken. Politici moeten statuur hebben en uitstralen en hierin worden (h)erkend door de samenleving. Hij ziet echter de status van bestuurders en volksvertegenwoordiging verminderen.

Hoewel Baas zelf ver weg blijft van social media, krijgt hij indirect wel mee hoe raadsleden daar met elkaar omgaan of hoe inwoners politici benaderen. De drempel voor allerlei onplezierige uitingen, variërend van scheldkanonnades tot bedreigingen, is met Twitter of Facebook te laag geworden. Het stemt hem weinig vrolijk, mede omdat het debat (voor zover je dit zo mag noemen) niet op social media, maar in de raadszaal hoort plaats te vinden.

Wie spreekt wie aan?

Uit zijn praktijk van de afgelopen jaren noemt Baas een aantal voorbeelden van verruwing en slechte omgangsvormen. Zo waren er raadsleden die “flink populistisch bezig waren” en onwaarheden verkondigden of ongepaste taal gebruikten. Ook kwam het voor dat collega-raadsleden of wethouders persoonlijk werden aangevallen, in plaats van op hun standpunten of beleid. Volgens Baas is dat niet los te zien van de profileringsdrang van raadsleden. Zij weten dat de vergaderingen live worden uitgezonden, dat de achterban meekijkt en iets van de raadsleden verwacht.

Het viel Baas op dat raadsleden elkaar hier niet of nauwelijks op aanspreken: “Iedereen is boos, maar ze zeggen het niet tegen elkaar. Als het hard tegen hard gaat, duiken raadsleden weg, de burgemeester moet het dan doen.” Terwijl het juist kan helpen wanneer de boosheid onderling wordt uitgesproken, als raadsleden ook elkaar een spiegel voorhouden en niet direct naar de burgemeester kijken.

Op zich is het logisch dat van de burgemeester, die boven de partijen staat, iets wordt verwacht bij het bevorderen van de goede omgangsvormen. Zeker wanneer iemand als waarnemer de opdracht heeft meegekregen om niet alleen een bestuurlijke crisis op te lossen, maar ook de onderlinge sfeer te verbeteren. Zo vertelt hij over het grote verschil tussen hoe raadsleden – mede vanwege die achterban – opereren in de raadszaal en hoe zij zijn wanneer hij diezelfde raadsleden thuis opzoekt. Het was een mooie manier om raadsleden persoonlijk beter te leren kennen en dat tegelijk in een formele setting te kunnen gebruiken om hen op de sfeer en omgangsvormen aan te kunnen spreken.

Iets vergelijkbaars speelde bij wethouders die in het college een erg dominante positie innamen en zich bemoeiden met de portefeuilles van andere wethouders. Ook het gezag van de burgemeester als voorzitter van het college kwam zo onder druk te staan. Net als bij de raadsleden, spraken de wethouders elkaar hier niet op aan, of hadden ze dat al eerder met weinig succes gedaan. Als burgemeester kon Baas dan buiten de vergadering om een wethouder op dit gedrag aanspreken om zo te zorgen dat de normale verhoudingen in het college werden hersteld.

Hoe ver een burgemeester kan gaan

In theorie zou het voor het ingrijpen in verstoorde verhoudingen en slechte omgangsvormen niet moeten uitmaken of een burgemeester benoemd is voor langere tijd of een afgebakende periode als waarnemer optreedt. In de praktijk ziet Baas wel dat het waarnemerschap zijn voordelen heeft en net wat sneller of steviger te werk kan gaan. Benoemde burgemeesters houden toch in het achterhoofd dat zij nog een paar jaar met deze raad en dit college verder moeten. Daarnaast ziet Baas dat het niet alleen is gekoppeld aan de functie van burgemeester, maar dat het ook met de persoonlijkheid van de burgemeester samenhangt: de een ligt deze rol beter dan de ander. En het moet je door de raad, door het college en door de organisaties worden “ge Gund” om een interventie te kunnen doen.

Waarnemend burgemeesters weten niet altijd (of willen niet weten) wat er gebeurt nadat zij de gemeente hebben verlaten. Baas heeft ervoor gekozen na afloop niet meer uitgebreid te volgen hoe het in die gemeente verder gaat en zich zeker niet met zijn opvolger te gaan bemoeien. Wel merkt hij dat raadsleden, wethouders of ambtenaren hem nog benaderen om te vertellen hoe het nu gaat, of te sparren over hoe hij iets aan zou pakken. Op die manier krijgt hij nog wel het nodige van het vervolg mee. Bij de ene gemeente is dat positief, bij de andere vervalt men snel weer in het oude gedrag. Dat maakt het lastig om precies te zeggen wat voor soort interventies helpen om de sfeer en de omgangsvormen te verbeteren, dit is sterk aan de specifieke context en personen verbonden.

Een ander aspect dat in elk van de praktijkcases naar voren komt, is de cultuurverandering. Vaak wordt als eerste gekeken naar de structuur, zoals het instellen van een zakencollege wanneer er veel partijpolitiek gedoe is. Een andere veel voorkomende structuurverandering is het invoeren van een ander vergadersysteem, met een BOB-model en een politieke markt. De vraag is of daarmee het “echte” probleem wel wordt aangepakt, bijvoorbeeld een cultuur van polarisatie in plaats van samenwerking tussen raad en college of tussen raadsleden onderling. Volgens Baas kan juist de burgemeester als relatieve buitenstaander deze cultuuraspecten in beeld brengen en bijdragen aan de verandering van cultuur en structuur die hand in hand moeten gaan.

Maar de griffier dan?

Het is niet alleen aan de burgemeester om anderen op verruwing aan te spreken. Zoals al eerder naar voren kwam, politici moeten ook elkaar aanspreken. Baas heeft goede voorbeelden gezien van fractievoorzitters die dit voor hun rekening namen. Dat hoefden niet per se de fractievoorzitters van de grote partijen te zijn, of van de partijen in de coalitie. Hij zag ook fractievoorzitters door de tijd heen groeien in de rol, met voor hem als belangrijke factor de houding en het voorbeeldgedrag die deze politici lieten zien: zo kan het dus ook.

•• “Iedereen is boos, maar ze zeggen het niet tegen elkaar. Als het hard tegen hard gaat, duiken raadsleden weg, de burgemeester moet het dan doen.”

Ook voor de griffier is mogelijk een rol weggelegd. Baas heeft hierbij wel wat aarzelingen, omdat de griffier vooral geen onderdeel van het probleem moet worden en zijn neutrale rol goed moet kunnen blijven vervullen. Bij lastige kwesties tussen raad en college zou de griffier het college kunnen informeren en meedenken wat een goede aanpak is. Of andersom: wethouders zouden de griffier kunnen opzoeken wanneer zij tegen zo'n kwestie aanlopen. Daarmee maak je het een gezamenlijk probleem en neem je de griffier als adviseur serieus. De griffier is, aldus Baas, meer dan een “postbus” of een “uitvoerder van de gemeenteraad” en moet een eigenstandige rol hebben. Essentieel is wel dat de griffier zich gesteund voelt door de burgemeester, die vanuit de lokale driehoek ook goed kan beoordelen hoe de griffier functioneert. Want een griffier, zich bewust van het feit dat de gemeenteraad formeel zijn werkgever is, moet wel voorzichtig zijn niet de indruk te wekken politiek te bedrijven. Dat zou de griffier kwetsbaar maken en minder in staat om raadsleden op omgangsvormen aan te spreken.

Een blik in de toekomst

Hoe staan de omgangsvormen ervoor over tien jaar? Er is reden voor optimisme en pessimisme. Aan de ene kant kent Nederland een lange traditie van democratische besluitvorming en verwacht Baas dat we “vrolijk door blijven polderen”, aan de andere kant maakt hij zich zorgen over het groeiende aantal

partijen zowel in de Tweede Kamer als in de gemeenteraden. De charme van het Nederlands systeem, waarin het relatief makkelijk is een nieuwe partij op te richten en zetels te winnen, heeft ook zijn nadelen. Zo ziet Baas dat het lastiger wordt om coalities te vormen, dat die coalities ook vaker onderweg sneuvelen en dat de fragmentatie het moeilijker maakt om vanuit een gezamenlijk belang te denken.

Is de drempel om mee te doen niet hoog genoeg? In de ogen van Baas zouden partijen beter moeten selecteren om kandidaten op de lijst te zetten die weten wat het raadswerk inhoudt en het goed kunnen invullen. Een deel van de verruwing kan volgens hem te maken hebben met het gebrek aan kennis bij (nieuwe) raadsleden van zowel de inhoudelijke onderwerpen als de instrumenten die de raad heeft om invloed uit te oefenen. Kortom, als ze eenmaal in de raad zitten, moeten raadsleden zich via cursussen en trainingen blijven ontwikkelen, waarbij hij een groot verschil tussen partijen ziet in de omvang en de kwaliteit van het opleidingsaanbod. Dit kan ten dele door de griffie worden ondervangen, maar moet ook echt van de partijen zelf komen. Al met al is het pessimisme net iets groter dan het optimisme.

Tot slot

Als aan het eind van het interview de vraag komt welke tip Ton Baas nog wil meegeven aan lokale politici en griffiers die zich zorgen maken over de omgangsvormen, is het antwoord niet verrassend: "Spreek elkaar aan!" Laten we daar inderdaad (weer) mee beginnen.

**Zin of onzin van
hoffelijkheid?**

Henry Meijdam

In de afgelopen zestig jaar heeft het democratisch proces ingrijpende veranderingen doorgemaakt. De kiezer is geëmancipeerd. Mensen zijn zich meer en meer gaan roeren. Voorbeelden zijn de Maagdenhuisbezetting en het boerenprotest tegen de stikstofregels. Het effect op politici is ingrijpend. Zij richten zich in toenemende mate op het maatschappelijk welbevinden in de strijd om de kiezer.

Waar zij traditioneel hun 'dankbare' werk deden in de krochten en spelonken van Binnenhof, Staten- en Raadszalen, staat nu op elk woord een bouwlamp gericht. Er is vrijwel geen politicus meer die zich niets gelegen laat liggen aan datgene wat uit dit volksgevoel opwelt. Het handelen op basis van verkiezingsprogramma's en op door politiek-theoretische opvattingen bepaalde stellingnames maakt een steeds smaller deel van de argumenten uit. De gevoelens uit de samenleving nemen in de argumentatie een steeds prominentere rol in.

De taal en de vorm van de kiezer

Wat daar van zij, dit proces heeft zich tegelijk ontwikkeld met een veranderend taalgebruik en dito omgangsvormen. Deze mogen niet langer de verdenking op zich laden elitair, intellectueel of hoogdravend te zijn. Het in Nederland tot aparte kunst verheven credo "*doe maar gewoon, dan doe je gek genoeg*" is hier van toepassing. Bestuurders en volksvertegenwoordigers moeten bij het taalgebruik en de omgangsvormen van kiezers aansluiten. En omdat deze, met de social media als belangrijk element daarin, uitmunten in korthed, gebruikmaking van vergelijkingstrappen en veel, heel veel emotie, klinkt dit ook in het politieke debat door.

Dus het politieke debat vindt eveneens plaats in taal die geënt is op toegankelijkheid en begrijpelijkheid voor iedereen. In raadszalen, statenzalen en het parlement zijn in de afgelopen decennia taal en omgang aanmerkelijk verruwd, in een drang om maar 'gewoon' te doen. Het debat is doorspekt met woorden als 'super', 'top' en de kreten als 'cool', 'gaaf' of 'vet', om de afstand tot de kiezer te verkleinen. Daarmee is de gezagsdrager niet langer verheven boven de

samenleving, hij staat midden in de maatschappij. Althans, dat denkt hij. Maar is dit wel zo? Verruwend en gewonere omgangsvormen maken politici misschien aalbaarder, maar houden ook risico's in.

Omgangsvormen, debatregels en regels in het algemeen in het democratisch proces hebben namelijk geenszins het doel de gebruiker te onderscheiden als belangrijk, elitair of als machtsdrager, maar om de democratie te kanaliseren. Zeg maar, om de ruwe rafelrandjes bij te vijlen. Dit zodat het gesprek, ontdaan van al te heftige emoties, gevoerd kan worden vanuit inhoudelijke standpunten, die recht doen aan ieders opvatting. Bovendien aan het feit dat de sprekers weliswaar andere inzichten mogen koesteren, maar erkennen dat een probleem door iedereen anders kan en mag worden beoordeeld en opgelost. Je drukt met die omgangsvormen uit het weliswaar oneens te zijn, maar te aanvaarden dat anderen hier anders over denken. Een grondslag voor vreedzame geschilbeslechting.

De inhoud voorop

Zo bezien zijn gepolijste omgangsvormen een herwinning van inhoudelijkheid, maar ook bevorderen zij verdraagzaamheid en tolerantie ten aanzien van elkaar. Iets waar Nederland, met (soms zelfs letterlijk) steeds harder op elkaar inbeukende aanhangers van tegengestelde opvattingen, naar mijn mening dringend behoefte aan heeft. Wederzijds respect maakt de samenleving niet alleen prettiger om in te leven, maar draagt bij aan de fundamenten van onze democratische rechtsstaat. Verruwing en vergroving van omgangsvormen, opvattingen en taalgebruik doen dat niet. Men wil kennelijk de 'flinke jongen' of het 'flinke meisje' zijn, waar men zelf tegen opkijkt. Triest, maar vooral polariserend, iets dat weinig oplossingen voor problemen dichterbij brengt.

Wat mij betreft, drie hoog het raam uit dus, om het maar eens populair uit te drukken. Een mooie tegeltjeswijsheid luidt: *'Wat gij niet wil dat u geschiedt, doe het ook een ander niet.'* Dat lijkt me een goed uitgangspunt om ook in de politiek weer te hanteren.

•• Over de auteurs

Eduard Annen is gemeenteraadslid in de gemeente Meppel en is werkzaam bij de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen als coördinator Arbo en Interventieteam.

Rick van Asperen is auteur van de boeken 'Egostrippen', 'De Groeten met Moeten' en 'Ik laat me niet gek maken'. Door zijn originele invalshoeken weet hij de lezer te prikkelen en te boeien. Naast auteur is Rick ook spreker en dagvoorzitter.

Ton Baas is oud-gedeputeerde en oud-statenlid van de provincie Friesland, was waarnemend burgemeester in Opsterland, Dongeradeel, Boarnsterhim, Midden-Drenthe en Aa en Hunze en treedt op als (in)formateur (Smallerland) en mediator.

Johan Balthes werkt als zelfstandig adviseur en was eerder lid en vicevoorzitter van Provinciale Staten van Drenthe. Ook heeft hij op gemeentelijk en provinciaal niveau formatiebesprekingen geleid. Samen met Sandra Korthuis heeft hij als informateur in de zomer van 2020 de gemeenteraad van Hoogeveen begeleid bij het oplossen van de bestuurscrisis.

Marije van den Berg onderzoekt participatie en zeggenschap, begeleidt samenwerking en adviseert bestuurders en ambtenaren. Zij kwam nogal eens verspilling van energie tegen, niet werkende routines en goede bedoelingen die niet goed uitpakken. Vandaar haar belangstelling voor het thema: stoppen. Ze schreef er een boek over, dat werd genomineerd voor Managementboek van het Jaar 2021.

Harmen Binnema is universitair docent bij het departement Bestuurs- en Organisatiewetenschap aan de Universiteit Utrecht. Hij doet onderzoek naar democratische vernieuwing, inwonersparticipatie en lokaal bestuur. Hij is voorzitter van de redactie van het Jaarboek.

Brenda Bouwhuis is plaatsvervangend griffier bij de gemeente Wijk bij Duurstede en lid van de redactie van het Jaarboek voor Griffiers.

John Bijl is gespreksleider, publicist en directeur van het Periklesinstituut. Hij publiceert o.a. in Binnenlands Bestuur, als mysterie burger over de kwaliteit van raadsvergaderingen.

Cindy Elken is griffier in de gemeente Hoogeveen. Daarnaast is zij lid van de VNG-commissie van raadsleden en griffiers en lid van het algemeen bestuur van de Vereniging Drentse gemeenten. Zij is redactielid van het Jaarboek voor Griffiers.

Carla Hoetink is politiek historicus en als universitair docent verbonden aan de Radboud Universiteit. Zij heeft zich de afgelopen jaren gespecialiseerd in de taal en cultuur van de Nederlandse politiek, ook in vergelijkend perspectief. Zij promoveerde in 2018 op een geschiedenis van de naoorlogse parlementaire cultuur: *Macht der gewoonte. Regels en rituelen in de Tweede Kamer na 1945*.

Walter Hooghiemstra is griffier in de gemeente Utrechtse Heuvelrug en is redactielid van het Jaarboek voor Griffiers

Lianne van Kalken is docent en onderzoeker Staatsrecht aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Zij werkt aan een proefschrift over raadsakkoorden en is daarnaast fractievoorzitter van GroenLinks in de gemeenteraad van Vlaardingen.

Jetta Klijnsma is commissaris van de Koning in Drenthe, was staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en lid van de Tweede Kamer en was raadslid, wethouder en waarnemend burgemeester in Den Haag. Haar politieke loopbaan startte zij in 1990 als raadslid.

Sandra Korthuis is waarnemend burgemeester van Ooststellingwerf. Eerder was zij raadslid en wethouder in Rotterdam en lid van de Directieraad van de VNG. Samen met Johan Baltès heeft zij als informateur in de zomer van 2020 de gemeenteraad van Hoogeveen begeleid bij het oplossen van de bestuurscrisis.

Henry Meijdam was tot juni dit jaar waarnemend burgemeester van Lelystad. Hij heeft een omvangrijke bestuurlijke carrière, die begon in de gemeenteraad van Huizen, gevolgd door onder meer functies als gedeputeerde in Noord-Holland, voorzitter van de Raad voor leefomgeving en infrastructuur en directeur van het Interprovinciaal Overleg (IPO).

Ruurd Palstra is griffier in de gemeente Velsen. Daarnaast is hij secretaris/penningmeester van de Vereniging Noord Hollandse Gemeenten, lid van de VNG-commissie van raadsleden en griffiers en sinds juni 2021 secretaris van de Vereniging van Griffiers.

Klaartje Peters is zelfstandig onderzoeker en publicist en tevens bijzonder hoogleraar Lokaal en regionaal bestuur aan de Universiteit Maastricht.

Jurre Plantinga is zelfstandig tekstschrijver en journalist. Hij publiceert over diverse onderwerpen, waaronder mediawijsheid.

Jaron Tichelaar was lijsttrekker van de nieuw opgerichte partij JONG bij de Tweede Kamer verkiezingen in 2021 en is inmiddels werkzaam bij de samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen als beleidsmedewerker Grondstoffen en Afval. In 2018 werd hij door de jury unaniem uitgeroepen tot Jong Hoogevener van het jaar.

Ricus Tiekstra is bestuursadviseur bij de Vereniging van Griffiers en lid van de redactie van het Jaarboek. Hij was tot 1 februari 2020 griffier in de gemeente Moerdijk. Daarnaast is hij voorzitter van Groen Drimmelen en bestuurslid van het Kennispunt Lokale politieke partijen.

Laurens van Voorst is fractievoorzitter van Hart, een lokale partij in de gemeente Meierijstad. Hij schreef 'Bijvoorbeeld Hart' over campagnevoeren voor raadsverkiezingen en 'Houd het dichtbij', een bundel met dertig interviews met gemeenteraadsleden.

